

Renata TATOMIR

**INTRODUCERE ÎN ISTORIA ȘI CULTURA
CIVILIZAȚIILOR MESOPOTAMIENE**

Renata TATOMIR

**INTRODUCERE
ÎN ISTORIA ȘI CULTURA
CIVILIZAȚIILOR MESOPOTAMIENE**

Copyright © 2015, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul
scris al

Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TATOMIR, RENATA

Introducere în istoria și cultura civilizațiilor
mesopotamiene / Renata Tatomir. - București :

Pro Universitaria, 2015

Bibliogr.

ISBN 978-606-26-0195-9

291.13

Prea iubiților mei părinți
Victoria și Virgil TATOMIR

CUPRINS

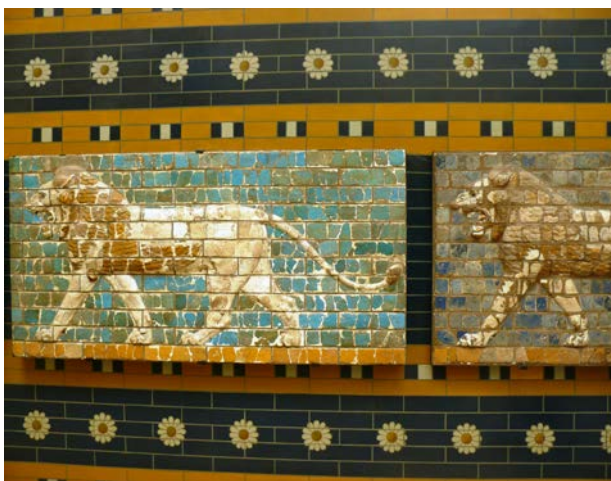
INTRODUCERE	9
1. INFORMAȚII PRELIMINARE	11
2. MESOPOTAMIA – UN „LEAGĂN AL CIVILIZAȚIEI”	25
Conceptul de „civilizație”	26
3. ELEMENTE DE GEOGRAFIE ISTORICĂ	
MESOPOTAMIANĂ	28
<i>Fluviul Tigru</i>	30
<i>Fluviul Eufrat</i>	31
<i>Mesopotamia în Antichitate</i>	32
4. POPULAȚIILE ȘI PRINCIPALELE CIVILIZAȚII	
MESOPOTAMIENE	36
<i>Populațiile regiunii</i>	36
<i>Sumerienii și asianicii</i>	37
<i>Semiții</i>	38
<i>Amoriții. Arameenii</i>	38
<i>Indo-europenii</i>	39
Civilizațiile mesopotamiene	40
5. SCURTĂ ISTORIE POLITICO-EVENIMENTIALĂ	
A CIVILIZAȚIILOR MESOPOTAMIENE	42
6. ASPECTE DIN PREISTORIA MESOPOTAMIEI	44
7. ASPECTE DE ISTORIE ȘI CIVILIZAȚIE	50
<i>Epoca sumeriană</i>	50
Orașul-stat	52
Primele orașe ale lumii	53
<i>Ur</i>	58
<i>Lagash</i>	60
<i>Umma</i>	61
<i>Epoca akkadiană</i>	62

<i>Epoca dominației guttilor</i>	63
<i>Epoca Isin și Larsa</i>	65
<i>Regatul Vechiului Babylon</i>	66
<i>Epoca Kassitilor</i>	69
<i>Assyria</i>	71
<i>Regatul Noului Babylon (Chaldeea)</i>	78
8. ELEMENTE DE CIVILIZAȚIE MESOPOTAMIANĂ	81
<i>Regalitatea</i>	81
<i>Administrația</i>	83
<i>Palatul</i>	84
<i>Templul</i>	85
<i>Societatea</i>	86
<i>Vestimentația</i>	87
Termenul de „sumerian”	88
Limba sumeriană	93
Cuneiformele	93
Școlile sumeriene	95
Muzica și cântecele	95
Jocurile	95
Viața de familie	96
Locuințele	96
Religia mesopotamienilor	96
Demonii	99
Ritualurile funerare	100
Zigguratele	100
Elemente de mitologie mesopotamiană: Enuma Elish	100
Literatura Mesopotamiană	109
9. PERSONALITĂȚI MESOPOTAMIENE	124
<i>Sargon I</i>	124
<i>Gudea din Lagash</i>	125
<i>Assurbanipal</i>	126
<i>Nabuchodonosor al II-lea</i>	127
10. ILUSTRĂȚII	128
11. BIBLIOGRAFIE	133
12. INDEX	135

INTRODUCERE

Fantastici tauri înaripați, având masive capete antropomorfe, alături de un curios sistem de scriere cuneiformă reprezintă cele mai cunoscute exemple de moșteniri ale unui ținut cunoscut sub denumirea de Mesopotamia. Aceste obiecte oferă un indiciu cu privire la grandoearea și misterul unei străvechi culturi. Dar influența regiunii și a populației acesteia se extinde mult dincolo de ele.

Lei în relief, din cărămidă smălțuită. Fragmente din “procesiunea stradală” din Babylon, epoca neo-babiloniană, perioada lui Nebuchadnezzar al II-lea (Nabuchodonosor), 604-562 î.e.n. Muzeul de arheologie din Istanbul.
Foto Renata Tatomir

Mult timp descrisă drept „leagănul civilizației”, Mesopotamia este, fără îndoială, una dintre primele și cele mai vechi civilizații ale lumii. Printre numeroasele sale contribuții se

numără dezvoltarea limbajului scris, precum și o serie de progrese în științe, economie, drept și religie. De pildă, astronomii mesopotamieni inventaseră un calendar cu douăsprezece luni, dar și împărțirea anului în două sezoane. Matematica mesopotamiană este un sistem sexagesimal sau în baza 60, care a supraviețuit până astăzi în diviziunile orelor în 60 de minute și în cele 24 de ore ale zilei. Calendarul sumerian a fost împărțit în săptămâni de șapte zile. O selecție a celor mai remarcabile contribuții ale civilizațiilor și culturilor mesopotamiene va fi prezentată pe parcursul acestei cărți.

1. INFORMAȚII PRELIMINARE

Atunci când istoricii contemporani folosesc termenul *Mesopotamia*, înțeleg îndeobște antica regiune din zona Mediteranei răsăritene și din sud-vestul Asiei, delimitată la nord-est de Munții Zagros, iar la sud-vest de Platoul Arab, care include actualul stat Irak, precum și părți din Turcia, Iran și Siria. Dar inițial grecii Antichității Clasice foloseau denumirea *meso-potamos*, „pământul dintre râuri” referindu-se în mod specific la regiunea dintre fluviile Tigru și Eufrat. Aceasta oferea solul fertil și apa necesare pentru un mod de viață sedentar agrarian, permițând astfel oamenilor din acea zonă ca, în zorii istoriei, să abandoneze stilul de trai nomad al vânătorilor-culegătorilor preistorici. Datorită acestei trăsături, în bună măsură, Mesopotamia a reprezentat una dintre cele câteva regiuni în care a luat naștere agricultura. Ținutul a fost cunoscut drept „Al-Jazirah” (insula) de către arabi, termenul făcând referire la ceea ce mai târziu egiptologul și arheologul J. H. Breasted va denumi Semiluna Fertilă¹, regiunea în care a luat naștere și s-a dezvoltat complexa civilizație mesopotamiană.

---

¹ Termenul “Semiluna Fertilă” a fost popularizat de arheologul James Henry Breasted de la Universitatea din Chicago în deceniul al doilea al sec. al X-lea, începând cu lucrarea colectivă: Robinson, James Harvey, Breasted, James Henry, Beard, Charles A., *Outlines of European History. Vol. 1*, Boston, 1914, cu harta de la pp. 56-57, precum și (mai ales) în cea de autor: Breasted, James Henry, *Ancient Times, A History of the Early World: An Introduction to the Study of Ancient History and the Career of Early Man*, Boston, Ginn., 1916, unde se găsește descrierea pe care acesta o realizează asupra Semilunii Fertile, cu harta aflată la pp. 100 și 101.

Harta regiunii denumite Semiluna Fertilă, la apogeul întinderii sale

Harta Semilunii Fertile realizată în 1916 de Breasted, op. cit., pp. 100, 101.

Spre deosebire de civilizațiile mult mai unificate ale Egiptului și Greciei, Mesopotamia a reprezentat un conglomerat de culturi variate, ale căror singure legături reale au fost sistemul de scriere, pantheonul și viziunea (deci și atitudinea) cu privire la femei. Bunăoară, nu se poate presupune că obiceiurile sociale, sistemul de legi și chiar limba din Akkad ar fi corespuns celor din Babylon; totuși, se pare că drepturile femeilor, importanța acordată educației și instrucției, dar și pantheonul au fost într-adevăr împărtășite de toate civilizațiile din regiune (deși zeii au avut nume diferite în variatele regiuni și perioade). În consecință, Mesopotamia ar trebui înțeleasă mult mai corect ca o regiune care a produs o mulțime de imperii și civilizații, decât ca o singură civilizație.

Pentru aproape două milenii, informațiile cu privire la Mesopotamia au fost limitate. Biblia ebraică a oferit o oarecare perspectivă asupra istoriei și culturii regiunii. În sec. al V-lea î.e.n. istoricul grec Herodot a fost cel dintâi care a furnizat informații despre Mesopotamia. Peste aproape un secol, mercenarul, istoricul și filosoful grec Xenophon a relatat în *Anabasis* (în limba greacă înseamnă „călătoria în interiorul teritoriului”) experiențele sale în calitate de participant la o expediție ce a traversat Anatolia și a călătorit de-a lungul Tigrului și Eufratului. Dar unele dintre cele mai amănunțite și sigure relatări despre această regiune care au ajuns până astăzi provin din scrierile (existente, din păcate, stare fragmentară) lui Berossos, un preot chaldean al zeului Bel care a imigrat în Grecia.

Scriind la începutul sec. al III-lea î.e.n., pe vremea când trăia pe insula Cos, Berossos a creat seria de trei cărți *Babyloniaka*. Cea dintâi povestește amănunțit despre ținutul Babyloniei, precum și despre mitul creației babilonienilor. În plus descrie și un pește pe jumătate om cunoscut sub numele de Oannes, despre care afirmă că i-ar fi învățat pe primii oameni

informațiile elementare și esențiale unei civilizații: dreptul, artele (și meșteșugurile), agricultura. În aceste informații este exprimată o idee extrem de importantă: civilizația ar fi fost adusă pe mare în acele ținuturi, așadar, din zone, posibil, învecinate, cu care contactele se realizau navigând pe apele marine. Cărțile a doua și a treia conțineau cronologia și istoria Babyloniei și a Assyriei de mai târziu, din preistorie până la regele Nabonassar (Nabu-nasir; 747-734 î.e.n.) și apoi până în timpul când a trăit Berossos.

Începuturile cercetărilor moderne asupra spațiului mesopotamian au început cam prin Renaștere. Eforturile pentru descifrarea vechilor scrieri datează din acea epocă și ele decurg din lectura critică a Bibliei întreprinsă de către umaniști, drumul fiind deschis de către Erasmus și de savanții care i-au urmat.

Pe la 1754, este descifrată scrierea în care erau notate palmiriana și feniciană de către J.J. Barthélemy. Un impuls important asupra evoluției assyrologiei a fost dat de cercetările germanului G. Grotefend, care pe la 1802 începe să descifreze scrierea cuneiformă.

Primele săpături arheologice importante au fost făcute de francezi și englezi. Așa de exemplu, între 1833-1847, englezul H.G. Rawlinson, aflat în Iran, a copiat inscripțiile monumentale, inclusiv versiunea cuneiformă, de la Behistun, care onorau pe regele Dareios. Între anii 1842-1843, P.E. Botta a desfășurat săpături la Ninive și la Dour-Shakurin. Ele vor fi continuate între 1851-1853 de către Victor Place.

Scrierea cuneiformă va fi descifrată în paralel de către Rawlinson, E. Hincks și J. Oppert.

Săpăturile întreprinse în anul 1877 de către francezul E. de Sarzec la Tello (Lagash) au dus la descoperirea surprinzătoare a civilizației sumeriene a mileniului III. Cum era și de așteptat,

primele săpături-model întreprinse aici aparțin arheologilor germani. Astfel, R. Koldewey și W. Andrae au săpat la Babilon și, respectiv, Assur. Săpături de amploare, adică dezvelirea integrală a câte unei așezări în fiecare regiune a Asiei Anterioare, au fost întreprinse de către americani. Astfel, arheologii de la Universitatea din Chicago au săpat sistematic câte o așezare în fiecare regiune: Megddo, în Palestina; Alishar, în Anatolia; Dur-Sharukin, în Assyria; Eshnuna și khafagjé, în Babilonia și Persepolis în Persia. Aceste săpături arheologice sunt continuate și astăzi de către germani, americani, francezi, englezi și polonezi².

Au început, de asemenea, să se dezvolte școli arheologice naționale în Irak, Turcia, Egipt, Israel și Iran.

Marile excavații arheologice au scos la iveală nu numai impresionante monumente arheologice, care dau seamă nu numai la nivelul cunoștințelor de atunci, ci și un mare număr de construcții, opere de artă dar mai cu seamă prețioasele arhive.

În afara acestor arhive, care conțin un număr impresionant de texte, putem apela cu prudență la tradiția literară secundară. În afara Vechiului Testament, ne-a mai rămas în stare fragmentară opera unui preot babilonian, Berossos din secolele IV-III î.e.n. Acesta a redactat, în trei cărți, o *Babylonica*. Prima carte înfățișează geografia regiunii și miturile cosmogonice și antropogonice cunoscute de el. Cărțile a doua și a treia conțin liste regale de la primii regi și până la Alexandru cel Mare. Conform lui Berossos, listele sau mai bine zis dinastiile se împart în dinastii înainte de Potop și după Potop.

Fără îndoială că o înțelegere cât de cât a istoriei neamurilor și statelor din Mesopotamia trebuie să țină seama și de factorii geografici. Modul în care este structurat relieful ei,

---

² Ca de obicei, România nu a fost în stare să-și fructifice șansa: lui Ceaușescu, deși avea excelente relații cu Iranul și țările arabe, nu i-a dat prin minte să constituie misiuni și școli arheologice în aceste regiuni!

existența celor două fluvii Tigru și Eufrat, care spre deosebire de Nil nu sunt așa de blânde la inundații, au făcut ca în această regiune să se poată vorbi de un separatism, mediul natural favorizând izolarea, astfel încât coagulările urbane care au apărut acolo se vor transforma treptat în state distincte.

În timpul mileniului al VI-lea î.e.n. în antica Mesopotamia au început să ia naștere zone urbane de dimensiuni considerabile. Regiunea a susținut importante așezări precum Uruk, Ninive și Babylon. Acestea erau adevărate centre de viață socială și culturală care dețineau unul sau mai multe sanctuare dedicate divinităților importante, precum și masive silozuri care serveau ca punct central pentru așezările mai mici.

Structura centrală a oricărui oraș (cetate) antic mesopotamian era reprezentată de ziggurat, sau complexul templului Așa după cum sugerează denumirea, aceste construcții de forma unor masive piramide în trepte, aveau, fiecare, structuri de tip platformă suprapuse, din ce în ce mai mici, de la bază spre vârf, pe ultimul nivel superior existând un altar. Fiecare altar era închinat unui singur zeu sau unei singure zeițe, iar fiecare oraș avea propria sa divinitate patronatoare. Relația dintre acesta din urmă și divinitate era atât de strânsă încât războaiele dintre orașele-state erau considerate frecvent că reflectă războaiele dintre zei și zeițe.

Cealaltă structură principală din orașul mesopotamian era palatul conducătorului, un amplu complex ce cuprindea reședințe private, sanctuare, curți interioare și depozite. Atât ziggurat-ul cât și palatul erau împodobite cu basoreliefuri și inscripții care descriau practicile cultice, precum și realizările civile și militare. Porțile și culoarele de trecere erau flancate de sculpturi masive figurative reprezentând gardieni mitologici,

având de obicei capete antropocefale și corpuri de tauri înaripați sau de lei.³

Geografia regiunii a făcut în așa fel încât orașele mesopotamiene erau separate unele de celelalte de vaste întinderi deșertice sau mlăștinoase. Aceste circumstanțe au dus la dezvoltarea orașelor (cetăților)- state, entități autonome care, fiecare, avea un teritoriu alcătuit din orașul propriu-zis și aria înconjurătoare. Adesea, între orașele-state învecinate apăreau tensiuni care se soldau cu conflicte armate pentru teritoriu și supremația stăpânirii. Cea dintâi unificare de succes, prin recurgere la forță, a orașelor-state a fost în 2331 î.e.n., atunci când Sumer-ul a fost cucerit de ceea ce va ajunge să fie cunoscut drept Imperiul akkadian – care, peste câteva generații, va fi, la rândul său, cucerit de Imperiul babilonian. În acest fel, se desprinde o trăsătură importantă a civilizațiilor mesopotamiene: *nu există o cultură unitară mesopotamiană, ci, mai degrabă, un amestec de culturi care s-a format pe măsură ce civilizațiile cuceritoare fie au adoptat sau cooptat, fie au substituit tradițiile și credințele orașelor-state învinse.*

Pe malurile Golfului Persic ("Marea de Jos", cum o numeau sumerienii, "Marea de Sus" fiind Mediterana) se găseau orașele Eridu (patronat de zeul fertilității Enki), după tradiție cel mai vechi centru politic, și apoi Ur, cel mai mare dintre orașele sudice, port la Eufrat și totodată cu ieșire la mare. Corăbiile aduceau materii prime din insula Dilmun (Bahrain), din Oman (Magan în Sumeriană) și chiar din îndepărtata țară Meluha, probabil India. În inima țării Sumerului se găseau orașele Uruk și Larsa, așezate în partea de vest (pe Eufrat), precum și Lagash cu Girsu (astăzi Tello) și

---

³ Vezi și Kuiper, Kathleen, 2011 – *Mesopotamia: The World's Earliest Civilization*. The Britannica Guide to Ancient Civilizations, Britannica Educational Publishing in association with Rosen Educational Services, New York.

învecinata Umma, amplasate mai la est (între fluvii). Către nord, se găsea Nippur, centrul religios al țării, cu sanctuarul zeului principal, Enlil. În toată această parte, judecând după nume, peste 80% din populație o alcătuiau sumerienii.

La răsărit de Țara Sumerului se găsea câmpia înaltă a Susiane, numită de sumerienii Elam, „țara de Sus”, un fel de prelungire a Mesopotamiei înspre platoul înalt al Iranului. Aici s-a dezvoltat în mileniul 4 și la începutul mileniului 3 o cultură originală, numită proto-elamită, cu o scriere influențată clar de cea sumeriană. Pe la 2700 î.e.n. această cultură dispare fiind asimilată de civilizația sumeriană, în cadrul căreia Susa va cunoaște o mare înflorire către sfârșitul mileniului respectiv.

În zona central nordică a Mesopotamiei domina elementul semitic, care s-a infiltrat încă de timpuriu la Sippar și la Kiș. În punctul unde Tigru se apropie de Eufrat cel mai tare (fiind împins de afluentul său Dijala) a fost fondat pe la 2350 a. Chr. orașul Akkad, care a dat numele acestei zone mai nordice. El a avut o poziție strategică și economică deosebită, atât pentru axa comercială nord-sud, cât și pentru cea est-vest. Pe valea Dijalei se putea cel mai bine pătrunde prin Munții Zagros spre Podișul Iranian și mai departe spre India. Pe această vale au apărut orașe mai mici, ca Tutub (azi Chafadsche) și Eșnuna (azi Tell Asmar). Spre nord, pe valea Tigrului s-a dezvoltat încă din perioada sumeriană orașul Assur, iar spre nord-vest, în câmpia Djezira orașele ca Tell Brak (antica Nagar) și Tell Abu Hureira. Și mai la vest, la granița cu Siria (Amurru) a fost fondat pe la 2900 î.e.n. orașul Mari. El beneficia de un port amenajat la canalul ce unea Eufratul cu afluentul său Habur. De aici drumul comercial continua fie pe Eufrat, către nordul Siriei, fie prin deșert, cu caravanele, prin oaza Tadmor (mai târziu Palmyra), spre Damasc și Kadeș. Mai departe, traversând Munții Liban și Antiliban ajungeai pe coastă la Byblos (Gubla în dialectul semitic local) și Ugarit (azi Ras Shamra). Marea

putere din Nordul Siriei a fost orașul Ebla, care la mijlocul mileniului 3 a dominat autoritar întreaga regiune. Locuitorii din Mari și cu cei din Akkad formează cea mai timpurie ramură estică a neamurilor semite, pe când cei din Ebla ramura vestică. Pe la 2300 pătrund în valea Orontesului noi valuri semitice, amoriții, care se vor infiltra când pașnic, când violent (de ex. distrug Ebla). Către 2100 î.e.n.. ei s-au îndreptat și spre est, acaparând Mari. Apoi, coborând pe Eufrat, ei au fondat la sfârșitul mileniului al III-lea noi orașe, ca Larsa, Babylon și Isin, situate în zona central-nordică a Mesopotamiei. Începând din acest moment ponderea sudului a scăzut.

Cu fiecare cucerire succesivă, centrul politic al Mesopotamiei s-a mutat de la un oraș-stat la altul. Această realitate poate fi perfect ilustrată de Lista Regală Sumeriană, un antic document care furnizează o consemnare a regilor din Sumer, în care fiecare dinastie este enumerată potrivit locației sediului „oficial” al puterii. Veridicitatea unor afirmații din Lista Regală a fost pusă la îndoială, mai cu seamă acolo unde perioadele de domnie ale monarhilor individuali au acoperit sute și chiar mii de ani. Cu toate acestea, în momentul în care s-a conchis că lista reprezintă doar parțial o consemnare oficială, căreia i s-au adăugat elemente stilistice decorative și atractive, potrivit uzanțelor epocii, documentul a fost înțeles ca o sursă primară interesantă și importantă ce prezintă o perspectivă particulară asupra istoriei mesopotamiene. Dincolo de o simplă cronologie a conducătorilor, lista oferă și detalii uimitoare despre natura războiului, justiției și religiei așa cum erau acestea practicate de populațiile din diferitele orașe-state.

Lista Regală supraviețuiește cu ajutorul logogramelor, adică al imaginilor sau simbolurilor care reprezentau, fiecare, un cuvânt întreg. Prin rafinarea logogramelor și adăugarea semnelor fonetice, sumerienii au creat cuneiformele, una dintre

primele forme de limbaj scris. Scribii lor foloseau ustensile din tulpini de trestie cu capătul bont pentru a imprima simbolurile cuneate ale scrierii cuneiforme pe tăblițe din lut umed. Acestea din urmă, descoperite în urma săpăturilor arheologice, i-au făcut pe cercetători să conchidă că sistemul cuneiform s-a răspândit rapid din Sumer în toată regiunea, iar limba a evoluat pe măsură ce s-a deplasat. Sosirea akkadienilor, un trib semitic care a pătruns în Mesopotamia în mileniul al III-lea î.e.n., a extins ulterior „vocabularul” pictorial și fonetic. În zona Babylon-ului și în nord-estul Mesopotamiei au fost descoperite mai multe variante ale scrierii cuneiforme ale limbii Vechi Akkadiene.

Un limbaj scris a permis civilizațiilor din Mesopotamia să realizeze documente cu privire la produsele importate și exportate prin intermediul comerțului și pe baza legislației vremii. Aceste documente comerciale au fost catalogate și adăpostite la început și în principal – dar nu întotdeauna – în temple. O excepție demnă de remarcat de la regula generală a fost adevăratul tezaur de scrieri cuneiforme descoperit la Ninive, în biblioteca palatului construit de suveranul babilonian Ashurbanipal.

Scrierea cuneiformă mai oferă și un exemplu timpuriu de transformare a tradiției orale în literatură. Tot în biblioteca palatului de la Ninive a fost dat la iveală și un set de tăblițe care conținea *Epopeea lui Gilgamesh*, o antică odisee și una dintre cele mai vechi lucrări literare cunoscute în istorie până în momentul de față.

Pe lângă scrierea cuneiformă, arta și arhitectura mesopotamiană dezvăluie multe informații cu privire la istoria regiunii. Săpăturile și examinarea ruinelor de-a lungul deceniilor i-a făcut pe experți să postuleze faptul că templele acelor timpuri erau caracterizate de contraforturi și ziduri încastrate cu mozaicuri interioare. Templele erau clădite fie la

nivelul solului, fie pe o platformă ridicată, a doua variantă reprezentând cel mai popular și mai obișnuit mod de construire. Construcțiile laice aveau un design și o construcție simple – în principal acoperișuri plane, susținute de trunchiuri de palmieri sau de coloane din cărămidă realizată din lutul uscat de pe malurile râurilor.

Lucrările artistice descoperite până acum constau în primul rând din sculpturi în lemn și în metal, precum și în ceramică din lut decorată. Cilindrii-sigilii, care erau folosiți pe post de ștampile de identificare, și-au depășit scopul utilitar pentru a deveni unele dintre cele mai elocvente exemple artistice care au provenit din această regiune. În loc să fie decorați cu chipuri de zei și zeițe, vestigiile sculpturilor templelor înfățișează în mod obișnuit suplicanți, dezvăluind astfel caracteristicile fizice ale locuitorilor diverselor orașe-staate; bărbați purtând bărbi și femei cu părul strâns în vârful capului și ondulat.

Piatra era foarte dificil de găsit ori de adus în Mesopotamia astfel că era considerată o extravaganță pentru construcție. Cu toate acestea, dovezile de decoruri și sculpturi în piatră, bogat ornamentate abundă printre ruinele templelor, fapt care atestă în mod evident importanța pe care o aveau locurile de venerație în regiune. Religia era un aspect central al vieții în Mesopotamia. Centrul atenției venerației mesopotamiene era un pantheon în jurul căruia erau constituite mituri elaborate pentru a explica evenimentele naturale (precum inundații și secetă), precum și crearea universului însuși. Religia și politica s-au împletit frecvent. Suveranii erau încoronați în timpul festivalurilor sacre și supravegheau administrația templelor de pe domeniul lor.

Civilizațiilor mesopotamiene le sunt totodată atribuite și o mulțime de alte realizări din variate domenii de activitate: armament, irigații, economie, drept, guvernare etc. De pildă,

cel mai vechi sistem economic cunoscut a fost dezvoltat de către babilonieni. Primele legi create de vechii mesopotamieni includeau Codul lui Ur-Nammu, Legile lui Eshnunna și, poate cel mai bine-cunoscut dar și faimos, Codul lui Hammurabi.

Pe la 1760 î.e.n. regele babilonian Hammurabi așezase în capitala cetății Babylon o stelă (piliformă) din diorit, cu lungimea de 2,25 m. Aceasta avea săpat un text în cuneiforme cu peste 200 de legi. Dacă am raporta-o la standardele de astăzi, unele dintre aceste legi șochează prin cruzimea lor, de pildă legea 195: „dacă un fiu își lovește tatăl, îi vor fi retezate mâinile”. Sau 195: dacă un om îi scoate altuia un ochi, îi va fi scos și lui un ochi”. Alte legi par pur și simplu injuste: de pildă, dacă un pacient moare în timpul operației, potrivit legii 128, doctorului îi vor fi tăiate mâinile.

Este greu de crezut că acest cod de legi a reprezentat la vremea lui un mare avans în civilizația umană. Dar ceea ce spunea, de fapt, Hammurabi prin cod era un lucru mult mai profund și mai vizionar: faptul că regele nu este deținătorul puterii absolute, iar poporul are dreptul să trăiască într-o societate în care legi clare se aplică tuturor membrilor acesteia.

Astfel, nu este surprinzător că această inovație în gândirea juridică a venit dintr-o regiune care de-a lungul mileniilor a fost supusă unor transformări repetate și majore.

În calitate de prim suveran al Imperiului Babilonian (cca. 1792-1750 î.e.n.), Hammurabi a compus aceste legi care acoperă o largă varietate de subiecte, printre care familia, comerțul și dreptul penal. Multe dintre legile penale din Cod urmează abordarea „ochi pentru ochi”, sau legea talionului. Totuși, legile comerciale sunt cu totul altceva. Codul lui Hammurabi a codificat în mod ferm și trainic noul sistem economic creat printr-o serie de legi comerciale. Codul se referă la elemente importante precum drepturile de proprietate, legile moștenirii, comerțul echitabil, sistemul de taxare,

drepturile salariale legale și gestionarea datoriilor. Codul diferențiază trei tipuri de oameni: omul liber, subalternul (omul care se prosternă) și sclavul (juridic fiind asimilat unui bun mobilier). Drepturile femeii sunt protejate juridic. Femeia dispune de bunurile sale pe care le administrează liber, practică numeroase meserii și uneori poate avea răspunderi importante în societate. După căsătorie, femeia se supune autorității soțului. Ca văduvă, poate administra și apăra interesele moștenitorilor. La moartea tatălui (capul familiei), puterea revenea fiilor și, în cazul lipsei de moștenitori de parte bărbătească, fiicelor. Pentru supuși, codul lui Hammurabi prevedea obligativitatea monogamiei. Suveranii puteau fi însă poligami. Probabil că domnia lui Hammurabi pare aspră și nemiloasă, dar ideea emiterii unui cod de legi pentru întreaga societate este astăzi profund înrădăcinată în fiecare societate civilizată. Pentru acest lucru le suntem îndatorați mesopotamienilor.

Inventarea roții este atribuită și ea mesopotamienilor, mai cu seamă după ce, în 1922 e.n. arheologul englez Sir Leonard C. Woolley a descoperit în situl anticului oraș-stat Ur, „rămășițele a două vagoane cu câte patru roți, cele mai vechi vehicule din istorie descoperite, împreună cu pneurile lor din piele”.⁴

În ciuda semnificației culturale a regiunii, se cunosc foarte puține despre aceasta înainte de săpăturile arheologice de la mijlocul sec. al XIX-lea. De-a lungul secolelor, între declinul Imperiului Roman și Renașterea Europeană, europenii au făcut incursiuni ocazionale în regiune. Printre acești vizitatori se numără rabinul spaniol Benjamin de Tudela, care a călătorit în Orientul Mijlociu între 1160-1173 e.n. Dar de abia italianul Pietro della Valle, la începutul sec. al XVII-lea, a redescoperit ruinele Babylon-ului din Irak (la aproximativ 96 km sud de actualul Baghdad). Della Valle a fost responsabil pentru

---

⁴ Bertman, Stephen, *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, New York, 2003, 35.

aducerea celor dintâi eșantioane de scriere cuneiformă înapoi în Europa. Din acel moment, interesul european pentru Mesopotamia a crescut, iar printre vizitatori s-au numărat călătorul german Carsten Niebuhr (1733-1815), agentul comercial britanic și proto-arheologul Claudius James Rich (1787-1820) și pictorul și călătorul englez Sir Robert Ker Porter (1777-1842).

Epoca cercetării arheologice moderne în Mesopotamia a început cu săpăturile franceze de la Ninive (1842) și Dur-Sharrukin (actualul Khorsabad; 1843-1855), precum și cu expedițiile engleze la Ninive (1846-1855) și Calah (actualul Nimrud; 1845). Au urmat curând săpături arheologice la alte cetăți importante, printre care Babylon, Ashur, Erech (Uruk) și Ur. O a doua etapă a cercetării care s-a concentrat asupra „provinciilor” și a regiunilor periferice, precum și asupra cetăților-capitală a început în 1925 când arheologii americani au început săpăturile la Nuzu (actualul Yorgan Tepe; aproximativ 225 km nord de Baghdad).

Fiecare dintre aceste săpături au contribuit la ceea ce astăzi cunoaștem despre vechile civilizații mesopotamiene.

Harta Mesopotamiei antice

2. MESOPOTAMIA – UN „LEAGĂN AL CIVILIZAȚIEI”

Zona dintre râurile Tigru și Eufrat de pe teritoriul actualului stat Irak este teritoriul Mesopotamiei antice care, potrivit dovezilor de până acum, este socotit locul de naștere al primelor civilizații. Mesopotamia a fost denumită de către unii specialiști și „Leagănul Civilizației” întrucât oamenii de știință, potrivit unei teorii tradiționale, consideră că primele civilizații au apărut, s-au dezvoltat în zonele Mesopotamiei și Levantului, cunoscute și sub denumirea de Cornul Abundenței sau Semiluna Fertilă de unde și-au răspândit ulterior influența⁵. Cu toate acestea, în momentul de față, majoritatea specialiștilor admit faptul că civilizațiile au apărut independent unele de altele, în mai multe locuri din lume, în ambele emisfere, întrucât au observat că dezvoltările socio-culturale au avut loc de-a lungul unor intervale temporale diferite. Comunitățile „sedentare” și „nomade” au continuat să interacționeze considerabil; ele nu au fost împărțite strict în interiorul grupurilor culturale puternic diferite. Conceptul de „leagăn al civilizației” ia în considerare mai cu seamă acele trăsături ale comunităților care au reușit să construiască cetăți (orașe), să creeze sisteme de scriere, să experimenteze tehnici de realizare a ceramicii și utilizare a metalelor, să domesticească animalele, să dezvolte complexe structuri sociale care au presupus sisteme bazate pe ierarhizare socială și/sau pe împărțirea în clase sociale.

---

⁵ Guisepi, Robert (Ed.), “The Rise Of Civilization In The Middle East And Africa”, *History World International*, 1998, http://history-world.org/rise_of_civilization_in_the_midd.htm

Mesopotamia este cunoscută drept „leagăn al civilizației” în primul rând datorită celor două dezvoltări esențiale care au avut loc acolo, în regiunea de sud a Sumerului, în mileniul al IV-lea î.e.n.:

- apariția orașului (cetății) așa cum recunoaștem astăzi această entitate;
- inventarea scrierii (deși se știe că sisteme de scriere diferite au mai fost dezvoltate și în Egipt, în Valea Indusului, în China, iar în Mezoamerica s-au format în mod independent).

CONCEPTUL DE „CIVILIZAȚIE”

Civilizația presupune de obicei prezența agriculturii și așezărilor urbane, fiind astfel o consecință a revoluției neolitice începută în Era geologică Holocen, pe la aproximativ 12.000 î.e.n. Acestea atestă faptul că nu a existat un singur *leagăn al civilizației*, ci câteva dezvoltări independente ale civilizațiilor. Potrivit descoperirilor arheologice de până acum, prima în ordine cronologică ar fi complexa civilizație mesopotamiană, alcătuită dintr-o serie de mai multe civilizații succesive, dezvoltate în același areal geografic. Una dintre definițiile civilizației ar include câteva elemente sine-qua-non, printre care: un surplus de hrană, o diviziune a muncii, structuri de guvernare și religioase organizate, documente scrise. O comunitate ia naștere pe baza împărtășirii credințelor și obiceiurilor comune, iar între regiunile locale și ținuturile îndepărtate se dezvoltă schimburile comerciale. O altă definiție a civilizației ar fi următoarea: o societate care are o cultură complexă agricolă și urbană și care se diferențiază de alte culturi, ca urmare a complexității sociale, precum și a activităților variate economice și culturale care sunt parte integrantă a societății. Savanți din științele sociale precum V.

Gordon Childe⁶ au enumerat o serie de trăsături care disting o civilizație de alte tipuri de societăți: mijloacele de subzistență, tipurile de mijloace de trai, tiparele de așezări, formele de guvernământ, stratificarea socială, sistemele economice, nivelul de alfabetizare și instrucție etc. Acesta este motivul pentru care, atunci când vorbim despre cea mai veche civilizație din lume, ne referim la acele societăți care s-au dezvoltat social, economic și cultural, și nu la acele așezări de ființe umane care au trăit strict doar o existență nomadă.

---

⁶ Childe, Gordon V., *Man Makes Himself*, London, Watts & Co., 1936, Childe, Gordon V., *What Happened in History*, Harmondsworth, Penguin Books, 1942.

3. ELEMENTE DE GEOGRAFIE ISTORICĂ MESOPOTAMIANĂ

Termenul „mesopotamia” provine din sintagma greacă *meso-potamos*, adică ținutul dintre râuri. Așadar este denumirea clasică (cu alte cuvinte denumirea dată de către grecii Antichității Clasice și, mai cu seamă, în Epoca elenistică) pentru teritoriul care se întinde de-a lungul Tigrului și Eufratului, corespunzând vechii Assyria și Babylonia. În prezent, cea mai mare parte a acestui teritoriu este integrat statului Irak, dar include și părți din Siria și mici porțiuni din Turcia și Iran. În sens restrâns, Mesopotamia rămâne zona dintre Eufrat și Tigru, la nord sau nord-vest de blocajul de la Baghdad din actualul Irak; este Al-Jazirah („Insula”) arabilor. La sud de aceasta se află Babylonia, denumită după cetatea Babylonului. Dar în sens mai larg numele „Mesopotamia” a ajuns să fie folosit pentru zona delimitată la nord-est de Munții Zagros, iar la sud-vest de marginea Platoului Arabic, întinzându-se de la Golful Persic până la pindenii Munților Anti-Taurus din nord-vest. Doar de la latitudinea Baghdad-ului Eufratul și Tigru devin cu adevărat fluvii gemene, *rāfidān* ale arabilor, care și-au schimbat în mod constant cursurile de-a lungul mileniilor. Câmpia joasă a râului Karun din Persia a fost întotdeauna în strânsă legătură cu Mesopotamia, dar nu este considerată parte a acesteia întrucât formează propriul său sistem de râuri.

La sud de Al-Ramadi (aproximativ 110 km vest de Baghdad) pe Eufrat și la cotul Tigrului sub Samarra (la aproximativ 110 km nord—vest de Baghdad), Mesopotamia este un ținut plat și aluvionar. Între Baghdad și gura lui Shatt

al-'Arab (confluența Tigrului cu Eufratul, unde acesta se varsă în Golful Persic) există o diferență de înălțime de doar 30 m. Ca urmare a curgerii încete de apă, există depuneri masive de aluviuni, iar albiile sunt ridicate. În consecință, adeseori râurile se revarsă (și chiar își pot schimba cursurile) atunci când nu sunt protejate de diguri înalte. Sudul extrem este o regiune de mlaștini întinse și smârcuri cu stuf, *hawrs*, care, probabil din cele mai vechi timpuri, au servit ca o zonă de refugiu pentru populațiile asprite și strămutate.

Pe măsură ce apele lor măloase se revărsau și se retrăgeau, aluviunile acestora construiau o câmpie cu sol bogat, ideal pentru agricultură. Acestea sunt motivele principale pentru care faima regiunii s-a păstrat și în tradiție care localizează biblica Grădină a Edenului în Mesopotamia.

Populațiile nomade din partea de vest, din Deșertul Arabiei, și de pe teritoriile de la est și nord ale actualelor state Iran, respectiv Turcia râvneau la fertilul bazin dintre cele două fluvii. Din cele mai vechi timpuri, triburi succesive s-au revărsat și au luptat pentru a-l poseda, întemeindu-și națiunile, iar apoi prăbușindu-se la rândul lor în fața unor dușmani mult mai puternici decât ei.

Începând cu anul 1840, grupuri de arheologi au efectuat săpături în situri din Mesopotamia, descoperind acolo indicii ale unor așezări sedentare datând de la cca. 10.000 î.e.n. Pe la aproximativ 3300 î.e.n. sumerienii, o populație ne-semită din partea răsăriteană, a renunțat la traiul nomad cu locuri în corturi și și-au întemeiat așezări sedentare în regiunea denumită Câmpia Shinar-ului. În acel ținut ei au arat solul, au construit locuințe și au construit sisteme de irigații, drenând mlaștinile și săpând canale, diguri și șanțuri. Nevoia de cooperare în cadrul acestor ample proiecte de irigații a dus la dezvoltarea sistemului de guvernare și la apariția dreptului (primelor acte ce reglementau din punct e vedere juridic raporturile dintre

oameni. Astfel, sumerienilor li se atribuie formarea celor dintâi și importante civilizații străvechi din această regiune.

Câmpia plată mesopotamiană este o zonă foarte fertilă. Terenul a fost constituit din mâl și argilă depuse de cele două mari fluvii, Tigru și Eufrat. Aceste două cursuri de apă gemene coboară din munții din nord, traversează către sud pășunile deluroase și în cele din urmă traversează câmpia pe care au creat-o pentru a se vărsa în Golful Persic.

Fluviul Tigru

Cursurile de apă care se unesc pentru a forma fluviul Tigru izvorăsc din munții înalți care înconjoară Lacul Van din estul Turciei. Părăsind teritoriul Turciei, Tigru atinge nord-estul graniței Syriei, iar apoi curge către sud traversând Irak-ul. În Irak, apele Tigruului primesc afluenți din est – în principal Marele Zab, Micul Zab și Diyala. Eufratul, la vest de Tigru, curge în aceeași direcție generală.

În antichitate, cele două fluvii aveau guri separate. Acum se întâlnesc într-o mlaștină din sudul Irak-ului și formează un singur curs, Shatt al 'Arab, care se varsă în capul Golfului Persic. Tigru are o lungime de 1900 km și astfel este mai scurt decât Eufratul, dar este mai important din punct de vedere comercial deoarece canalul lui este mai adânc.

Din punct de vedere istoric, Tigru a fost marele fluviu al regatului Assyria. Anticul oraș-stat Assur, care a dat numele Assyriei, era așezat pe malurile sale, ca și Niniveh, splendida capitală a Assyriei. Mult mai târziu, generalul macedonean Seleukos și-a construit orașul-capitală seleucia pe Tigru, iar dincolo de râul din Seleucia regii Parthiei au construit Ctesiphon. Astăzi, orașele principale de pe fluviul Tigru sunt Baghdad, capitala Irak-ului, și Mosul, mai departe în amonte. Basra, pe Shatt al 'Arab, este principalul port al Irak-ului.

Din antichitate populația Mesopotamiei a fost dependentă de apa celor două fluviu pentru irigarea teritoriului ei fierbinte și secetos. Solul însuși este în cea mai mare parte un dar al fluviilor, care depozitează enorme cantități de aluviuni pe cursurile lor inferioare și în partea de nord a Golfului Persic. Ca rezultat al acestor depozite, ruinele cetăților care cândva au fost porturi în Golf, acum se află mai departe, în interiorul teritoriului, departe de mare.

Fluviul Eufrat

Cel mai lung fluviu al Asiei de vest este Eufratul, cu o lungime de 2700 km. Acesta izvorăște din munții înalți din estul Turciei, traversează partea de răsărit a Syriei, iar apoi curge către sud de-a lungul Irak-ului. Din cauza climatului fierbinte și uscat al Irak-ului cea mai mare parte a apei fluviului se pierde prin evaporare și este folosită pentru irigații. Fluviul primește cea mai mare parte a apei din ploile de iarnă și căderile de zăpadă. Este navigabil doar de ambarcațiuni fluviale cu fundul plat.

Tigrul curge aproape paralel cu Eufratul, iar împreună formează o mare câmpie aluvionară și productivă agricol – adică o câmpie compusă din aluviuni, nisip, argilă și pietriș, depozitate de fluvii. În fiecare an există două perioade când apele se revarsă. Afluenții principali ai Eufratului sunt Balikh, Al Khabur și canalul Gharraf.

MESOPOTAMIA ÎN ANTICHITATE

Actualul Irak include regiuni care în antichitate erau în afara Mesopotamiei. La vest se întinde deșertul syrian, în antichitate, locul de baștină al grupurilor seminomade – amoriți, arameeni, arabi –, iar la est, colinele și munții adăposteau alte grupuri tribale, printre care gutti și lullubi. Dincolo de acestea, platoul iranian alimenta orașe-state și imperii: în vest, Elam, până în mileniul al IV-lea î.e.n., apoi Media și Persia în mileniul I î.e.n., au fost, pe rând, dușmani, prieteni și parteneri comerciali ai mesopotamienilor. Regiunile muntoase au stabilit de asemenea o limită nordică Mesopotamiei, în timp ce Munții Zagros se curbează către vest pentru a se uni cu lanțul muntos Taurus: aici s-a dezvoltat regatul Urartu în mileniul I î.e.n., cu Mannai în sud-estul său și în partea de nord a munților Zagros. Mai departe la vest se întinde Anatolia, teritoriul pe care, în mileniul al II-lea î.e.n. orașelele și orașele s-au unit în cele din urmă în mărețul Imperiu Hittit. De asemenea, orașe-state și regate au răsărit în zona Levantului, mai cu seamă începând cu sec. al. XII-lea î.e.n.; printre locuitorii lor s-au numărat canaaniții, cunoscuți ulterior drept fenicienii navigatori și predecesorii lor întreprinzători, precum și populațiile menționate în Biblie, în Vechiul Testament. Regiunea este astăzi scena diferendelor și ostilității dintre statele recunoscute și statele pretinse; în antichitate, teritoriul nu a fost mai puțin ocolit de turbulențe, disputat de către statele

regiunii, totodată fiind, în mod frecvent, un câmp de luptă între imperiile Mesopotamiei, Anatoliei și Egiptului, iar dincolo de ele, Iran și Europa. În momentul lor de maximă întindere, imperiile Mesopotamiei au condus nu numai Levantul și toate ținuturile din interior, ci și Egiptul însuși. Ulterior, la jumătatea mileniului I î.e.n., perșii au adăugat această întreagă regiune la imperiul lor care deja controla ținuturile din Thessalia (nordul Greciei continentale) până în nordul Indiei. Iar Alexandru cel Mare (356-323 î.e.n.) le-a unit pentru scurt timp cu Grecia și cu stăpânirile sale înainte ca regiunea să fie divizată de succesorii săi.

În acest fel se poate conchide că, din punct de vedere geografic, Mesopotamia antică se afla situată la răspântia marilor căi de comunicație ce uneau Asia, Africa, Europa și Peninsula Arabia. Această poziționare a permis oamenilor din această regiune să facă negoț cu grâne în schimbul altor bunuri și, datorită comerțului, să dobândească noi informații și idei despre alte populații și regiuni. Pentru că, trebuie reținut faptul că negoțul nu a însemnat doar comercializarea de bunuri și produse, ci a reprezentat întotdeauna cea mai bună și eficientă modalitate de a face schimb de informații de orice fel, de la idei, curente filosofice, la invenții și inovații. Oamenii intrau în contact cu alți oameni, din zone de la mai mică sau mai mare distanță și astfel împărtășeau informații despre obiceiuri, culturi, tradiții, tehnologii noi, etc. Lucrurile nu s-au schimbat deloc în acest sens până astăzi. Această regiune a fost centrul unui mixaj de culturi a căror influență s-a răspândit în tot Orientul Mijlociu, atingând la est îndepărtata Vale a Indusului din subcontinentul indian, iar la vest Egiptul, dar și zona Mediteranei.

Furnizarea de apă în regiune nu este regulată. Ca o consecință a temperaturii medii ridicate și a precipitațiilor anuale foarte scăzute, solul câmpiei de la latitudinea de 35°N

este dur și uscat și neprielnic cultivării plantelor pentru cel puțin opt luni pe an. Prin urmare, agricultura fără riscul de compromitere a recoltei, care pare să fi început în zonele cu cantități mai mari de precipitații, precum și pe frontierele deluroase ale Mesopotamiei în mileniul al X-lea î.e.n. a început în Mesopotamia, care poate fi considerată inima civilizației, doar după ce a fost inventat sistemul de irigații artificiale, care aducea apa pe mari întinderi ale teritoriului prin intermediul unei rețele foarte ramificate de canale. Din moment ce solul este extrem de fertil, iar cu ajutorul irigațiilor și al drenajului necesar acesta va produce din abundență, sudul Mesopotamiei a devenit un ținut prosper care putea susține o populație considerabilă. Superioritatea culturală a nordului Mesopotamiei care ar fi durat până către 4000 î.e.n., a fost în cele din urmă depășită de sudul regiunii, atunci când populația de acolo a răspuns provocării situației lor.

Condițiile climatice prezente sunt foarte asemănătoare cu cele de acum 8000 de ani. O examinare amănunțită efectuată de englezi a ruinelor așezărilor din zona de 48 km din jurul anticei Hatra (la 290 km nord-vest de Baghdad) a arătat că limitele sudice ale zonei în care agricultura este posibilă fără irigații artificiale au rămas neschimbate încă din timpul primei așezări din Al-Jazīrah.

Existența materiilor prime reprezintă un factor istoric de mare importanță, așa după cum este și dependența de acele materiale care trebuiau să fie importate. În Mesopotamia, produsele agricole și acelea care proveneau din creșterea animalelor, pescuit, cultivarea curmalelor și prelucrarea trestiei și a stufului – pe scurt, grâne, legume, carne, piele, lână, pește, curmale și produse din trestie și fibre vegetale – existau din abundență și puteau fi produse cu ușurință în exces față de necesitățile casnice pentru a fi exportate. De pildă, există izvoare de bitum la Hīt (145 km nord-vest de Baghdad), pe

Euftrat (Is al lui Herodot). Pe de altă parte, lemnul, piatra și metalul erau rare sau chiar complet absente. Curmalul, practic copacul național al Irak-ului, produce un lemn potrivit doar pentru grinzi brute, iar nu pentru produse mai rafinate. Piatra lipsește în cea mai mare parte a sudului Mesopotamiei, deși calcarul este extras din carierele din deșert aflate la 56 km către vest, iar „marmura de Mosul” se găsește nu departe de Tigru, pe cursul său mijlociu. Metalul poate fi obținut doar din munți, la fel ca și pietrele prețioase și semi-prețioase. Se poate conchide de aici că sudul Mesopotamiei în particular a fost destinat a fi un ținut al comerțului.

Ne putem face o imagine despre acești oameni plini de viață și activi în urma informațiilor care ne-au parvenit datorită scrierii lor. Populațiile mesopotamiene gravau pe mici tăblițe din lut litere de forma unor cuie care vor deveni cea mai veche formă de scriere cunoscută până acum, cuneiforma. Totodată, acești oameni aveau un puternic simț al proprietății private și angajau scribi care scriau contractele și păstrau documente despre fiecare obiect pe care îl dețineau în proprietate.

4. POPULAȚIILE ȘI PRINCIPALELE CIVILIZAȚII MESOPOTAMIENE

POPULAȚIILE REGIUNII

La apariția, formarea și dezvoltarea civilizației în Mesopotamia au contribuit câteva populații importante. În principiu, se consideră că cei mai vechi au fost sumerienii. Totuși, înainte ca aceștia să își facă apariția pe teritoriul la care ne referim, acesta fusese ocupat de o altă populație neșemită, denumită în literatura de specialitate ca ubaidiană. Numele acestei populații provine de la satul Al Ubaid, în care arheologii au făcut primele descoperiri de rămășițe umane indicând prezența acestor locuitori.

Obeidienii (sau ubaidienii) și-au stabilit așezările în regiune între 4500-4000 î.e.n. ei au fost cei dintâi care au drenat mlaștinile și au introdus agricultura. Totodată au dezvoltat comerțul bazat pe meșteșuguri de mică industrie, precum prelucrarea metalelor, produse din piele și ceramică.

Săpăturile au dat la iveală vestigii obeidiene răspândite peste tot în sudul Mesopotamiei. Apogeul perioadei l-a reprezentat ceramica pictată decorată cu motive geometrice și uneori florale și animaliere de culoare neagră pe piele de bivol sau argilă cenușie. O mulțime de vase par să fi fost modelate pe roată lentă și sunt prevăzute cu mâner tip buclă și cioc (până în momentul de față, este prima atestare istorică a obiectelor de acest fel).

Condițiile geografice și climatice atât de diferite reprezintă factorii care explică diferențele profunde dintre populațiile intrau în componența imperiului assyrian, sub aparenta unitate

a țării. Populația de la șes, ocupată cu agricultura, nu putea avea obiceiuri asemănătoare cu ale nomazilor de pe platouri și cu ale muntenilor din nord. Câmpia a fost în permanență ținta poftelor și jafurilor vecinilor: locuitorii de aici erau deseori forțați să-i alunge sau să-i captureze pe muntenii primitivi care făceau incursiuni prădalnice în regiunile fertile, retrăgându-se apoi pe înălțimile lor.

Sumerienii și asianicii

Sumerienii trăiau într-o zonă de dimensiunile unui stat mic, situată în jurul gurilor celor două fluvii, dintr-un ținut denumit Sumer (în Biblie, Shinar). Era vorba despre o populație neșemită, care, probabil, a coborât acolo din Anatolia (Asia Minor), pe la cca 3300 î.e.n. și a dezvoltat o cultură care s-a răspândit la populațiile semite din apropiere. Până către 1800 î.e.n. puterea politică s-a mutat în partea de nord a Eufratului, în cetatea semită Babylon din Akkad. Din acel moment, întreaga câmpie a ajuns cunoscută ca Babylonia. Secole mai târziu, centrul puterii s-a mutat spre nord încă o dată, în războinica Assyria, în ținutul deluros din valea superioară a Tigrului.

De la începutul Istoriei, se constată în Mesopotamia, după cum arată monumentele, prezența a două mari rase: una este reprezentată pe monumente cu un cap rotund, brahicefal, cu fruntea joasă, teșită, cu nas coroiat ca ciocul de vultur, cu păr până la umeri, despărțit în șuvițe, de fiecare parte a feței, și cu barba lungă, tunsă în formă pătrată, într-o epocă mai târzie, persoanele de acest tip nu mai purtau barbă și părul era tuns scurt. Acest grup este cel al *sumerienilor*, care nu sunt semiți.

Pe lângă sumerieni, se observă prezența populațiilor care par a fi autohtone; ele aveau o limbă din aceeași familie cu a sumerienilor, același craniu brahicefal cu fruntea teșită și

aceeași religie; sunt asianicii din care fac parte și sumerienii fără îndoială; ei nu sunt semiți și, probabil, nici indoeuropeni.

Semiții

Celălalt grup are un profil mai puțin accentuat; nasul este drept sau ușor acvilin; capul nu mai este rotund, după cât se poate constata, deoarece sunt reprezentați cu barbă și păr lung, care ascunde conturul craniilor. Acest grup face parte din rasa semită sau a *akkadienilor* care se vor divide, mai târziu, în Babylonieni și asirieni. Pe monumentele mai noi cu 1500 de ani sunt reprezentați semiți complet diferiți de cei pe care i-am prezentat; sunt cei din epoca asiriană - cu nasul acvilin, cu nări cărnoase și buze groase. Această diferență se datorează probabil încrucișărilor dintre semiți, asianici și chiar indoeuropeni. Examinarea craniilor datând de acum aproape 3000 de ani înaintea erei noastre, găsite la Kish, la Ur și El Obeid, arată că brahicefalii cu frunte îngustă reprezentați pe monumentele sumeriene, sunt rari față de dolicocefalii cu frunte înaltă, pe care monumentele nu îi prezintă deloc. Și antropologii au ajuns la concluzia că sumerienii au făcut parte din grupul mediteranean și că tipul lor fizic trebuie să fie acela al populațiilor actuale din Irak, dolicocefal. La aceleași rezultate s-a ajuns și din examinarea celor trei cranii găsite la Hassuna.

Amoriții. Arameenii

Două ramuri foarte diferite ale blocului semitic au avut un rol important în Mesopotamia. Unul, cel al amoriților. răspândiți în Siria de sus și în Canaan (numele biblic al Palestinei) constituie grupul semiților din vest, care a avut un rol important fiindcă din el a luat naștere prima dinastie a

Babylonului (18301530 Î.E.N.), ca urmare a infiltrării continue a amoriților în Mesopotamia în timpul celei de a III-a dinastii din Ur (21002000 Î.E.N.). Altă ramură era constituită de arameeni. Ei apar spre mijlocul celui de-al III-lea mileniu î.e.n., fiind nomazi. Nu se știe de unde au plecat, dar au apărut în Mesopotamia de sus, în Aram. fiind în conflict cu Assyria în secolele al XIV-lea, al XIII-lea și al XII-lea î.e.n. Tiglathpilassar I a purtat 28 de lupte împotriva lor. Influența lor a fost deosebit de mare în timpul monarhiei neo-babyloniene când generalul “chaldeean” Nabopolassar s-a proclamat rege al Babylonului. Limba arameană pe care o scriau cu semne alfabetice a fost folosită de toți cei pentru care scrierea cuneiformă era prea grea. În epoca neo-babyloniană, poporul vorbea arameană, iar scrierea cuneiformă mai era folosită doar pentru actele oficiale. Multe tăblițe au pe margine rezumatul conținutului în arameană.

Indo-europenii

Au apărut în Mesopotamia numai după ce țara a fost cucerită de perșii ahemenizi. Dar nu era prima dată când Mesopotamia venea în contact cu ei. Când dinastia asianică a kassiților a luat locul dinastiei I babyloniană (aprox. mijlocul mileniului al II-lea î.e.n.) unii dintre monarhii kassiților aveau nume indoeuropene. Tipul etnic al indoeuropenilor poate fi studiat pe monumentele ahemenizilor, mai cu seamă pe basoreliefurile palatelor din Persepolis.

În privința originii acestor populații, unii arheologi opinează că sumerienii au fost primii locuitori ai țării, cărora li s-au alăturat semiții. Totuși, în antichitate nu erau considerați autohtoni. Se știa că veniseră dintr-o țară cu coline și, între alte dovezi, unii au invocat turnurile lor cu etaje, în amintirea înălțimilor pe care ei își slăveau odinioară divinitățile. Locul de

origine al asianicilor se consideră că este Caucazul, unde și astăzi se vorbesc dialecte apropiate de ale lor. Se pare că au venit în Orientul Apropiat puțin înainte de începuturile istoriei, întrucât ei erau deja aici în epoca apariției documentelor scrise. Se admite, în general, că semiții ar fi venit din Arabia. Sunt și păreri, conform tradițiilor, că au venit din țara Amurru, adică Syria. În orice caz, primele dinastii semite au venit din vest, intrând în conflict cu sumerienii. Leagănul indo-europenilor sau cel puțin punctul de plecare din care s-au dispersat aceștia a dat naștere la mai multe ipoteze: Siberia occidentală, de unde au plecat când s-au produs modificări ale climei; câmpiile din Germania de nord; câmpiile Rusiei meridionale, între Dunărea de jos și Volga de jos. Dar niciuna nu oferă certitudini. Se crede că separarea triburilor indo-europene s-a produs pe la jumătatea mileniului al III-lea. Caracterul care diferențiază civilizația lor de cea a Orientului și Mediteranei este folosirea cailor. În secolul al XX-lea î.e.n. răspândirea lor a luat sfârșit. Ei sunt strămoșii mezilor, perșilor, bactrienilor, sogdienilor, indienilor, sciților și sarmaților

CIVILIZAȚIILE MESOPOTAMIENE

Specialiștii admit existența în succesiune cronologică a patru mari civilizații mesopotamiene

Cea dintâi a fost civilizația Sumerului, care, potrivit dovezilor existente până în acest moment, a apărut pe la cca. 3300 î.e.n. Sumerienii au contribuit la invenții majore pentru civilizația omenească, precum dezvoltarea calendarului, prelucrarea metalelor, carul cu roți și roata olarului. Pe lângă acestea, tot sumerienii au fost creatorii clasicei Epopei a lui Gilgameș.

A doua mare civilizație care va fi creatorea unui puternic imperiu a fost Babylonia. Babyloniienii au avut contribuții

importante la cunoaștere în domeniile astronomiei, matematicilor și dreptului. Hammurabi, cel mai mare, puternic și faimos rege al acestora, a condus începând cu 1792 î.e.n. Pe lângă codul de legi, regelui i s-a atribuit și extinderea imperiului.

Pe la aproximativ 1400 î.e.n. a început să se facă remarcată o a treia civilizație puternică, cea a Assyriei. Veniți din zona muntoasă din nord, assyrienii s-au eliberat de sub controlul exercitat de Babylonia. Cu o structură feroce și războinică, ei au fost primii care au introdus o nouă inovație în arta războiului: folosirea cailor în trupele de cavalerie. Totodată, au construit drumuri, iar pentru facilitarea și eficientizarea comunicării au organizat un serviciu poștal. În ciuda ferocității lor, arta și arhitectura assyrienilor au fost magnifice. Regele assyrian Sargon II a construit un impresionant palat cu 1000 de camere lângă capitala Assyriei, Niniveh. Imenși tauri și lei antropomorfi și înaripați sculptați în alabastru, străjuiau porțile palatelor și templelor assyriene. Assyrienii au rămas celebri și pentru faptul că își păstrau textele redactate în cuneiforme în mari biblioteci.

Cea de a patra civilizație este aceea a Chaldeei. Începând cu aproximativ 606 î.e.n., chaldeenii au preluat și reconstruit cetatea Baybilon, transformându-l într-un magnific oraș bogat și prosper. Un exemplu referitor la frumusețile orașului au fost Grădinile Suspendate ale Babylonului, una dintre minunile lumii antice. Chaldeenii au realizat progrese importante în astronomie și matematici. Dar în 539 î.e.n. ei au devenit parte a Imperiului Persan.

Populațiile din Mesopotamia antică au avut contribuții esențiale într-un număr mare de domenii, printre care: guvernarea, dreptul, literatura, arhitectura, astronomia, economia etc.

5. SCURTĂ ISTORIE POLITICO-EVENIMENTIALĂ A CIVILIZAȚIILOR MESOPOTAMIENE

Numele de “Mesopotamia” se întâlnește pentru prima dată la istoricul grec Polybios (sec. al II-lea î.e.n.) și constituie traducerea greacă a sintagmei biblice, *Aram Naharaim*, „Țara dintre râuri”. Denumirea nu are conotații etnice, fiind una strict geografică. În antichitatea timpurie, apele celor două fluvii nu se uneau. Dar, cum s-a precizat în introducerea acestei cărți și în capitolul I, masa mare de aluviuni pe care acestea le transportă și le depun la vărsare în Golful Persic a făcut ca uscatul să înainteze în golf și să unească cele două ape. Acest fapt rezultă foarte limpede din studiile geologice precum și din unele vechi documente sumeriene care menționează, de pildă, că orașul Eridu se afla la „țărumul mării”, dar, cu toate acestea, arheologii n-au reperat nicio urmă de viață omenească mai la sud de această localitate. Această realitate geografică, explică de ce Mesopotamia este în cea mai mare parte lipsită de zăcăminte minerale. Excepție fac: petrolul, care a fost cunoscut de timpuriu, dar și bitumul care a fost folosit ca liant în construcții. Tot această realitate geografică explică una din caracteristicile cele mai importante ale civilizațiilor mesopotamiene: absența pietrei de construcție, fapt care i-a obligat pe locuitori să folosească în construcții cărămizile uscate la soare, de unde și precara rezistență, dar și masivitatea acestora.

Poziția geografică a Mesopotamiei, ca teritoriu deschis în toate direcțiile, a făcut ca aici să vină de-a lungul secolelor numeroase populații atrase de posibilitatea unei existențe mai ușoare. Dinspre răsărit, din munții Assyriei și ai Elamului, dinspre vest și sud-vest, din pustiuurile Siriei și Arabiei, numeroase triburi au venit spre câmpia roditoare dintre Tigru și Eufrat, împinse de fenomenul deșertizării, sau atrase de viața

civilizată de acolo. Așa cum am precizat anterior, pe fâșia de pământ dintre cele două fluvii s-au așezat în antichitate populații diverse, cu origini cunoscute sau mai puțin cunoscute: sumerieni, akkadieni, amoriți, aramei, guti, kassiți, hurriți, medo-perși, greci. Acestea au contribuit, fiecare în felul său, la realizarea eclecticei, dar totodată splendidei civilizații mesopotamiene, care a influențat profund pe fiecare dintre civilizațiile născute în arii geografice apropiate. Astfel, întrucât în Mesopotamia nu putem vorbi, precum în cazul Egiptului, de un singur popor, ci de numeroase populații cu origini și limbi uneori foarte diferite, acest fapt explică de ce pentru istoria acestei regiuni se folosește o denumire geografică și nu una etnică.

O largă periodizare a preistoriei și istoriei civilizațiilor care s-au succedat pe teritoriul Mesopotamiei ar trebui să ia în considerare următoarele coordonate:

1. *Epoca preistorică* – sfârșitul mileniului V- jumătatea mileniului IV î.e.n.;

2. *Epoca protoliterară* – 3350-3000 î.e.n.;

3. *Epoca sumeriană* – a doua jum. a mil. al IV-lea – 2350 î.e.n.;

4. *Epoca akkadiană sau sumero-akkadiană* – 2350-2150 î.e.n.;

5. *Epoca dominației gutilor* – 2191- cca. 2116 î.e.n.;

6. *Epoca celei de a III-a dinastii din Ur, sau Epoca renașterii sumeriene* – 2116 - 2004 î.e.n.

Începând cu pătrunderea amoriților, istoria Mesopotamiei se complică, deoarece aceștia formează mai multe state contemporane:

7. *Epoca Isin și Larsa* – cca. 2025 – 1763 î.e.n.;

8. *Epoca Regatului vechiului Babylon* – 1764 – 1595 î.e.n.;

9. *Epoca kassiților* – 1595 – 1157 î.e.n.;

10. *Epoca assyriană* – cca. 1157 – 612 î.e.n.;

11. *Epoca Regatului Noului Babylon* – 612 – 539 î.e.n.;

12. *Epoca dominației persane* – 539 – 330 î.e.n.;

13. *Epoca elenistică* – 330 - cca. 63 î.e.n.

6. ASPECTE DIN PREISTORIA MESOPOTAMIEI

Orientalistul american Samuel Noah Kramer arăta în celebra sa lucrare “Istoria începe la Sumer”⁷ că cele dintâi informații despre o civilizație urbană, cu evolute instituții economice, sociale, politice și religioase s-au păstrat încă în textele sumeriene. Extraordinara dezvoltare socială și tehnologică a Mesopotamiei între 3800-2000 a. Chr. își are rădăcinile în progresele realizate în perioada proto-sumeriană. Cercetările mai noi au demonstrat că terminologia culturală (adică acele cuvinte în legătură cu agricultura, metalurgia, meseriile), precum și numele de fluvii și cetăți (Ur, Lagash, Nippur, Eridu etc.) sunt de origine presumeriană.

Epocile neolitică și chalcolitică sunt ilustrate de culturile Hassuna și Samarra specifice mileniului al VI-lea î.e.n.; situl de la Tell es-Sawwan reprezintă unul din centrele de difuzare a chalcoliticului mesopotamian. În a doua jumătate a mileniului al VI-lea î.e.n. cultivatorii neolitici sunt atestați la Ninive, iar odată cu dezvoltarea culturii Samarra primele comunități se stabilesc în Mesopotamia de Jos. În stadiul actual al cunoștințelor se pare că primii ocupanți ai Sumerului s-au stabilit în așezarea de la Eridu către 5300-5000 î.e.n.

Perioada chalcoliticului recent este reprezentată în Mesopotamia de nord de către civilizația halafiană (numită după așezarea de la Tell-Halaf), în timp ce Mesopotamiei

---

⁷ Kramer, Samuel Noah, *History Begins at Sumer: Thirty-nine Firsts in Recorded History*, University of Pennsylvania Press, 3rd Revised edition edition, 1988.

meridionale îi este specifică civilizația Obeid (sau Ubaid). Dezvoltarea civilizației obeidiene este determinată de un spor demografic în regiunea Eridu, conjugat cu o influență din Iranul de sud-est și poate cu sosirea unor noi imigranți. Civilizația Obeid se va extinde spre nordul Mesopotamiei unde va stopa dezvoltarea civilizației halafiene.

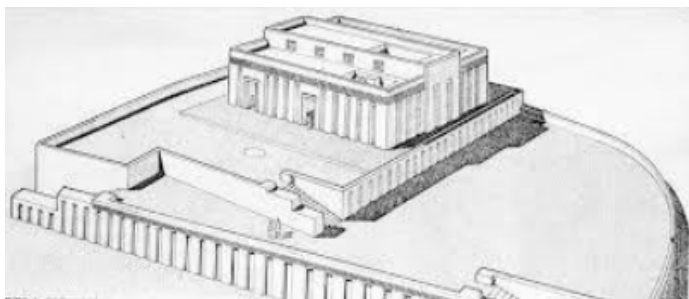
Perioadele civilizației *proto-sumeriene*, acoperind mileniiile al V-lea – al IV-lea î.e.n., sunt denumite după localitățile unde s-au făcut primele cercetări arheologice datorită cărora sunt cunoscute cele mai vechi perioade din istoria Mesopotamiei: El Obeid, Uruk și Djemet-Nasr.

Numele de Obeid (Ubaid) s-a dat tuturor fazelor civilizației din sudul mesopotamian (cca. 4500 –3500 î.e.n.) anterioare înfloririi urbane a Urukului. În arealul culturii Obeid era cunoscută tehnica topirii și prelucrării metalelor, după cum atestă artefactele din aramă. Ceramica culturii Obeid prezintă numeroase afinități cu cea descoperită în nordul Mesopotamiei la Samarra și la Tell Halaf. Așezările culturii Obeid (Eridu, Ur, Uruk, Obeid) vădesc existența unei structuri sociale complexe. Dezvoltarea culturii Obeid a însemnat întemeierea localităților ce vor deveni mai târziu orașele-state sumeriene. În faza finală (Obeid IV) sunt parcurși de altfel cei mai importanți pași spre urbanizare.

Dar probabil că până acum cel mai bine cunoscut rămâne cazul așezării de la Eridu, care la ora respectivă atinsese o suprafață de 10 ha și avea o populație de circa 4.000 de locuitori. Spre deosebire de așezările anterioare, de acum datează un adevărat edificiu public, templul, care capătă o fizionomie și o structură proprie. Este vorba despre o clădire rectangulară, probabil o capelă, cu o simplă masă de ofrande sau altar. În perioada următoare, se construiește deasupra vechii capele un edificiu de cult mai complex, ce cuprindea o încăpere centrală de formă cvasi pătrată, unde se găsea masa cu

ofrande și care se termină cu o absidă rectangulară, unde era statuia de cult. Încăperea centrală pare să fi fost împărțită în două, un fel de “pronaos” și “naos”. În faza Eridu VIII (3700-3600 î.e.n.) apare în acel loc un edificiu cu aspect de templu propriu-zis, dar al cărui plan este incomplet; în fazele Eridu VII și VI (cca. 3600 - 3500 î.e.n.) se poate vorbi despre un templu bine păstrat, cu o poziție topografică preeminentă și clar individualizată de restul ambientului. El avea o sală centrală, mai înaltă, asemenea navei mijlocii a unei basilici, și care era înconjurată de încăperi mai joase. În sala centrală se găsea statuia divinității și altarul. Intrările erau situate pe laturile lungi. Un edificiu similar, datând cam din aceeași perioadă, a fost descoperit și la Tell Uqair. Acesta va fi de altfel planul tipic pentru edificiile de cult mesopotamiene din acel moment înainte (prototipul unui atare templu este documentat și la Tepe Gawra încă din nivelul XIII, similar nivelului VIII de la Eridu și care este datat pe la 3500 î.e.n.). Așezarea de la Eridu atinsese o suprafață de cca 25 ha, iar populația poate fi estimată la aprox. 8-10 000 de locuitori. Prezența templului unic este socotită de specialiști o dovadă a dispariției relațiilor gentilice, care aveau la bază ideea strămoșului comun, și înlocuirea lor cu un element de coeziune pentru toți locuitorii așezării: divinitatea tutelară a orașului. Relațiile de rudenie fac astfel loc celor de vecinătate. De asemenea, s-a putut avansa ipoteza că templul, în calitate de construcție monumentală, a implicat folosirea constantă a unei forțe de muncă, relativ calificate și care nu mai era antrenată în producerea directă a hranei. Specializarea în cadrul meșteșugurilor este indicată și de apariția roții olarului, mecanism inovator, cu care nu opera oricine. Apoi, folosirea unor materiale se construcție ce lipseau din Mesopotamia, precum lemnul de esență tare, dovedește existența unor legături solide și a contactelor comerciale cu zone îndepărtate. Edificiul atestă totodată existența unui aparat

sacerdotal, separat de restul comunității și întreținut de aceasta, aparat care își asumă rolul de coordonator al activităților comunitare. Cu toate acestea, așezarea de la Eridu din prima jumătate a mileniului al IV-lea î.e.n. nu poate fi socotită un oraș propriu-zis, ci drept o așezare preurbană, deoarece dimensiunile sale în primele faze sunt încă reduse, ceea ce sugerează că Eridu nu devenise încă centrul unei regiuni agricole. Către 3500 î.e.n., dovezile ce indică o creștere demografică, evoluția spre diferențierea și stratificarea societății, precum și elemente ale urbanizării, atestă intrarea acelor comunități într-o nouă etapă socio-politică.

Templul de la Tell Uqair. Reconstituire după Lloyd.

În perioada următoare, Uruk (3500-3100 î.e.n.), se poate vorbi despre urbanizare propriu-zisă. La mijlocul mileniului al IV-lea î.e.n. orașul Uruk atinsese o suprafață de aproape 100 ha și o populație de vreo 20.000 de locuitori, fiind cam de două ori mai mare decât celelalte orașe-stat sumeriene. La sfârșitul aceluiași mileniu (în faza Uruk IVA) ajunsese la o suprafață de 250 ha și o populație de 30000 - 50000 locuitori. În nivelul V, datat cca 3.300-3.200 î.e.n. apar primele temple monumentale cu fundații de calcar și primii cilindri-sigilii cu reprezentarea conducătorului, figurat ca un individ bărbos care poartă diademă și este antrenat în activități religioase (face libații către zei sau hrănește animalele sacre). Este perioada în care au apărut sumerienii care vor remodela întreaga cultură din sudul Mesopotamiei. Urukul, cetate a eroului epic Ghilgamesh, socotit de

către unii specialiști primul și pentru mult timp singurul mare oraș al lumii⁸, pare să fi jucat un rol capital la începuturile civilizației urbane. Tehnica ceramicii s-a perfecționat ca urmare a invenției roții olarului. Dezvoltarea glipticii este ilustrată de cilindri-sigilii care înfățișează mai ales scene de caracter religios. Din această perioadă este documentată și cea mai veche formă de scriere cunoscută, pictografică, din care se va dezvolta mai târziu, prin stilizare și schematizare, scrierea cuneiformă.

Uruk. Sigiliu cu scena hrănirii animalelor sacre ale Inannei
Fotografie după impresiune.

Apud L. Horne, R.L. Zettler, *Treasures from the Royal Tombs of Ur*. Philadelphia, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 1998, fig 38ab.

Primele documente scrise sunt reprezentate de tăblițele de argilă, descoperite în templul zeului Eanna, principalul sanctuar din Uruk, acoperite cu calcule. Cea mai veche formă a scrierii era pictografică: picturi de diferite animale, părți ale corpului omenesc, grâne, vase etc., erau incizate cu un stylus în pasta crudă, înainte ca aceasta să fi fost uscată la soare. Încă

---

⁸ O impresiune realizată de un artist a planului general al Templului lui Anu din Uruk este socotit indiciul că acest oraș a fost unul dintre primele orașe ale lumii, pentru că cel puțin până în sec. al III-lea î.e.n. a fost probabil primul Mare Oraș al lumii. Vezi Schneider Wolf, *Babylon is Everywhere. The City as Man's Fate*, Hodder & Stoughton Ltd, 1963.

din această perioadă se folosea sistemul zecimal. Numerales erau exprimate, pentru zeci, prin impresiuni circulare, iar pentru unități prin impresiuni semicirculare. Simboluri pur convenționale au fost folosite de la început alături de pictură. Multe dintre semnele pictografice din această foarte veche scriere au supraviețuit, cu unele mici modificări, în scrierea cuneiformă care de fapt este o dezvoltare a acesteia. Unele particularități ale acestei scrieri arată clar că cel de-al doilea grup de texte pictografice (Warka III, Djemedet-Nasr) au fost scrise în sumeriană și că este probabil ca și primul grup de texte (Warka IV) să fi fost în aceeași limbă. Altfel spus, civilizația protoliterară a Mesopotamiei a fost dezvoltată de sumerieni, poporul istoric cel mai vechi din sudul Mesopotamiei.

În cea de-a treia perioadă, Djemet-Nasr (cca. 3300 - 2900 î.e.n.), ultima fază a epocii predinastice, se organizează primele orașe-state din Sumer. Progresează olăritul și metalurgia aramei (începe să fie cunoscută și metalurgia bronzului) și se dezvoltă comerțul la distanțe mari. Apariția carului cu două roți a marcat o veritabilă revoluție în domeniul mijloacelor de transport. Și edificiile civile – palatele – ajung acum la proporții monumentale.

Rezumând, Mesopotamia de nord și de sud constituie, sub o unitate aparentă, două arii de cultură distincte (situație similară cu cea din Egipt). Asistăm la perioade de unificare – în Mesopotamia obeidiană – urmate de perioade de separare; de pildă, după mijlocul mileniului al IV î.e.n., în timp ce în sud constatăm o unitate de cultură, adânci deosebiri locale dovedesc că cetățile din nord evoluează fiecare independent. Totuși, cu cât progresăm în timp, osmoza culturală devine mai evidentă. Cu toate acestea, în Mesopotamia, după perioada de unificare Obeid, abia în primele secole ale mileniului al III î.e.n. se mai reîntâlnește o unificare culturală și apoi, în a doua jumătate a aceluiași mileniu când semiții din Akkad vor inaugura un imperiu unificat în Mesopotamia.

7. ASPECTE DE ISTORIE ȘI CIVILIZAȚIE

Epoca sumeriană

Numele de Sumer este de origine akkadiană. Sumerienii își numeau propria țară Kengir sau Kalam. Partea de nord a Mesopotamiei se numea în sumeriană Uri. Prima epocă istorică a Mesopotamiei, cea sumeriană, este perioada înfloririi unei civilizații extraordinare, în care s-au pus bazele panteonului mesopotamian, a fost creată scrierea cuneiformă, iar artele și științele au înregistrat progrese remarcabile. Cercetătorii admit, în general, că sumerienii nu au fost autohtoni în patria lor istorică. Acest lucru rezultă din analiza lingvistică a numelor de locuri din Sumer și a unor cuvinte referitoare la agricultură și la meseriile de bază păstrate în sumeriană, care nu se explică prin această limbă. Cele mai vechi urme de locuire din sudul Mesopotamiei datează din jurul anului 4500 î.e.n. Sunt agricultori originari din regiunile mai înalte din nord sau din est, cunoscuți sub numele de obeidieni sau ubaidieni. Despre limba acestei populații nu se știe mai nimic, cu excepția acelor urme păstrate într-un număr de denumiri geografice și de cuvinte din sumeriană. Unii specialiști denumesc această populație subireană și cred că este originară din regiunea Subir, aflată în nordul Mesopotamiei. După ubaidieni, au venit triburile semitice originare din nord și din vest, infiltrate în regiune ca agricultori sau cuceritori.

Originea sumerienilor nu este clară. În Biblie, s-a păstrat o prețioasă tradiție care spune că sumerienii erau veniți de undeva din Orient. Sunt cel puțin două teorii majore referitoare

la originea acestei populații. Una dintre ele susține originea nordică a sumerienilor, din sudul Mării Caspice și din nordul Iranului. Această ipoteză se sprijină mai ales pe unele vagi asemănări dintre limba sumeriană cu limbile turcice. Cea de a doua teorie susține originea răsăriteană a sumerienilor, din aria civilizației Indusului, fiind invocate în favoarea sa unele asemănări dintre cele două civilizații. Nici una din cele două teorii nu este suficient de argumentată pentru a putea fi considerată sigură. Nici data sosirii sumerienilor în patria lor istorică nu este certă, opiniile cercetătorilor mergând de la jumătatea mileniului al IV-lea î.e.n., până către începutul mileniului al-III-lea î.e.n. În tot cazul, civilizația sumeriană este produsul fuziunii etnice și culturale între populațiile ubaidiene, semitice și sumeriene; ea este numită sumeriană, deoarece limba sumeriană este aceea care a dat expresia scrisă a acestei civilizații.

Limba sumeriană, cunoscută din numeroase inscripții, este atestată încă din jurul anului 3100 î.e.n. Ea a fost înlocuită treptat, după anul 2000 î.e.n. ca limbă vorbită de limba semitică akkadiană, dar a supraviețuit ca limbă de cult până târziu, la începutul epocii persane. Afinitățile lingvistice ale limbii sumeriene nu au putut fi stabilite cu siguranță; dintre toate apropierea făcute, cele mai semnificative sunt cele cu limbile turcice. Ea este o limbă de tip aglutinant, deoarece păstrează rădăcina intactă, în timp ce exprimarea diferitelor schimbări morfemice se face cu ajutorul prefixelor, infixelor și sufixelor. Limba sumeriană avea cel puțin două dialecte, cel mai important fiind *eme -KU*, dialectul oficial sumerian, și *eme -SAL*, dialectul folosit în compunerea imnurilor și incantațiilor.

Cercetările arheologice din sudul Mesopotamiei precum și datele oferite de inscripții arată că din a doua jumătate a mileniului al IV-lea î.e.n. se produce o dezvoltare economică, ce are la bază progresele din agricultură, meșteșugărit și

comerțul la mare distanță. Este vorba de folosirea pe scară din ce în ce mai largă a irigațiilor artificiale, de cultivare a unor noi soiuri de cereale, mai productive. Apoi, dezvoltarea metalurgiei bronzului a contribuit la confecționarea unor arme mai bune și la stabilirea unor relații cu Anatolia, Assyria și Iranul, unde existau zăcăminte de cupru și de cositor. Pe fundalul acestei dezvoltări economice, se cristalizează aristocrația sumeriană denumită în textele vechi cu termeni de *lugal*, *ensi* și *patesi*. În ceea ce privește oamenii de rând, liberi din punct de vedere juridic, cea mai răspândită denumire este cea semitică păstrată în *Codul lui Hammurabi*, – *mușkenum*. La începutul epocii sumeriene nu exista un stat cu acest nume, forma de organizare politică fiind cea de oraș-stat. Principalele oraș-state sumeriene erau: Eridu, Ur, Larsa, Umma, Uruk, Nipur, Surrupak, Kish.

ORAȘUL-STAT

Un oraș-stat reprezintă o entitate independentă sau autonomă, nu administrată ca parte a unei alte guvernări locale, al cărei teritoriu constă dintr-un oraș și de obicei teritoriul său înconjurător. Un oraș-stat mai poate fi definit ca un oraș central și satele înconjurătoare, care împreună urmează aceeași lege, au o singură formă de guvernământ și împărtășesc aceleași limbi, credințe religioase și stiluri de viață.

Sumerienii au început să construiască orașe precum Ur, Eridu, Uruk, Larsa și Nippur. Orașul și teritoriul din jur formau un oraș-stat. În partea de nord erau akkadienii care apar puțin mai târziu. Semiții ne sunt relatați că erau așezați în deșertul Arabiei și Canaanii la fel și Amoriții în jurul Mării Mediteraneene. Orașele importante (12 la număr) au fost înconjurate de ziduri înalte și groase în care domnea câte un rege împreună cu marele preot. Orașul avea propriul lui sistem

de irigare și cuprindea și teritoriile din afara orașului, zonele agricole, piscicole. Rolul orașului era unul agricol, industrial, și era de asemenea o putere politică având o armată proprie. În perioada pro-sumeriană în Uruk a apărut prima formă de arhitectură monumentală. Ei au construit temple și alte construcții anexe.

PRIMELE ORAȘE ALE LUMII

În Mesopotamia antică, un teritoriu cu soare dogoritor și foarte puține precipitații, irigațiile erau vitale pentru agricultură și creșterea animalelor. Cu secole înainte de începuturile istoriei cunoscute, sumerienii și-au asumat inegalabila sarcină de a construi diguri pentru a controla revărsarea fluviului Eufrat. Treptat, ei au drenat mlaștinile și au săpat canale de irigații și șanțuri. A fost nevoie de o cooperare la scară largă pentru a construi lucrări de irigații, de a le menține și repara și de a distribui apa.

Solul bogat producea recolte abundente de orz, grâu eurasiatic emmer (*Triticum dicoccoides*), fasole, măslina, struguri și in.

Pentru prima dată a apărut un surplus pentru a hrăni lucrătorii orașului, precum artiști, meșteșugari și negustori. Această mare schimbare în stilul de viață a dat naștere civilizației, definită ca o societate care are drept fundament orașul (urbanizarea) și a cărei unitate este dată de întreprinderile economice. În acea vreme nu existau state, ci doar mici orașe-state. Într-o vreme în care erau disponibile doar formele cele mai rudimentare de transport și de comunicare, orașul-stat a fost cel mai guvernabil tip de așezare umană. Orașele-state erau conduse de lideri denumiți *ensis*, care erau, probabil, autorizați să controleze sistemele de irigații locale.

Sumerienii și-au construit satele pe movile artificiale pentru a le proteja de inundații. Încă de la o dată foarte timpurie ei au învățat să realizeze cărămizi în matrițe și se le usuce la soare sau să le coacă în cuptoare. Aveau case mici și robuste, dispuse apropiat unele de altele, în aglomerări, pe ulițe înguste. Unii aveau două sau mai multe etaje. Întregul oraș era înconjurat de un zid de protecție. În afara acestuia se aflau locuințele populației sărace, colibe din stuf, tencuite cu argilă.

Fiecare oraș sumerian s-a ridicat în jurul altarului unui zeu local. Reflectând bogăția unui oraș, templul său a devenit o structură elaborată. Clădirile templului se înălțau pe o spațioasă platformă ridicată, la care se ajungea cu ajutorul scărilor și rampelor. De pe platformă se înălța turnul templului, denumit ziggurat (munte sfânt), care avea o scară sau o rampă circulară în jurul exteriorului. La baza templului se găseau cartierele pentru preoți, oficiali, funcționari, contabili, muzicieni și cântăreți; camere ale tezaurului; depozite (magazii) pentru cereale, unelte și arme; precum și ateliere manufacturiere pentru brutari, ceramiști, berari, pielari, torcători și țesători și bijutieri.

Existau de asemenea, țarcuri pentru oile și caprele destinate sacrificiilor pentru zeul templului.

Caii și cămilele erau încă necunoscute, dar oile, caprele, boii, măgarii și câinii fuseseră domesticite. Plugul fusese inventat, iar roata, realizată dintr-o bucată solidă din lemn, era folosită pentru care și pentru modelarea ceramicii. Bivolii trăgeau carele și plugurile; măgarii serveau ca animale de povară. Mărfurile voluminoase erau mutate cu ambarcațiunile pe râuri și canale. Bărcile erau, de obicei, tractate de maluri, dar se foloseau și pânzele. Deja, înainte de anul 3000 î.e.n sumerienii învățaseră tehnica metalurgică a alierii cuprului amestecat cu arama pentru a realiza bronzul, un metal mult mai dur decât cuprul, aliaj folosit pentru a confecționa unelte și arme.

Noroiul, argila și trestia erau singurele materiale de care sumerienii dispuneau din abundență. Prin urmare, comerțul era o activitate imperativă pentru a-i aproviziona pe lucrătorii orașelor cu materiale. Negustorii porneau în caravane pe rutele comerciale terestre sau în ambarcațiuni de-a lungul fluviilor, pentru a da produsele meșteșugurilor sumeriene la schimb cu lemn, piatră (rocă) și metale. Există indicii că sumerienii au ajuns pe apă până în valea fluviului Indus din India. Ruta principală, însă, era în jurul Semilunii Fertile, adică între Deșertul Arabiei și munții din nord. Această rută urca până în valea celor două fluvii, spre vest de Syria, și în josul coastei mediteraneene.

Odată cu dezvoltarea unui oraș-stat și a guvernării sale a apărut prima structură arhitecturală majoră denumită ziggurat. Un ziggurat era o construcție cu dublă funcție, în principal sacră (având rol de templu), dar și profană (întrucât în cadrul lui erau îndeplinite și alte activități – comerciale, administrative, etc. – înălțat pe o bază rectangulară, asemănător întrucâtva cu primele piramide egiptene (diferența esențială față de acestea consta în faptul că piramidele aveau funcție funerară). Inițial, zigguratele au fost construite din cărămizi crude, din lut/argilă nearsă și uscată la soare. Din acest motiv cele mai multe nici nu au rezistat până astăzi. Singurul care a supraviețuit a fost zigguratul din Ur, construit din cărămidă arsă, mai durabilă. (Vezi mai multe informații în capitolul Artă și arhitectură)

În cea de-a III-a perioadă Djemet-Nasr sumerienii se organizează în orașele-cetăți. Orașe independente cu o structură economică complexă. Acum are loc inventarea carului cu 2 roți ceea ce înseamnă o nouă etapă în domeniul mijloacelor de transport. Palatul din această vreme avea 100 de m lungime și 50 m lățime având numeroase încăperi. Apare cultul unei zeițe mame, probabil zeița fertilității. Dintre cele mai importante

orașe sumeriene amintim două orașe puternice: Ur și Uruk (azi Mougheir respectiv Warka) orașe-state care controlau toată țara. Eridu și Nippur erau orașe religioase. Umma și Lagaș au fost orașe state care s-au impus din punct de vedere militar. Influența culturii sumeriene pornește din cele două mari centre cultural-religioase: Eridu în Sud și Nippur în Nord. Multe din lucruri și caracteristici ale popoarelor akkadiene și sumeriene le aflăm din scrierile cuneiforme pe care le găsim întipărite pe tăblițele de ceramică, piatră, stânci, ziduri. „Multe din aceste resurse vin de la biblioteca sumeriană din Nippur și altele de la biblioteca construită de Regele Assurbanipal al Asiriei din secolul 7 î.e.n.”. Nippur se pare că era centrul religios și cultural al civilizației sumeriene dar nici Eridu nu era mult inferior. Știm că fiecare oraș-stat avea propriul lui zeu care era principalul idol al orașului. Astfel Eridu l-a avut pe EA, zeul apei, iar ENLIL a fost zeul furtunii în Nippur. Zeul „EA” era principalul responsabil de binecuvântări, zeul apelor curate terestre și de sub pământ. EA era prietenul oamenilor învățându-i pe oameni știința, arta și scrisul. Oamenii din Eridu aveau astfel de la zeul EA un set de reguli care trebuia respectat de întregul oraș. Eridu era un oraș-port care, făcând comerț cu alte popoare, a avut astfel posibilitatea de a le cunoaște mai bine. Acest oraș prezintă un aspect foarte interesant: cosmologia susținută de cetățenii săi afirma că pământul a ieșit de sub apele cele mari formând uscatul de azi. Orașul Nippur nu și-a impus niciodată hegemonia politică, ci a dominat celelalte orașe pe plan spiritual. O perspectivă interesantă asupra acestei cetăți ne este oferită de inscripțiile regilor Lugal-Zage-Si și Lugal-kigub-nidudu, din care reiese că încă din timpuri foarte vechi, înainte de venirea sumerienilor aici, acest oraș era religios, în el fiind venerați diferiți zei, cum ar fi zeul soarelui și al apei. Cele mai vechi exemple cunoscute până acum de orașe-state sunt cele din sudul Mesopotamiei –

Sumer. Explicația constă în faptul că una dintre cele mai importante contribuții la tehnologie realizate de sumerieni a fost abilitatea de a controla fluviile Tigru și Eufrat. Sumerienii au învățat să construiască diguri, iar consecința a fost că nu au mai fost dependenți de revărsările anuale, ajungând să aibă o aprovizionare stabilă cu alimente pe tot parcursul anului. În acest fel a apărut prima civilizație cunoscută până în momentul de față, întrucât populația nu a mai fost obligată să aibă un stil de viață nomad, reușind să se sedentarizeze. De aici au rezultat primele forme simple de guvernare, denumite orașe-state. Fiecare oraș-stat mesopotamian era constituit dintr-un templu și clădirile publice care se aflau în centrul său. Existau clase sau categorii sociale precum comercianți/negustori, agricultori și fermieri, funcționari, sacerdoți, politicieni. Fiecare oraș-stat se autoguverna. Adesea, între orașele-state care se învecinau izbucneau războaie.

„Primele” cinci orașe-state despre care se spune că au exercitat regalitatea predinastică au fost: Eridu (Tell Abu Shahrain), Bad-tibira (probabil Tell al-Madain), Larsa (Tell as-Senkereh), Sippar (Tell Abu Habbah), Shuruppak (Tell Fara). Alte orașe-state principale celebre au fost: Uruk (Warka), Kish (Tell Uheimir și Ingharra), Ur (Tell al-Muqayyar), Nippur (Afak), Lagash (Tell al-Hiba), Girsu (Tello sau Telloh), Umma (Tell Jokha), Hamazi, Adab (Tell Bismaya), Mari (Tell Hariri), Isin (Ishan al-Bahriyat), etc. Mai târziu au apărut orașele-state feniciene (Tyr, Sidon). (Tot în această categorie intră, cu diferențierile zonale și istorice specifice – și orașele-state din Grecia antică – poleis precum Athena, Sparta, Theba, Corinth, dar și Roma republicană, etc.)

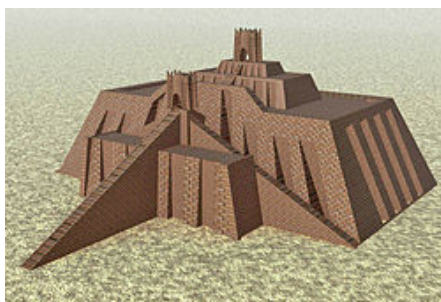

Harta Sumerului cu distribuția orașelor-state

Ur

Este socotit cel dintâi oraș-stat al lumii. Situat în sudul Mesopotamiei, acesta a fost primul mare oraș dintre fluviile Tigru și Euftrat, de unde ar proveni, conform scrierilor biblice, strămoșii evreilor. Fiind locuit încă din mileniul al V-lea î.e.n., începând cu mileniul al III-lea î.e.n. a cunoscut o rapidă dezvoltare și prosperitate. A fost ulterior cucerit de elamiți și babilonieni. Numele acestei cetăți-stat se traduce prin „cuptor de foc”, și ea era situată pe fluviul Euftrat, la 14 km sud de Masiriyeh sau la 350 km sud-est de Baghdad, în Tell el-Muqayyar din sudul Iraq-ului de astăzi. Această așezare care, împreună cu cetățile Kiș și Uruk a fost o metropolă importantă pentru civilizația sumeriană și babiloniană, a fost întemeiată în perioada El Obeid, prin anii 4.000 î.e.n. Este posibil să fi fost plasată direct pe stratul aluvionar provenit de la Potopul despre

care scrie cartea biblică *Geneza* și din *Epopoea lui Ghilgameș*. În orice caz, în timpul întemeierii sale, orașul era pe coastă, la vărsarea fluviului Eufрат în Golful Persic. În conformitate cu scrierile *Tanakh*-ului evreiesc (Vechiul Testament, cartea *Geneza*, 11:28,31; 15:7; *Neemia* 9:7) și cu *Faptele apostolilor* (7:2-4) patriarhul Avraham, întemeietorul poporului evreu, provine din această cetate-stat. Zeitatea principală a acestei cetăți-templu era zeul-Lună Nannar, care în sumeriană era Suen, iar în limba semiților era cunoscut sub numele Sin. Inițial, viața cetățenilor era condusă prin intermediul unui sistem teocratic. Ur-Nammu, fondatorul prosperiei dinastiei a 3-a (cca. 2050 î.e.n.) și un faimos legiuitor, a construit aici un turn-templu (ziggurat) în trei platforme terasate, care mai domină locul și astăzi.

Zigguratul din Ur

Toate corăbiile care aduceau mărfuri în Mesopotamia trebuiau să treacă prin Ur, fiind vămuite, fapt care, împreună cu altele, au dus la o prosperitate deosebită a cetății. Tăblițele dezgropate indică o activitate comercială înfloritoare, precum și bijuteriile și comorile fabuloase găsite în mormintele regale ai anilor 2.900 – 2.500 î.e.n., care se includ în perioada clasică a Sumerului (metale prețioase, pietre semi-prețioase, acoperitori de cap, vase, cupe deosebite). Splendoarea cetății a fost nimicită brusc pe la 1.900 î.e.n. de năvălitori elamiți, veniți

din ținutul deluros din împrejurimi, care l-au capturat pe rege și au distrus cetatea. După anul 1.000 î.e.n. zona a intrat în jurisdicția chaldeenilor.

Cele mai importante izvoare referitoare la istoria Sumerului sunt listele dinastice, în care faptele mitice se împletesc cu cele reale. În aceste liste dinastice, trecutul istoric al Mesopotamiei se împărțea în două mari perioade: înainte și după potop. Aceeași împărțire se regăsește și în opera lui Berossos, scriitor de origine greco-chaldeană, autor al unei istorii a Mesopotamiei în limba greacă. Așa cum reiese din izvoarele mai sus amintite, între orașele-stat sumeriene s-a dus o acerbă luptă pentru hegemonie. Se pare că aceste lupte erau determinate într-o bună măsură de necesitatea de a controla întregul sistem de irigație, care avea o importanță vitală pentru economia sumeriană. Într-o primă perioadă, regele din Lagash a avut o poziție dominantă stăpânind și peste Ur. În 2850 î.e.n. Lagashul își pierde această poziție, devenind dependent de Shuruppak. Ulterior și orașul Shuruppak își pierde întâietatea, orașul Ur căpătând un rol dominant. Concomitent cu ridicarea orașului Ur, capătă importanță alte două centre: Kish și Lagash.

Lagash

Regii acestei cetăți nu sunt înscriși în listele regale. Al treilea rege, Eannatum, susține că a cucerit cetățile Ur și Uruk. Evenimentul s-a produs undeva pe la 2400 î.e.n. Eannatum a atacat apoi Elamul⁹, apoi cetatea Umma, cu care prilej va înălța cunoscuta Stelă a vulturilor. Lagashul cunoaște și activitatea unui reformator, regele Urukagina, care a dezvoltat cetatea, ea ajungând la cca. 36.000 de locuitori și care a încercat să limiteze abuzurile preoților și funcționarilor.

---

⁹ Sud-vestul Iranului

Întemeietorul dinastiei din Lagash este Ur Nanshe, aproximativ în anul 2520 î.e.n. Către 2400 î.e.n. orașul este încă un centru important, așa cum o dovedesc reprezentările de pe “Stela vulturilor”, dar la scurt timp supremația sa este contestată de către conducătorii Ummei. După unele tulburări sociale Lagashul cunoaște o nouă dezvoltare în timpul lui Urukagina (cca. 2360 î.e.n.). Despre acest rege vorbesc un mare număr de inscripții, care îl prezintă ca pe un monarh preocupat de bunul mers al țării. În timpul său a fost elaborat cel mai vechi cod de legi cunoscut până acum, cu un conținut variat. Regele Urukagina ia unele măsuri în folosul populației sărace. Restabilește vechile dări în natură, ca și vechea organizare judecătorească a comunităților rurale. A micșorat dările la care erau supuși meseriașii, a interzis sechestrarea averii mobile și imobile a militarilor și văduvelor și i-a pus pe cetățeni sub protecția legilor împotriva cămătăriei omorurilor, jafurilor. Activitatea reformatoare a lui Urukagina a fost întreruptă, după opt ani de domnie, de un nou conflict cu orașul Umma. Urukagina a fost înfrânt, iar Lugalzaggisi impune dominația Ummei asupra Lagashului.

Regele Lugalzaggisi (2373-2349 î.e.n.) a cucerit și celelalte orașe sumeriene, realizând pentru prima oară unitatea politică a Sumerului. Documentele din timpul domniei acestui rege spun că țara sa se întindea de la Golful Persic până la “Marea de Sus” (Marea Mediterană). Capitala acestui întins stat a fost Urukul.

Umma

Regele Lugal-zaggizi s-a proclamat rege al Urukului și a cucerit teritoriul de la Golful Persic până la Marea Mediterană. Este de notat că deja Lugal-zaggizi va folosi în inscripțiile sale limbile sumeriană și akkadiană, ceea ce dovedește existența unor vechi și profunde infiltrații semite în Mesopotamia.

Epoca akkadiană

Forma predominant sumeriană a civilizației Mesopotamiene a fost treptat înlocuită de cea akkadiană, numită astfel de la orașul-stat Akkad. Nu știm unde se afla exact această localitate, întrucât cercetările arheologice nu au reușit să-l identifice. Sursele documentare contemporane lasă loc ipotezei că, probabil, orașul se afla pe malul stâng al Eufratului, aproximativ în locul unde acesta se apropia cel mai mult de Tigru. Akkadienii erau semiți care locuiau din timpuri imemorabile în sudul Mesopotamiei. Profitând de împrejurările istorice care au dus la slăbirea statelor sumeriene, akkadienii au devenit elementul etnic cel mai important din punct de vedere politic. Ei erau sub o puternică și benefică influență sumeriană. Infiltrațiile semite menționate nu au rămas fără urmări în plan politic și, astfel, se constată apariția unei forțe care va porni din Akkad, un oraș-stat semit, aflat sub autoritatea lui Sargon¹⁰, care a devenit o figură centrală a istoriei Mesopotamiei dintre anii 2584-2530 î.e.n. sau, potrivit unei alte cronologii, anii 2370-2320 î.e.n. Sargon a supus toate orașele state sumeriene, și-a întins stăpânirea până la Mediterana, iar în nord până în Anatolia. Dominația Akkad-lui durează câteva sute de ani.

Așadar, cel care a instaurat dominația akkadienilor în sudul Mesopotamiei a fost Sargon I (2371-2315 î.e.n.), supranumit “Cel Mare”, care a fost unul din marii suverani din Mesopotamia. Faptele sale au inspirat unele povestiri legendare apărute mai târziu, prin care regele akkadian poate fi asemănat cu Moise, Cyrus și Romulus. Sargon a creat un puternic stat bazat pe o economie și o armată foarte bine articulate. A purtat numeroase războaie cu Elamul, Assyria, cu principatele din Anatolia și Syria și chiar cu Cyprul. Toate aceste expediții militare victorioase au sporit foarte mult teritoriul statului

---

¹⁰ *Sharu-ken-sharu* = regele legitim.

akkadian și au mărit prestigiul internațional al lui Sargon. El se proclamă “stăpânitor al celor patru ținuturi ale lumii”, titlatură care va fi preluată și de alți mari monarhi de mai târziu din Mesopotamia, Assyria și Iran.

După moartea lui Sargon I, urmașii săi au trebuit să facă față unor mari nemulțumiri populare, în condițiile în care puterea centrală a fost treptat slăbită ca urmare a disputelor pentru putere dintre aceștia. În timpul domniei regelui Naram-Sin (2291-2254 î.e.n.), imperiul creat de Sargon cunoaște o nouă perioadă de prosperitate economică, de afirmare politică și culturală. Pe vremea sa limba akkadiană se răspândește ca limbă diplomatică și de administrație în Orientul Mijlociu și Apropiat.

Sfârșitul epocii akkadiene a fost provocat de pătrunderea treptată a unor populații străine atrase de rodnicia și bogăția ogoarelor akkadiene, dar și de slăbirea statului akkadian care nu mai putea face față numeroșilor inamici dinăuntru și din afara țării. Dinspre apus, Akkadul era atacat de triburile semitice ale amoriților, iar dinspre răsărit, de dincolo de Tigru, de populația guttilor. De fapt, elemente numeroase al acestor populații pătrunseseră mai demult în Mesopotamia ca lucrători agricoli și meseriași. Pe la 2191 î.e.n., gutii reușesc să-și impună dominația în Mesopotamia, inaugurând o nouă perioadă din istoria acesteia.

Epoca dominației guttilor

Gutii erau o populație de păstori nomazi din regiunea munților Zagros, de la est de Tigru. Ei au pătruns mai demult în Mesopotamia, ca lucrători agricoli. ‘Dinastia lui Gutim’, instituită în urma invaziei unor triburi de păstori numiți guti, înrudiți cu elamiții. Acești guti coboară pe la nivelul anului 2190 î.e.n. din Munții Zagros, jefuind Babylonia de la un capăt la altul.

Limba acestei populații nu are afinități sigure cu alte limbi cunoscute. Profitând de slăbiciunea statului akkadian ei au pus stăpânire pe Mesopotamia. Instaurarea dominației lor a fost însoțită de mari distrugerii: Akkadul, Urukul și Urul au fost distruse din temelii. Datorită dominației lor foarte brutale, sumerienii și semiții îi numeau “balaurii munților”. Gutii erau inferiori din punct de vedere cultural populațiilor supuse și, de aceea, ei au fost treptat asimilați. În timpul stăpânirii gutilor, numai orașul Lagash și-a păstrat o relativă însemnătate. Aici este întemeiată o nouă dinastie al cărui prim “rege”, Urbaba, se intitulează doar guvernator al orașului. Cel de-al III-lea urmaș al său este *patesi* Gudea, care este personajul cel mai cunoscut din timpul dominației guttilor datorită numeroaselor inscripții care-l pomenesc și prin numeroasele busturi care-l reprezintă.

În acest context, se produce așa-numita ‘renaștere sumeriană’, în timpul căreia apare ‘Imperiul’ regilor din Ur. Sigur că este greu de spus dacă această renaștere sumeriană este o renaștere literară sau ‘naționalism’. Întemeietorul ei a fost, pare-se, regele Ur.-Namu, menționat pe la 2050 î.e.n. El își ia titlul ‘rege al Urului, Sumerului și Akkadului’. Ur-Namu a refăcut cetatea Ur devastată, a reconstruit templul zeului Namar precum și zigguratul. A refăcut canalele de navigație și irigație. Lui i se atribuie și realizarea unui cod de legi, socotit a fi cel dintâi monument juridic de acest gen.

Succesorii săi, Shulgi, Bur-Sin, Ibbi-Sin, au contribuit și ei la buna guvernare și la administrarea eficientă a teritoriului stăpânit. Shoulgi a purtat și titlul de ‘regele celor patru ținuturi’.

Este încă în discuție statutul avut de Lagash. Nu este sigur dacă a fost sau nu un stat vasal. Din această perioadă este de reținut guvernarea Lagashului de către Gudéa, care a contribuit la înflorirea culturală a cetății și la organizarea și întreținerea

de relații economice cu Syria, cu regiunile din preajma Golfului Persic și ținuturile din Zagros, de unde era adus cupru.

Încă din timpul domniei lui Ibbi-Sin, pe la 1950 î.e.n., stăpânirea din Ur începe să se desfacă în mai multe centre de putere: Isin, Larsa, Uruk, Kish, Babilon, Assur. Titlul de ‘rege al celor patru ținuturi’ nu mai este purtat, dar important este însă titlul de ‘rege al Urului’, acesta înseamnă că, cel puțin teoretic, imperiul continuă să existe, având drept capitală cetatea Ur.

Pe acest fundal, completat de infiltrații semite continui, se desfășoară lupte interne între Babilon, Elam și Assyria, premurgând epoca în care cele trei state vor avea în fruntea lor trei mari personalități contemporane: Hamurabi, Rim-Sin și Shamsi-Adad I.

Cel care a înlăturat dominația gutilor, a fost regele Utu-Chegal din Uruk (2118-2110 î.e.n.). El a fost probabil înlăturat de Ur-Nammu (2112-2094), fondatorul celei de-a III-a dinastii din Ur. Acesta unifică sub autoritatea sa Sumerul și cea mai mare parte a Mesopotamiei. Adoptă titlul de “rege al Sumerului și Akkadului”. Domnia sa inaugurează o nouă perioadă de pace și prosperitate în Mesopotamia, care mai este cunoscută și sub numele de “Epoca renașterii sumeriene”, deoarece acum cultura sumeriană cunoaște o nouă perioadă de înflorire, într-o perioadă când totuși populația majoritară din sudul Mesopotamiei era semită. De la acest rege au ajuns până la noi câteva tăblițe ceramice care conțin fragmente dintr-un cod de legi.

Epoca Isin și Larsa

Perioada de strălucire a Urului nu a fost totuși de lungă durată, deoarece triburi semitice din vest atacau neconținut Mesopotamia. Acestea erau cunoscute în izvoarele vremii sub numele de amoriți. Aceștia erau o populație nomadă în spațiul

de la vest de Eufrat până în Canaan. De altfel, amoriții erau strâns înrudiți cu canaaneenii. Atacurile amoriților au fost adesea conjugate cu cele ale elamiților de la est de fluviul Tigru. Ishbierra, originar din Mari, ocupă orașul Isin, veche așezare mesopotamiană; în același timp, o altă grupare vest semitică, avându-l în frunte pe Naplanum, pătrunde în Mesopotamia, ocupând orașul Larsa. Regele Urului, Ibbisin, s-a aliat cu Naplanum, dar ambii au fost înfrânți de Ishbierra. Orașul Ur a fost distrus, după care el nu se va mai ridica niciodată la strălucirea de odinioară.

Perioada Isin și Larsa este puțin cunoscută. Cele două state au întinderi mici; deși regii lor se intitulează “regi ai Sumerului și Akkadului”, ele nu depășesc sudul Mesopotamiei, orașul Mari reprezentând limita de nord a noilor regate. În perioada Isin și Larsa, în afara Mesopotamiei propriu-zise s-a ridicat orașul Eshnuna, unde săpăturile arheologice au scos la iveală, numeroase inscripții, precum și un cod de legi al regelui Bilalama, scris în akkadiană.

Regatul Vechiului Babylon

Concomitent cu statele Isin și Larsa, în Mesopotamia apare un nou centru de putere important, Babylonul, care va cunoaște o dezvoltare excepțională, fiind timp de două milenii cel mai important oraș din Orientul Apropiat. Numele de Babylon, este forma elenizată a akkadianului *Babilim* sau *Babili*, care înseamnă în limba amorită “Poarta zeului”. Pe scena istoriei, Babylonul apare mai târziu ca stat de sine stătător. Numele său este menționat pe vremea dinastiei a III-a din Ur sub numele *Kadingir*. Ceva mai târziu decât grupările amorite ale lui Ishbierra și Naplanum, în Mesopotamia pătrunde o nouă grupare vest semitică, care s-a așezat la sud de

orașul Kish. Această grupare avea ca divinitate supremă pe Marduk.

Primul rege al Babylonului, Sumulael (1894-1880 î.e.n.), nu recunoaște autoritatea regatelor Isin și Larsa, și inițiază o serie de expediții, care i-au sporit teritoriul. Tot în această perioadă începe și construirea zidului de incintă al Babylonului. În secolele următoare, regatul babilonian va fi în competiție cu celelalte state amorite pentru dominația în Mesopotamia.

Cel mai important reprezentant al acestui regat este Hammurabi (1792-1749 î.e.n.). Deși imperiul babilonian este o creație anterioară lui Hamurabi, prima dinastie din Babylon fiind menționată pe la 1830 î.e.n., adevăratul imperiu este creat de Hamurabi¹¹. El a moștenit de la cei cinci predecesori un teritoriu relativ restrâns pe valea Eufratului, pe care l-a extins apoi, până va avea ca frontiere Elamul și Marea Mediterană.

Hamurabi a fost mai degrabă un diplomat decât militar, dar nu a fost un stăpânitor mai puțin eficient. A dezvoltat comerțul, relațiile economice, creând o anumită prosperitate în timpul său, ceea ce i-a permis și dezvoltarea culturală, în timpul său fiind cunoscute și desăvârșite vechile poeme ale Creației sau Epopeea lui Ghilghames.

Celebritatea i-a asigurat-o însă codul de legi. Acest cod al lui Hamurabi nu este un cod de legi propriu-zis așa cum îl înțelegem noi astăzi, ci mai degrabă o colecție relativ sistematizată de spețe și nu de principii juridice generale. Găsim aici elemente de drept privat, civil, penal, al familiei. Toate la un loc arată cât de complicată și de riguroasă era administrația aceluia timp.

Prin întreaga sa activitate, Hammurabi a transformat statul babilonian în cel mai mare imperiu cunoscut până atunci în Orientul Apropiat. Inscripțiile descoperite în Babylon, precum

---

¹¹ 1730-1685 î.e.n.

și în orașul Mari ne permit să ne facem o idee despre evoluția acestei domnii. Dacă la începutul acesteia, Hammurabi nu depășea condiția unui conducător care accepta suzeranitatea assyriană, în ultimii zece ani ai domniei a reușit, printr-o politică externă foarte abilă, să impună hegemonia Babylonului asupra întregii Mesopotamii, Assyriei, Elamului și a unor teritorii din nord-vest până către Marea Mediterană.

Cum spuneam încă de la începutul acestei cărți, Hammurabi a rămas celebru prin codul de legi care îi poartă numele, important izvor pentru cunoașterea realităților politice, sociale, și economice din Mesopotamia. Codicele are mai multe capitole referitoare la familie, militari, diferite infracțiuni etc.

După moartea lui Hammurabi, urmașii săi nu au mai reușit să mențină prestigiul și unitatea statului babilonian, deoarece în regiune se produc însemnate mișcări de populație: triburile hurriților și ale kassiților încep să joace un rol tot mai important.

Succesorul lui Hamurabi, Samsu-Iluna¹², a continuat activitatea tatălui său și a dus mai departe specializarea monarhiei centralizate. Astfel, provinciile erau conduse de guvernatori, justiția de doi judecători regali, iar fiscalitatea de un șef al negustorilor. Cu toate eforturile sale, el nu a putut înlătura particularismul funciar, care a ajuns în ultimă instanță la dispariția Imperiului.

Eclipsa Babylonului va dura mai mult timp. Abia în secolul VII î.e.n., marea cetate va redeveni o mare putere. După moartea lui Assurbanipal în anul 631 î.e.n., Nabopalassar, 'regele ținutului de la mare' se proclamă în anul 625 î.e.n. suveranul Noului Babylon. Babylonul se va alia cu mezii și, în 612 î.e.n., împreună vor reuși să cucerească Ninive. Între 608-605 î.e.n. Imperiul Noului Babylon se consolidează, profitând

---

¹² 1685-1645 î.e.n.

de distrugerea Assyriei de către mnezii lui Kyaxares. Apogeul Noului Babylon a fost în vremea lui Nabucodonosor al II-lea¹³. Babylonul va întreprinde o mare politică de expansiune, cucerind Palestina și mutând o parte a populație Ierusalimului, ecourile acestei ‘captivități Babylonice’ găsiindu-se în Vechiul Testament, în cartea lui Ezechiel. Nabucodonosor a fost un mare constructor, reconstruind Babylonul distrus de assyrienii. O parte a acestor impresionante construcții a putut fi văzută și de Herodot, care a vizitat orașul cu peste 100 de ani mai târziu. Ultimul rege babilonian, Nabonid¹⁴, și-a văzut imperiul dispărând sub loviturile perșilor lui Kyros cel Mare, care a cucerit Babylonul în 539 î.e.n.

Dispariția primului imperiu babilonian a fost cauzată cam prin sec. al XVII-lea de ridicarea altor populații puternice din zonă, hurriții și apoi kassiții. Hurriții s-au coagulat, în jurul anului 1600 î.e.n., în puternicul stat numit Mitanni, care ocupa un teritoriu întins de pe cursul mijlociu a Eufratului, iar kassiții vor pătrunde treptat în Mesopotamia ca agricultori sau meseriași. Astfel, a fost posibil ca, pe la 1600 î.e.n., kasiții, un amestec de populații asianice și indo-europene, venind tot din Munții Zagros ca și gutii, să se înstăpânească în Mesopotamia până pe la 1160 î.e.n. punând capăt și încercărilor Assyriei de a deveni mare putere în această regiune, întârziindu-i ascensiunea câteva secole.

Epoca Kassiților

În 1531 î.e.n., regele hittit Mursili I cucerește Babylonul în urma unei îndelungate expediții în Mesopotamia, punând capăt vechiului stat babilonian. Hitiții însă nu vor stăpâni efectiv Mesopotamia și Babylonul, deoarece regele hittit va muri

---

¹³ 625-562 î.e.n.

¹⁴ 556-539 î.e.n.

asasinat, la întoarcerea în patrie, în urma unui complot de palat. De aceste împrejurări vor profita kasiții. Despre patria de origine și limba kasiților nu se știe nimic sigur. Se pare că erau originari din zona actualei provincii iraniene Lorestan sau Luristan. Limba lor, atât cât este cunoscută, nu se înrudea cu nici una dintre limbile contemporane cunoscute. Lingviștii o plasează printre limbile caucaziene. De altfel, ei au adoptat limba akkadiană de îndată ce s-au stabilit în Mesopotamia. Ca și hurriți, kasiți nu posedau o scriere proprie și au adoptat scrierea cuneiformă babiloniană. Epoca kassită este puțin cunoscută. Fiind o populație cu un nivel de dezvoltare inferior celui babilonian, kasiții se vor dizolva în masa populațiilor semitice din Mesopotamia, dar vor rămâne elementul politic dominant timp de patru secole. În izvoarele babiloniene, erau cunoscuți sub numele de *kassu*. Această denumire va supraviețui veacurilor, deoarece ea se regăsește la geograful grec Strabon sub forma *kossaioi*. Deși perioada kassită a fost una de regres în istoria Mesopotamiei, când prestigiul politic și cultural al acesteia scade, totuși acum a început să fie folosit calul la transportul poverilor și în armată, ceea ce a produs o adevărată revoluție în arta militară. În timpul dominației kassite teritoriul Mesopotamiei a fost împărțit între diferite familii sau ginți kassite, așa numitele *bitu* “casă”. Șefii acestor “case” se numeau “stăpânii casei” și erau reprezentanții în teritoriu ai statului, fiind însărcinați cu încasarea la timp a impozitelor. Din epoca kassită au ajuns până la noi inscripțiile numite *kudurru*, care erau pietre de hotar pe care erau înscrise date referitoare la posesiunea terenului respectiv, ceea ce constituie un material informativ foarte important referitor la relațiile agrare din acea epocă.

După înlăturarea dominației kassite, în Babylon s-a instaurat o dinastie autohtonă originară din Isin. Este așa numita a IV-a dinastie babiloniană (cea de a III-a dinastie Babiloniană fiind considerată cea kassită). În această perioadă,

Babylonul va cunoaște un scurt reviriment, în timpul regelui Nabuchodonosor I. Dar strălucirea Babylonului a fost de scurtă durată deoarece regele assyrian Tiglatpalassar I înfrânge Babylonul, la sfârșitul sec. al XII-lea î.e.n., după care acesta intră iarăși într-o perioadă de decădere datorată nesfârșitelor lupte pentru putere între diferiți pretendenți. Pe la începutul mileniului I î.e.n., la hotarele statului Babylon s-au așezat chaldeenii, populații semite înrudite cu arameii. După toate probabilitățile, ei erau originari din zona actuală a Arabiei răsăritene. În această perioadă în Mesopotamia apare și se răspândește metalurgia fierului.

Tot la capitoul inovații, kassiții au rămas celebri și pentru pietrele de hotar introduse. *Kudurru* (akkadiană: „frontieră”, „hotar”, „graniță”, „limită”) reprezintă un tip specific de pietre de hotar, folosite de de kassiți. De forma blocurilor de piatră sau a lepezilor, pe kudurru erau consemnate donațiile de terenuri efectuate de rege persoanelor favorite. Kudurru originale erau păstrate în temple, în timp proprietarilor de pământ li se ofereau copii din lut ale acestora. Pe kudurru erau gravate clauzele contractului, imaginile sau simbolurile zeilor sub a cărui protecție fusese pus darul suveranului, precum și blestemul ce urma să se abată asupra acelor care ar fi violat drepturile conferite. Kudurru sunt importante nu numai din motive economice și religioase, dar și pentru că sunt aproape singurele creații artistice care au supraviețuit din perioada stăpânirii kassite în Babylonia (aprox. sec. al XVI-lea -. sec. al XII-lea î.e.n.).

Assyria

Teritoriul Assyriei se află în nord-estul regiunii Mesopotamia, pe actualul curs superior al Tigrului și al afluenților acestuia (Zabul Mare, Zabul Mic și Diyala). Știm puține lucruri despre istoria timpurie a acestui teritoriu. În

textele sumeriene din mileniul al III-lea î.e.n., Assyria este cunoscută sub numele de **Subir**, iar în cele akkadiene de **Subartu**. Se pare că populația străveche a Assyriei avea o însemnată componentă hurrită, dar de timpuriu în acest teritoriu au pătruns populații semitice. În epoca istorică, limba care se vorbea în Assyria era akkadiana. Populația a preluat de asemenea și scrierea cuneiformă.

Vechiul imperiu assyrian este creația lui Shamsi-Adad I, contemporan cu Hamurabi menționat la 1770 î.e.n. Imperiul său cuprindea regiunile de pe cursurile mijlocii ale Tigrlui și Eufratului, atingând Libanul și Zagrosul. Administrația era foarte bine pusă la punct, fiind împărțită în districte conduse de un administrator ajutat de un consiliu. A fost introdus serviciul poștal. Totul era supus unui control regal foarte sever.

Un fenomen important al expansiunii assyriene îl constituie coloniile așezate în afara orașelor din regiunea respectivă, erau strict organizate și păstrau o strânsă legătură cu Assyria.

În jurul anului 1500 î.e.n., se constată o renaștere a Assyriei, dar care nu a fost însoțită și de o expansiune semnificativă, fiindcă intențiile ei în acest sens se loveau de existența Imperiului hittit, cea mai mare putere militară din Asia Anterioară a aceluia timp. Noul echilibru politic, creat atunci, se întemeia pe confruntarea dintre hitiți, pe de-o parte, și egipteni pe de altă parte, care fie direct, fie prin state vasale controlau Palestina, Fenicia, până spre nordul acestor teritorii, unde se întâlneau cu hitiții.

Pe la 1365 î.e.n., regele Assurbanipal I reușește să anexeze o parte a regatului Mittani, rău lovit de hitiți, iar în 1308 î.e.n. Adad-Nirari I supune întregul regat mittanian, profitând de dificultățile externe ale Imperiului de la Hattussa. Confruntările cu hitiții continuă și, în anul 1243 î.e.n. Tukulti-Ninurta obține o victorie importantă împotriva acestei încă mari puteri în regiune.

Assyrienii continuă și în secolul XI î.e.n. să se afirme ca un stat important, meritând a fi menționată activitatea regelui Tiglathpalassar I, care după ce a reușit să apere frontierele împotriva triburilor vecine, va întreprinde expediții spre Marea Mediterană, însoțite de obișnuitele atrocități assyriene.

Pe la 1050 î.e.n., se înregistrează o slăbire a Assyriei și a Babylonului, care vor fi jefuite de alte populații semite, arameenii și suteenii, fapt care pune și mai mult în evidență efemeritatea imperiilor din Mesopotamia.

Revenirea Assyriei se produce la sfârșitul secolului X î.e.n. și la începutul celui următor, când pe tron se urcă un alt monarh important, Tukulti-Ninurta al II -lea¹⁵. În timpul lui Assyria devine centrul unui imperiu. El promovează politica de jaf și impunere a tributului populației supuse.

Dintre monarhii cei mai importanți de până în 605 î.e.n., când Assyria dispare, trebuie amintit regele Sargon al II -lea¹⁶, care a dus Assyria la apogeul ei, învecinându-se la nord cu Urartul, la est cu Elanul și la sud cu Egiptul.

Succesorii săi, Senacherib¹⁷, Assarhadon¹⁸ și Assurbanipal¹⁹ au continuat aceeași politică expansionistă activă, ultimii doi reușind chiar să supună și Egiptul.

Statul assyrian este primul stat important care apare dincolo de granița Mesopotamiei.

La rândul ei, istoria assyriană are mai multe perioade:

- sfârșitul mileniului al III-lea î.e.n. până în anul 1813 î.e.n. este perioada de formare a statului assyrian;
- Epoca Regatului Vechi (1813-1392 î.e.n.);
- Epoca Regatului Mijlociu (1392-911 î.e.n.);

---

¹⁵ 888 î.e.n.

¹⁶ 721-705 î.e.n.

¹⁷ 705-681 î.e.n.

¹⁸ 681-669 î.e.n.

¹⁹ 669-631 î.e.n.

- Epoca Regatului Nou (911-609 î.e.n.).

Nu știm împrejurările în care a apărut statul assyrian, pe la finele mileniului al III-lea și începutul mileniului al II-lea î.e.n. Primii regi sunt socotiți legendari și poartă nume hurrite. Limba hurrită a fost vorbită, paralel cu akkadiana, până la finele mileniului al II-lea î.e.n.

În ceea ce privește organizarea vechiului stat assyrian, știm că acesta era condus de un sfat al bătrânilor și de magistrați. Fiecare an purta numele unui anumit funcționar, *limmu*, care era probabil un membru al sfatului bătrânilor. Acesta era în fruntea visteriei statului; tot el controla și pe acei *tankari*, agenți comerciali ai statului assyrian. Un alt demnitar era *ukullum*, care era probabil șeful judecătoresc și administrativ al comunității. Probabil că cel mai de seamă demnitar era *ișșakkum*, care este asimilat sumerianului *ensi* sau *patesi*. El era acela care convoca sfatul, și era șeful religios al comunității. Dar acesta nu era totuși un rege. Prin orânduirea sa de stat Assyria era în acea perioadă mai degrabă un stat oligarhic.

Assirienii au înființat de timpuriu factorii comerciale, mai ales în Asia Mică și Mesopotamia, care au jucat un rol foarte important în economia assyriană. Cele mai importante au fost cele de la Kanesh (Kültepe) și Hattușas (Bogaz-köy).

Cum spuneam mai sus, cel care pune bazele Regatului assyrian vechi este regele Samshi-Adad I (1813-1780 î.e.n.), care creează o monarhie puternică de tip babilonian, care și-a extins dominația asupra Mesopotamiei superioare și asupra Syriei. Sub urmașii săi, statul assyrian decade datorită incursiunilor hurriților.

În timpul regelui Hammurabi, Assyria este vasală Babylonului. În timpul dominației kassiților, assyrieni n-au putut să profite de interesul limitat al acestora pentru nordul Mesopotamiei, deoarece hegemonia a trecut asupra statului de la Mitanni care, cu ajutorul Egiptului, cucerește numeroase teritorii, printre care și Assyria. Slăbirea statului Mitanni și

dispariția acestuia ca urmare a expansiunii statului hittit au permis o nouă ridicare a Assyriei. Regele assyrian Ashurubalit profită de decăderea statului mitannian pentru a cuceri o parte din teritoriile acestuia. Cu domnia acestui rege începe Epoca Regatului mijlociu.

În timpul domniei regelui Tikulti Ninurta I (1244-1207 î.e.n.) și a lui Tiglatpalassar I (1115-1076 î.e.n.) statul assyrian își extinde mult granițele, până la Golful Persic și la Marea Mediterană, devenind principala putere a Orientului Mijlociu. Încă din această perioadă, statul assyrian duce războaiele cu o cruzime nemaicunoscută până atunci. Capitala statului se mută de la Ashur la Kar Tikulti Ninurta.

În secolul al XI-lea î.e.n., în Orientul Mijlociu se produc evenimente însemnate. Acum are loc invazia mushkilor, care a produs însemnate schimbări politice și etnice în Anatolia și nordul Mesopotamiei. Tot acum pătrund în Mesopotamia și Siria triburile semitice ale arameilor, veniți din sud, poate și datorită unor schimbări climatice. Treptat, teritoriul assyrian a fost copleșit de aramei.

Cel care pune bazele Regatului assyrian nou, care va fi timp de multe secole cea mai de seamă putere din Orientul Mijlociu și Apropiat, statul assyrian având toate caracteristicile unui imperiu, a fost regele Adad-nirari al II-lea (911-889 î.e.n.).

Regele Ashurnasirpal al II-lea (884-859 î.e.n.) pune bazele puterii militare a Regatului Assyrian nou. El reușește să supună triburile arameilor, cucerește întreaga Mesopotamie, extinzându-și dominația departe spre vest, până la Marea Mediterană. Construiește o nouă capitală la Kalar.

Urmașii lui Ashurnasirpal al II-lea duc aceeași politică de cuceriri. Printre aceștia s-au remarcat Salmanasar al III-lea (859-824 î.e.n.), Shamshi-Adad al V-lea (824-811 î.e.n.), Tiglatpalassar al III-lea (745-727 î.e.n.), Salmanasar al V-lea (727-722 î.e.n.), Sargon al II-lea (722-705 î.e.n.), care au purtat

numeroase războaie cu Syria, Fenicia, Palestina și Babylon și Urartu, supunând întreaga Mesopotamie până la Golful Persic, Syria și Canaanul, Elamul și Urartu. Campaniile militare ale regilor assyrieni erau însoțite de numeroase atrocități și de deportări masive de populație, care au schimbat în bună măsură harta etnografică a vremii. Toate acestea au făcut ca assyrienii să fie urâți de toate popoarele înconjurătoare.

Treptat, opoziția anti-assyriană va deveni tot mai puternică, populațiile supuse sau cele aflate în afara granițelor imperiului assyrian învățând tactica de luptă a acestora. La conducerea frontului antiassyrian a fost Babylonul, care a avut foarte mult de suferit în timpul dominației assyriene, și Ezekiel, regele Iudeii, sprijinit de Egipt și de beduinii arabi. În lupta antiassyriană, au fost atrase și cetățile feniciene Tyrul și Sidonul, orașele filistene ș.a.

La începutul domniei sale, regele Senacherib (705-681 î.e.n.) este nevoit să înfrunte această coaliție antiassyriană inițiată de regele Mardukpaliddin al Babylonului. Coaliția este înfrântă, Babylonul este cucerit, assyrienii luând în captivitate peste 200.000 de chaldeenii și numeroși Babylonieni pe care i-a risipit în diferite părți ale imperiului assyrian. În anul 689 î.e.n., Babylonul se răscoală din nou, este ocupat și distrus după un lung asediu. Locuitorii săi au fost în parte masacrați, în parte deportați. Distrugerea Babylonului a produs o profundă impresie printre contemporani și a sporit ura împotriva lui Senacherib și a statului assyrian. În timpul domniei lui Senacherib, capitala regatului devine orașul Ninive, care a fost înfrumusețat cu numeroase monumente. În anul 680 î.e.n., regele este asasinat în urma unui complot organizat de doi dintre fiii săi.

Cel care reușește să ajungă la tron este Asharhaddon (681-669 î.e.n.), în timpul căruia statul assyrian a atins maxima expansiune teritorială. În anul 671 î.e.n., assyrienii întreprind o

expediție împotriva Egiptului, au cucerit orașul Memphis și s-au consolidat pe cursul inferior al Nilului. Autoritățile locale egiptene au fost confirmate, dar au fost subordonate unor „supraveghetori” assyrieni, alături de care se aflau mici garnizoane. Asharhaddon a început să reclădească Babylonul, permițând locuitorilor săi să revină în oraș. Acum a fost construit din nou celebrul turn de pe lângă templul lui Marduk, așa numitul „turn al Babylonului”.

În timpul domniei lui Ashurbanipal (669-626 î.e.n.), situația statului assyrian se înrăutățește și asistăm la începutul prăbușirii sale. Assyria era dușmănită de toate popoarele atât din interiorul imperiului cât și din exterior. În timpul numeroaselor războaie purtate cu assyrienii, acestea au dobândit experiență de război. Tot acum statul assyrian este amenințat de incursiunile sciților și cimmerienilor, populații iraniene seminomade care dominau spații vast din nordul Mării Negre până în Asia Centrală.

Regele Ashurbanipal a înființat marea bibliotecă de la Ninive, care cuprindea circa 22.000 de tăblițe, prin intermediul cărora cunoaștem o bună parte din creația literară mesopotamiană.

După moartea lui Ashurbanipal, Babylonul se revoltă din nou și, sub conducerea lui Nabopalassar, se desprinde de Assyria formând regatul chaldeo-babylonian. Pentru a putea lupta cu succes împotriva Assyriei, Nabopalassar s-a aliat cu regele mezilor, Cyaxares. În anul 615 î.e.n., profitând de faptul că forțele assyrienilor luptau cu Babylonul, mezii pătrund în Assyria și în anul 614 î.e.n. ocupă orașul Assur. Doi ani mai târziu, forțele unite a lui Nabopalassar și Cyaxares au cucerit orașul Ninive. Cuceritorii au procedat, după obiceiul assyrian, la uciderea tuturor aristocraților căzuți prizonieri. Învingătorii au luat un mare număr de prizonieri. O parte a armatei assyriene, în frunte cu Ashur-ubalit al II-lea, a reușit să ajungă

la Harran, unde se proclamă rege al Assyriei. Dar în anul 605 î.e.n. Nabuchodonosor al II-lea, fiul lui Nabopalassar, înfrânge rezistența assyriană, ceea ce a marcat sfârșitul statului assyrian. Limba assyriană, un dialect al limbii akkadiene, a dispărut treptat, fiind înlocuită cu limba aramaică.

Regatul Noului Babylon (Chaldeea)

La sfârșitul secolului al VII-lea î.e.n., după destrămarea statului assyrian, hegemonia politică în Orientul Mijlociu revine din nou, după aproape un mileniu, pentru scurt timp, Babylonului. Întemeietorul acestui stat a fost Nabopalassar (625-605 î.e.n.), care aparținea aristocrației chaldeene și care a fost probabil general al armatei assyriene. El a profitat de tulburările din imperiul assyrian de la moartea regelui Ashurbanipal pentru a înlătura dominația assyriană din sudul Mesopotamiei, proclamându-se „rege al Akkadului”. Pune astfel bazele noului stat chaldeo-babylonian cu capitala la Babylon, în timpul căruia vechea metropolă mesopotamiană va cunoaște ultima sa perioadă de mare înflorire.

Urmașul său, Nabuchodonosor al II-lea (605-562 î.e.n.), a consolidat noul stat și, profitând de condiții externe favorabile, a impus dominația Babylonului asupra unei părți din moștenirea assyriană. Aceasta a fost împărțită cu Media, care a primit partea nordică. Frontiera dintre cele două state pornea din vest, acolo unde litoralul syrian se întâlnea cu cel anatolian, înainta către est prin Mesopotamia, lăsând mezilor Assyria propriu-zisă și, probabil, Elamul. Restul teritoriului, cu Syria, Fenicia și Palestina, a revenit Babylonului. Deși au cooperat în lupta antiassyriană, relațiile dintre cele două state erau departe de a fi amicale. Nabuchodonosor asista cu teamă la rapida ridicare a Mediei și a intuit că din această direcție venea amenințarea cea mai mare. De aceea, el a hotărât construirea

unui mare zid de apărare între Tigru și Eufrat, mai sus de Sippar, precum și ridicarea fortificațiilor extrem de puternice din jurul Babylonului (anii 590-580 î.e.n.). Dar mezii, angajați într-un lung război cu Lydia, nu au atacat Babylonul, lăsând lui Nabuchodonosor răgazul pentru a-și consolida dominația în regiunea syro-palestiniană, acolo unde faraonii egipteni ridicau, în mod tradițional, și ei pretenții. Nabuchodonosor s-a impus în disputa cu Egiptul, dar dominația babiloniană în Palestina a fost îndelung contestată. În urma campaniei din Palestina din anul 604 î.e.n., regatul Iudeei recunoaște stăpânirea Babylonului dar, mizând pe eficiența sprijinului egiptean, se revoltă în anul 598 î.e.n. Nabuchodonosor a reușit să reprime răscoala. Ierusalimul este cucerit, regele Ioiachim este capturat și înlocuit cu Sedechia, iar 10.000 de evrei sunt deportați în Mesopotamia. Zece ani mai târziu, Iudeea se revoltă din nou, fiind sprijinită tot de Egipt. Nabuchodonosor pătrunde iarăși în Iudeea cu o puternică armată, cucerește unul după altul orașele mai importante pe care le distruge, și începe asediul Ierusalimului. După doi ani, orașul este ocupat, regele Sedechia este capturat, orbit și trimis în lanțuri la Babylon. După obiceiul assyrian, Babilonienii execută întreaga aristocrație iudaică, iar majoritatea locuitorilor este deportată în Mesopotamia. Este așa-zisa „captivitate babiloniană”, care a lăsat urme adânci în conștiința evreilor. Orașul Ierusalim a avut și el mult de suferit: zidurile de apărare au fost distruse, la fel templul și palatul regal. Iudeea a devenit o simplă provincie a statului Babilonian.

Mai puțin succes a avut Nabuchodonosor în fața zidurilor Tyrului, care au rezistat asediului timp de 13 ani (587-574 î.e.n.), după care vechiul oraș fenician a fost nevoit să recunoască suzeranitatea babiloniană.

În timpul domniei lui Nabuchodonosor, orașul Babylon a fost înfrumusețat cu numeroase palate și temple somptuoase,

care au făcut din capitala statului cel mai strălucit oraș al epocii.

După moartea lui Nabuchodonosor al-II-lea, urmașii săi nu au reușit să păstreze imperiul creat de acesta. Ultimul rege este Nabonidus (558-539 î.e.n.), un personaj ciudat, care nu domnește în Babylon, ci într-o oază din nordul Arabiei, Taima, conducerea efectivă având-o fiul său, Baltashar (Belshazar). Deși era aliat al regelui Mediei, Astyages, și al lui Cresus, suveranul Lydiei, Nabonidus nu întreprinde nimic pentru a evita înfrângerea lor de perși. În anul 538 î.e.n., perșii, conduși de regele Cyrus al II-lea cel Mare, pornesc ofensiva împotriva Babylonului. El înaintează pe valea râului Diyala. După o primă ciocnire lângă Opis, armatele persane trec fără dificultate de zidurile construite de Nabuchodonosor și au ocupat orașul Sippar. În fața acestei amenințări, Nabonidus a revenit la Babylon, și împreună cu fiul său Baltashar, s-a închis în citadelă. Dar când armatele perșilor au apărut în fața porților Babylonului, acestea s-au deschis fără luptă. Nabonidus a fost trimis în exil în Carmania, iar Baltashar a fost ucis.

După cucerirea persană, regatul Babylonului a continuat doar în mod formal să existe, căci regii persani se numeau și regi ai Babylonului. În realitate însă, Mesopotamia devine o provincie a Imperiului persan, iar Babylonul a fost obligat la plata unui tribut de 30 tone de argint pe an. Componenta etnică a Mesopotamiei s-a schimbat mult, aici venind numeroși locuitori din Asia Mică, Egipt și Iran. Babylonul a continuat să fie un mare oraș al Orientului, în ciuda faptului că a încetat să mai fie un centru politic însemnat.

8. ELEMENTE DE CIVILIZAȚIE MESOPOTAMIANĂ

Regalitatea

Orașele-state din Mesopotamia, indiferent de etnicul creatorilor lor, sunt monarhii. Regalitatea va deveni din motive obiective, dintr-un accident, o instituție permanentă. Fiecare oraș/cetate-stat aparține unei anumite divinități care era adorată cu precădere în raport cu celelalte. Templul acestei divinități era mai important decât celelalte. Divinitatea inspira deciziile politice ale regelui și, astfel, puterea monarhică era considerată de origine divină. Din listele dinastice, de după Potop, aflăm că ‘regalitatea a coborât din cer la Kish’. Prima dinastie cuprinde 23 de regi, care ar fi domnit peste 20.000 de ani. A doua dinastie a durat ‘doar’ 2310 ani. Între regii acestei dinastii, care este dinastia din Uruk, s-ar fi numărat și celebrul Gilghamesh.

A treia dinastie, situată în timp după 2600 î.e.n., aparține deja perioadei istorice. Este vorba despre prima dinastie din Ur, întemeiată de către regele Mes-anni-padda. Fiul acestuia, A-anni-padda a construit templul de la Ninhoursag de la actualul Tell-al-Obeid.

La început suveranul nu poartă titlul de rege. El are alte titluri: guvernator, când este cumulată și funcția de mare preot, vicar, locotenent al divinității. De exemplu, primii regi assyrieni, deși își spun regi ai Universului, poartă și titlul de vicar ai zeului Assur. Multă vreme, zeii și zeițele sunt numiți regi și regine ai/ale cetăților.

Monarhia nu se laicizează, ea păstrându-și un caracter teocratic. Monarhul este ales de divinitate care ‘îl privește favorabil’, ‘pronunțându-i numele’. Astfel, încoronarea în Assyria se face nu la Ninive, capitala politică, ci la Assur, capitala sfântă. De asemenea, se știe că în Sumer, orașul sfânt era considerat Eridu, locul unde a coborât din cer regalitatea.

Regele assyrian Assurnazirpal al II -lea²⁰, deși era fiu de rege, se prezintă ca fiind de origine modestă, un muntean: ‘Tu, Ishtar, puternică stăpână a zeilor, tu m-ai ales cu privirea ochilor tăi, tu ai vrut să mă vezi domnind. Tu – ai luat din mijlocul munților. Tu mi-ai încredințat sceptrul dreptății’.

Pietatea este unul dintre atributele esențiale ale suveranului, care are importante datorii rituale. Regele este marele preot al zeului național. El îndeplinește riturile de purificare, oferă sacrificii și consultă oracolele. El supraveghează gestiunea templelor. ‘La cererea zeului’, numește sacerdoțiu din propria sa familie.

El are importante datorii morale. Textele vorbesc pretutindeni de preocuparea regelui pentru justiție, echitate, adevăr. Hamurabi primește codul său de legi de la zeul Shamash ‘pentru a face să strălucească dreptatea în țară’. Zeul face dreptate, iar oamenii nu-I înțeleg voința și nu o pot judeca.

Regele nu este ca în Egipt un zeu. Sunt cu totul izolate acțiunile în care vreun monarh este trecut în panteonul local. Este cunoscut un singur caz, al regelui Naram-Sin, regele Akkadului, un succesor al lui Sargon cel Bătrân, întemeietorul Akkadului, care poartă o coroană cu coarne, atribuit rezervat doar divinității. În Egipt, faraonul are un tată divin, e crescut de zeități și este el însuși un zeu, în vreme ce în Mesopotamia regele este numai un intermediar între zeu și comunitatea sa. Regele este un talisman pentru supușii lui, pe care îi protejează, asigurându-le bunăvoința zeilor.

---

²⁰ Secolul IX î.e.n.

Regele este, în primul rând, comandant militar, este șeful suprem al armatei, iar textele conțin numeroase glorificări ale faptelor sale personale de arme. Sunt cazuri excepționale în care regele nu comandă personal armata în campanii.

O dovadă a acestor prerogative este atenția acordată armatei de către statele din Mesopotamia. Astfel, cea mai redutabilă armată din Mesopotamia a fost armata assyriană a secolelor VIII-VII î.e.n., compusă din mai multe unități cu o forță de izbire nemaivăzută până atunci. Existau copuri de care de luptă trase de cai, cavalerie cuirasă, infanterie cuirasă, arcași, prăștiași, unități de geniști, un parc de mașini de asediu, assyrienii având și o remarcabilă tehnică poliorketică. Această teribilă armată a fost înfrântă în cele din urmă de o cavalerie mai bună, care a reușit să o epuizeze, cea medo-persană.

Recrutarea armatei se făcea pe mai multe căi. Astfel, Hamurabi a introdus obligativitatea serviciului militar, dar a apelat și la profesioniști, care primeau un lot de pământ ereditar. În Assyria obligativitatea serviciului militar a devenit și mai strictă, iar instrucția militară era foarte severă. Pe de altă parte, Imperiul Noului Babilon recrutează mercenari greci, cei mai redutabili soldați ai vremii, așa-numiții ‘oameni de bronz’.

Administrația

Administrația tinde, din nevoi financiare și militare, spre centralizare. Ea începe de fapt cu palatul regal, numit în texte și Casa, care are intendenți și titulari ai serviciilor domestice pentru a se extinde apoi la întregul regat sau imperiu. Existau, de asemenea, și Casa reginei și Casa prințului moștenitor.

Inițial, s-a pus și problema acomodării autorității regale cu autonomia orașelor, care a fost bine rezolvată de către Hamurabi. Hamurabi a menținut ‘în funcție’ pe foștii regi, numindu-I guvernatori și apoi ‘rotindu-i’ dintr-o cetate în alta. Regele va întreprinde un control riguros, nu numai prin agenții

săi, dar și printr-o corespondență activă. Arhivele au dat la iveală rapoarte, ordine, contraordine, de multe ori pentru fapte minore.

Preocuparea regelui pentru organizarea și administrarea justiției a fost efectivă, fie și dacă ne referim la codul lui Hamurabi, care nu este cel mai vechi cod din Mesopotamia, fiind precedat de cel al lui Lipit-Ishtar.

Deși codul lui Hamurabi nu este un veritabil cod de legi, ci mai degrabă o culegere de spețe din diverse domenii – drept penal, drept civil, drept comercial – el reprezintă dovada elocventă atât a preocupării regelui pentru justiție și buna funcționare a administrației, dar și de nivelul de civilizație la care a ajuns Imperiul Babilonian atunci.

O asemenea administrație, impunea și existența unui corp birocratic. Funcționarii erau retribuiți, ca și militarii, cu un lot de pământ. Aparatul regal era foarte fastuos. Marea casă rivaliza în grandoare cu marele templu al zeului. Există o etichetă foarte strictă, care făcea dificil accesul la rege. Poza regelui apare în toată maiestatea sa în scenele violente: în război, la vânătoare.

Palatul

Și în Mesopotamia, palatul este centrul activității politice și al celei economice. Aici se concentrează veniturile statului. În felul său, palatul constituie un microcosmos în cadrul căruia se regăsește întreaga societate. Marea casă constituie o lume aparte legată de suveran prin legături speciale. În jurul palatului se află un grup social numeros, foarte divers în ceea ce privește compoziția sa profesională, grup condus de un intendent. Se aflau lucrători de toate profesiile: scribi, servitori domestici, negustori, agricultori, păstori, paznici ai depozitelor și magaziilor.

Palatul și domeniul regal reprezintă o vastă întreprindere economică, pe care se întemeiază puterea materială a suveranului. Teoretic, întreaga suprafață a statului este la dispoziția monarhului. Din domeniul regal, care e de fapt fondul funciar al țării, se crează apanaje pentru regină și prinț, loturile pentru soldații profesioniști și funcționari.

Există o confuzie între domeniul regal și stat. depozitele sunt comune, primind veniturile domeniului regal și ale statului. Dreptul de proprietate privată există, dar este nereglementat, deosebit de lax, și nimeni nu poate invoca un drept de proprietate în defavoarea monarhului.

Aristocrația primește domenii, le administrează, le poate lăsa chiar moștenire. Dar, în principiu, aceste alocații sunt făcute cu titlu personal, revocabile oricând.

Templul

Templele existau în număr mare, fapt care arată puterea lor în economia țării. Templul reprezintă, pe lângă palat, un alt element esențial al economiei acestor state. Astfel, Lagash avea în mileniul al III-lea î.e.n. aproape 50 de sanctuare. Ca și palatul, templul este o lume sui-generis în care sunt reprezentate toate clasele sociale. Există un personal ce ține strict de serviciul religios, așa-ziii inițiați. Între aceștia se găseau numeroși meșteri, fie pentru diverse lucrări de construcție, inclusiv butarul, care cocea pâinea zeului.

Există și o lume a neinițiaților. Toți aceștia trăiesc sub autoritatea marelui preot sau a mării preotese. Ei trăiesc în serviciul zeului și din venitul zeului. Mare parte din acest personal are propriile averi, independent de templu. Uneori, chiar și meșterii puteau lucra pentru public. Este interesant că demnitățile sacerdotale, fiind remunerate, sunt considerate ca un beneficiu, iar regalitatea le acordă pe o durată determinată, uneori chiar pe fracțiuni de zile.

Domeniile templului sunt împărțite în loturi sau arendate. Altele sunt exploatate direct. Templul are propriile mijloace de mânărire a banilor. Este important de subliniat că, în același timp, au și rol caritabil. Ele acordau împrumuturi cu dobândă mică, împrumutau grâu fără dobândă, răscumpărau soldații captivi, ajutau sclavii să se elibereze, toate acestea întrucât templul gestionează bunurile zeului conform voinței acestuia de caritate.

În ceea ce privește intervenția statului în economie, aceasta este activă, dar nu ca în Egipt. Hamurabi va fixa cuantumul salariilor și al prețurilor. Pământul este cadastrat și înregistrat, iar săparea și exploatarea canalelor de irigație e precis reglementată.

Din același cod al lui Hamurabi și din analiza tăblițelor din arhivele descoperite ne putem face o idee despre statutul meșteșugarilor și negustorilor, despre existența locației, a gajului, a cauțiunii, a contractului mai cu seamă. Știm câte ceva despre mecanismul afacerilor. De exemplu, produsele agricole se împrumutau cu o dobândă de 33,33% pe an. Argintul se împrumuta cu dobânda de 20% pe an. Templul împrumuta argint cu 1,16% dobândă pe an.

Societatea

Din codul lui Hamurabi pot fi extrase indicații privitoare la societatea mesopotamiană. Codul menționează ‘omul’, care e omul liber. Îl menționează pe subaltern, inferior, sub expresiile ‘cel care se prosternă’, ‘omul mic’.

Menționează și sclavul. Este interesant că acest cod recunoaște valoarea economică a sclavului, pentru că pedepsele date pentru delikte minore nu urmăreau uciderea acestora. Cel mai adesea li se tăia o ureche. Sclavul e considerat un bun mobilier și este însemnat cu semne particulare.

Subalternul reprezintă clasa intermediară. E dificil de stabilit exact originea sa. Trebuie precizat că în codul lui Hamurabi recompensele și pedepsele sunt în funcție de statutul social al respectivilor.

Deși a fost în cele din urmă supusă de perși și greco-macedoneni, Mesopotamia nu a dispărut din istorie, influențele culturii și civilizației sale rămânând puternice, mai cu seamă că perșii au fost în general toleranți, iar filosofia ioniană datorează mult contactului cu ceea ce au creat popoarele din Mesopotamia.

Vestimentația

Datorită dovezilor oferite de statui și altor indicii, este limpede că populația Mesopotamiei era foarte preocupată de modă. La începuturile civilizației sumeriene, ambele sexe purtau fuste din piele de oaie, cu partea din piele spre interior, iar partea din blană pieptănată în smocuri sau ciucuri decorativi. Sumerienii fixau cu ace aceste fuste în care se înfășurau și care erau lungi de la talie până la genunchi sau, pentru persoanele mai importante, până la glezne. Partea superioară a trunchiului era nudă, sau doar umerii erau acoperiți cu o altă pelerină din piele de oaie. Începând de pe la 2500 î.e.n. pielea de oaie a fost înlocuită cu o țesătură, dar smocurile au fost păstrate ca ornament, ele fiind fie cusute pe veșmânt, fie prin țeserea de bucle în material. Tot atunci se purtau pelerine lungi din materiale precum pielea și lâna împâslită.

Se pare că ambele sexe purtau adesea peruci mari, precum și bijuterii din aur lucrate cu minuțiozitate, încrustate cu pietre semiprețioase: broșe, cercei, ornamente de păr, lanțuri pentru gât, etc. După 2370 î.e.n. în sculptura mesopotamiană este evident un stil diferit de vestimentație. Atât bărbații cât și femeile se îmbrăcau într-o haină largă din lână sau în drapată în jurul corpului deasupra unei fuste. Acest veșmânt, similar unui

șal, era în mod caracteristic bordat cu franjuri. Pentru bărbați, materialul era aranjat astfel încât partea amplă să fie la spate, lăsând liber brațul care ținea spada.

Hainele purtate în Mesopotamia de către babilonieni (2105-1240 î.e.n.) și asyrieni (1200-540 î.e.n.) includeau două elemente vestimentare esențiale pentru ambele sexe: tunica și șalul, fiecare tăiată dintr-o singură piesă de material. Tunica lungă până la genunchi sau până la glezne avea mâneci scurte și un decolteu rotund. Deasupra ei erau drapate unul sau mai multe șaluri fixate cu o centură largă. Decorul era bogat, în principal cu motive geometrice peste tot sau la margini. Femeile purtau o fustă scurtă ca lenjerie intimă, iar bărbații un șorț în jurul coapselor. Sandalele sau cizmele pentru ambele sexe erau confecționate din material textil sau piele moale.

Atât bărbații, cât și femeile își lăsau părul lung, ondulat și buclat cu grijă, la nevoie atașându-se păr fals. Părul era îngrijit și tratat folosindu-se parfumuri, uleiuri și vopsea neagră. Bărbații purtau bărbi lungi, ondulate și bine-îngrijite. Purtau o bentiță din metal sau material textil care le încercuia fruntea, iar pe cap o bonetă din lână, fetru sau piele.

TERMENUL DE „SUMERIAN”

Denumirea de „sumerian” este o adaptare a aceleia date de vechii locuitori indigeni ai Mesopotamiei de sud și preluată ulterior de succesorii semiticii ai acestora, akkadienii, populației alogene cu o origine încă incertă care s-au așezat în acea regiune. Creatori ai celei mai vechi civilizații urbane în sudul Mesopotamiei, *sumerienii* au venit, probabil, din regiunile septentrionale (conform unor ipoteze, chiar din zona stepelor siberiene²¹) și i-au supus pe indigeni, cărora nu li se

---

²¹ Hamori, Albert, “The origin of the Sumerians and the great flood”, 16 August 2004, <http://users.cwnet.com/millenia/Sumer-origins.htm>

cunoaște structura etnică (din punct de vedere cultural ei aparțineau civilizației El Obeid/Ubeid). Sumerienii s-ar fi infiltrat către mijlocul mileniului al IV-lea î.e.n., în epoca predinastică, marcată în civilizația mesopotamiană prin inovații de mare importanță. Pe de altă parte, dacă admitem că civilizația sumeriană a luat naștere dintr-un amestec de populații, o parte indigene, o parte stabilite mai dinainte în sudul Mesopotamiei și din alogeni, nu se poate preciza de unde au venit aceștia din urmă. Tentativele de a stabili o conexiune între sumeriană și alte limbi aglutinante a căror scriere a fost descifrată (elamita, hurrita și urarteană), nu sunt concludente.

Sumerienii își spuneau SAG-GIGA, literal însemnând „oamenii cu capete/chipuri negre”. Cuvântul akkadian „Shumer” indică zona Sumerului de sud. Cuvântul ebraic era *shinar*, iar egiptenii numeau acest teritoriu *sng*, în timp ce iar hitiții, *sanhar(a)*. Aceste denumiri pot fi posibile variante ale termenului *Sumer* sau *sumerian*. Berossos afirma și el că sumerienii erau „străini cu fața neagră”. Civilizația sumeriană apărută în zona pe la 3500 î.e.n. a construit un sistem de canale și primele orașe/cetăți-state ale omenirii. Organizată într-o serie de orașe-state prospere, această civilizație socotită cea dintâi din istorie s-a format în jurul regiunii unde Tigru și Eufratul curg relativ paralel către Golful Persic.

Locul de baștină al sumerienilor este încă incert. În orice caz nu erau autohtoni în sudul Mesopotamiei. Probabil erau o populație indo-europeană vorbind o limbă aglutinantă asemănătoare grupului de limbi turcice vechi. Practicau agricultura și creșteau animalele domesticate deja: ovine, bovine și suine. Cunoșteau tehnici meșteșugărești importante precum țesutul și olăritul, realizând vase din lut colorate și ornamentate cu figuri antropomorfe și zoomorfe. În curând vor ajunge să cunoască metoda topirii metalelor. Puneau în mormânt alături de cel decedat unelte și obiecte de valoare cea

ce ar putea indica o manifestare a credinței lor în viața de după moarte.

Civilizația sumeriană s-a dezvoltat în sudul Mesopotamiei și a iradiat de aici asupra zonelor înconjurătoare. Spre deosebire de Egipt, unde de timpuriu s-a format un regat unitar, în Țara dintre cele Două Fluvii (Tigru la est și Eufratul la vest) forma principală de organizare a fost orașul-stat, care consta dintr-un centru urban în jurul căruia gravitau câteva așezări mai mici, sate și ferme. Statele propriu-zise, sau imperiile s-au dovedit a fi aici formațiuni efemere. Pe la 3500 î.e.n. în Mesopotamia așezările anterioare au ajuns să întrunească trăsăturile proprii unor aglomerații urbane. Sunt așa numitele orașe-templu, iar forma lor de guvernare era ceea ce specialiștii au denumit prin sintagma comunism teocratic. După 2700 î.e.n. morfologia acestora s-a schimbat, funcțiile militare ale conducătorului separându-se de cele religioase. Tot acum începe o perioadă de conflicte interstatale pentru hegemonie, ceea ce va constitui trăsătura definitorie a vieții politice din Țara dintre Fluvii. În același timp se face simțită presiunea nomazilor din zona semideșertică, care a avut ca rezultat pătrunderea akkadienilor (vechi popor semitic) în partea de nord și centru.

Printre multe alte contribuții la dezvoltarea civilizației, sumerienii au avut un aport deosebit la dezvoltarea prelucrării metalelor, a carelor cu roți și a roții olarului. La acestea se adaugă, după dovezile existente până în momentul de față, inventarea primei forme de scriere, prin gravarea (incizarea) de imagini pe tăblițe de lut într-o formă de scriere cunoscută ulterior drept cuneiformă. Tăblițele erau folosite pentru evidența contabilă a alimentelor din depozitele templelor. Până către 2500 î.e.n. aceste semne ideografice au fost perfecționate și transformate într-un alfabet.

Sumerienii au dezvoltat primul calendar, adaptat fazelor Lunii. Calendarul lunar a fost adoptat de către semiți, egipteni și greci.

La nivel social-economic, intensificarea comerțului dintre orașele sumeriene și dintre Sumeria și alte regiuni de la mare distanță a dus la dezvoltarea clasei negustorilor.

Nu există informații și dovezi certe care să ateste faptul că sumerienii ar fi fost cei dintâi care au dezvoltat scrierea, dar cu siguranță cel mai vechi sistem de scriere cunoscut până acum le aparține. Tăblițele din argilă pe care scriau erau foarte durabile atunci când erau arse în cuptoare. Săpăturile arheologice au scos la iveală mai multe mii de astfel de tăblițe, dintre care unele sunt datate chiar înainte de 3000 î.e.n.

Cea mai veche scriere a sumerienilor a fost cea pictografică și ideografică, similară în anumite privințe cu hieroglifile egiptene. Atunci când au descoperit că era mai ușor să impresioneze lutul moale prin apăsarea unei linii decât prin zgârierea lui, sumerienii au început să dezvolte un stil special de scriere. Pentru desenarea imaginilor foloseau un stylus – probabil o bucată dreaptă de trestie care avea un capăt în trei colțuri.

A apărut un rezultat neașteptat: cel mai bine stylus putea produce forme triunghiulare (pene) și linii drepte. De aceea, liniile curbe trebuiau sparte într-o serie de trăsături drepte. Imaginile și-au pierdut forma și au devenit simboluri stilizate. Acest fel de scriere pe argilă/lut se numește cuneiform, din latinescul *cuneus*, cu sensul de „pană, ic”.

Un imens pas înainte a fost realizat atunci când simbolurile au ajuns să fie asociate cu sunetul lucrului reprezentat mai degrabă decât cu ideea despre lucrul însuși. Fiecare semn reprezenta o silabă. Deși scrierea cuneiformă a fost încă folosită mult timp după apariția alfabetului, ea totuși nu a dezvoltat niciodată în întregime un alfabet.

Elevii studiau și aritmetica. Sumerienii aveau un sistem numeric în baza 10, dar pentru a obține următoarea unitate, înmulțeau 10 cu 6; apoi înmulțeau 60 cu 10, apoi 600 cu 6 ș.a.m.d. (Numărul 60 are avantajul de a fi divizibil cu 2, 3, 4, 5, 6, 10, 12, 15, 20 și 30.) Tot sumerienii împărțeau cercul în 360 de grade. De la ei ne-a parvenit cuvântul *duzină* (adică a cincea parte din 60), precum și diviziunea ceasului pentru a măsura orele, minutele și secunde.

Sumerienii aveau măsuri standard cu unități pentru lungime, arie și capacitate. Măsura standard pentru greutate era mina, constituită din 60 shekeli – aproximativ aceeași greutate cu 1 livră (cca. 0,4536 kg). Nu aveau monetărie; greutatele standard ale argintului serveau drept măsuri de valoare și mijloace de schimb.

Încă de la începuturile istoriei lor sumerienii au avut un puternic simț al proprietății private. După ce au învățat să scrie și să socotească, ei au păstrat documente de evidență pentru fiecare obiect achiziționat, inclusiv pentru piese mici, precum încălțăminte. Fiecare tranzacție comercială trebuia înregistrată în documentele de evidență. În apropierea porților orașelor se aflau scribi în poziție șezândă, gata să-și vândă serviciile. Mâinile acestora se mișcau cu repeziciune deasupra unei bucăți de lut, rotind stylus-ul. Apoi părțile contractante își puneau semnăturile cu ajutorul sigiliilor. Sigiliul obișnuit era un cilindru din piatră sau metal, gravat, care putea fi rulat peste lutul umed.

În decursul timpului, scrierea cuneiformă a fost utilizată pentru redactarea tuturor tipurilor de documente, la fel ca scrierile actuale: pentru scrisori, narațiuni, rugăciuni și incantații, dicționare, chiar și pentru tratate astronomice și matematice. Babylonienii și assyrienii au adaptat scrierea cuneiformă la limbile lor semite și astfel au răspândit-o în regiunile învecinate: Siria, Anatolia, Armenia, Iran.

LIMBA SUMERIANĂ

Limba sumeriană era aglutinantă, non-semitică, compusă din mai multe dialecte. Ea împărțea elemente care apar în mai multe limbi, dar nu poate fi raportată cu certitudine la vreo familie lingvistică cunoscută. În sumeriană, noțiunile noi se formau adăugând prefixe la rădăcina cuvintelor.

Ea este „cea mai veche limbă folosită, și apoi și cea mai doctă, care dăinuie în textele religioase și literare și dincolo de criza elementului etnic corespunzător, și numai puțin câte puțin cedează prevalenței limbii vorbite babiloniană și asiriană.”²²

Chiar și după dispariția tuturor sumerienilor și a limbii sumeriene ca limbă vorbită, timp de secole întregi, inclusiv după perioada persană, sumeriana a rămas limba religiei, a științelor, a afacerilor și a legislației.

CUNEIFORMELE

Scrierea, așa cum este ea cunoscută în textele de la Erec/Uruk, a fost inventată prin anii 3200 î.e.n., pentru a consemna tranzacții legale și texte economice și administrative, acestea constituind 75% din toate documentele existente în care a fost utilizată scrierea cuneiformă.

Scrierea sumeriană a cunoscut chiar și apariția unei forme îngrijite, *eme.sal*, în care scriau femeile, și care era cântată de ele cu ocazia praznicelor religioase, în care ele serveau drept „glas” al zeitelor.

Sistemul de scriere cel mai utilizat pe scară largă și cel mai important din punct de vedere istoric în Orientul Mijlociu a fost denumit cuneiform (din latinescul *cuneus*, pană). El a fost folosit cel puțin până la sfârșitul mileniului IV î.e.n., iar în

---

²² Sabatino Moscati, *Vechi imperii ale Orientului*, edit. Meridiane, București, 1982, trad. A. Lăzărescu, p. 46, 47.

mileniul III î.e.n. imaginile pe care le folosea au devenit desene liniare relativ standardizate.

Cuneiforma nu a fost o limbă. Asemenea hieroglifelor egiptene, și sistemului chinez de ideografie sau ideograme, ea a fost un sistem de scriere pictografic care folosea simboluri. Pe măsură ce simbolurile au ajuns a fi acceptate în tot Orientul Mijlociu, ele au putut fi înțelese de toate grupurile etnice, chiar dacă acestea vorbeau limbi și dialecte diferite.

Cele mai vechi documente în cuneiforme au fost scrise de sumerienii din sudul Mesopotamiei, care au atribuit simbolurilor propriile lor cuvinte-sunete. Mai târziu, akkadienii au adoptat simbolurile dar le-au pronunțat potrivit cuvintelor akkadiene corespunzătoare. Astfel, scrierea cuneiformă a trecut succesiv de la un popor la altul. Akkadienilor le-au succedat babilonienii, iar apoi assyrienii.

Expansiunea scrierii cuneiforme în afara teritoriului Mesopotamiei a început în timpul mileniului III î.e.n., când statul Elam (situat în partea de sud-vest a actualului Iran) a adoptat sistemul. Hurriții din nordul Mesopotamiei au adoptat cuneiformele akkadiene pe la cca. 2100 î.e.n. și le-au transmis hitiților, care invadaseră Asia Minor aproximativ în aceeași perioadă. În mileniul II î.e.n. cuneiformele au devenit mijlocul universal al comunicării scrise printre națiunile Orientului Mijlociu.

Imperiile assyrian și babilonian s-au prăbușit în sec. al VII-lea și al VI-lea î.e.n. Până în acea perioadă, aramaica a ajuns limba uzuală a regiunii, iar scrierea feniciană a ajuns să fie uzitată în mod curent. Cuneiforma a fost folosită din ce în ce mai puțin, chiar dacă mulți preoți și învățați au păstrat vie această formă de scriere până în sec. I e.n. În bună măsură, dispariția cuneiformei a fost cauzată de faptul că ea a fost o modalitate de scriere non-alfabetică. De aceea, ea nu a putut concura cu succes cu sistemele alfabetice dezvoltate mai târziu de către fenicieni, israeliți, greci și alte populații din zona mediteraneană.

ȘCOLILE SUMERIENE

Totuși, scrierea cuneiformă era dificil de învățat. Pentru a o stăpâni, copiii mergeau de obicei la o școală a templului. Profesorul folosea o tăbliță de lut ca manual pe a cărei parte stângă scria, iar elevul copia modelul pe partea dreaptă. Orice greșeală putea fi netezită. Elevul începea să învețe prin efectuarea unei singure pene în diferite poziții, iar apoi continua cu grupuri de pene. Trebuiau stăpânite mii de grupuri.

În cele din urmă elevul era însărcinat să copieze o carte, dar lucrarea era înceată și laborioasă. În momentul de față, datorită tăblițelor școlare de acest fel care s-au transmis beneficiem de o mulțime de capitole de început din toate creațiile sumeriene importante. În schimb, din restul conținutului cărților există, din păcate, doar fragmente.

MUZICA ȘI CÂNTECELE

Muzica și cântecele formau o parte importantă din viața Mesopotamiei. Unele cântece erau închinat zeilor, altele descriau evenimente importante. Muzica și cântecele erau destinate în principal aristocrației și regilor, dar de ele se bucurau și oamenii obișnuiți, care cântau și dansau în casele lor sau în piețe. Cântecele se transmiteau din generație în generație, până ce cineva le scria. Prin aceste cântece au fost transmise informații importante despre evenimentele istorice care au ajuns în cele din urmă la arheologii moderni.

JOCURILE

Jocurile erau de asemenea foarte îndrăgite, în special de aristocrați. Oamenii obișnuiți nu aveau timp de jocuri. Un joc pe tablă a fost descoperit într-unul din mormintele din Ur. Nimeni nu știe cum se juca, deoarece regulile nu au fost descoperite. Există doar sugestii despre aceasta.

VIAȚA DE FAMILIE

Viața era foarte grea pentru oamenii obișnuiți din Mesopotamia antică. Mortalitatea infantilă era foarte ridicată, băieții munceau alături de părinții lor iar fetele rămâneau acasă, învățând gătitul și având grijă de copiii mai mici. Băieții din familiile mai bogate aveau posibilitatea de a studia. Femeile aveau dreptul să dețină proprietăți și, pentru motive întemeiate, să obțină un divorț. Când se căsătoreau, locuitorii Mesopotamiei își puneau o statueta deasupra patului unde dormeau, având credința că aceasta le va purta de grijă. Stilul de viață al acestora era deosebit comparativ cu al locuitorilor Egiptului antic, unde bărbatului îi era permis să aibă una sau mai multe soții.

LOCUINȚELE

Casele oamenilor bogați erau foarte mari. Aveau două sau trei etaje, cu un acoperiș locuibil. Aveau o curte spațioasă în jurul casei. În casă existau câteva dormitoare, o cameră de oaspeți, o capelă, o bucătărie, o baie și un mormânt sub casă. Casele oamenilor simpli erau mult mai simple, cu doar câteva camere.

RELIGIA MESOPOTAMIENILOR

Sumerienii erau adepții unei religii politeiste caracterizată de zei și zeițe antropomorfe reprezentând forțe sau prezențe din lumea materială, un concept foarte mult utilizat în mitologia greacă de mai târziu. Zeii au creat inițial oamenii ca servitori pentru ei înșiși, dar i-a eliberat atunci când a devenit prea greu să-i mai controleze.

În limba sumeriană *Dingir* înseamnă *zeu* sau *zeiță*. *Dingir* (translitterat *digir*) este un semn cuneiform, cel mai frecvent folosit ca determinant pentru *zeitate*, deși are și semnificații conexe. Ca determinant, acesta nu se pronunță și este convențional translitterat ca exponent „D”, așa cum se poate observa în exemplul următor: Enki.

Caracterul Dingir (cuneiformă sumeriană)

Dingir în akkadiană

Multe narațiuni din religia sumeriană seamănă izbitor cu povestirile altor religii/mitologii din Orientul Mijlociu. De exemplu, ideea biblică a creației omului și potopul lui Noe, sunt strâns legate cu povestirile sumeriene. Zeii și zeițele din Sume sunt reprezentați similar în religiile akkadiene, canaanite și altele. De asemenea, o serie de povestiri sunt asemănătoare cu cele din mitologia greacă, de exemplu, coborârea lui Inanna în lumea de dincolo este foarte asemănătoare cu mitul Persefonei.

Majoritatea zeităților sumeriene aparțin unei clasificări numită Anunna (*[descendenții]* lui Anu), în timp ce șapte zeități, inclusiv Enlil și Inanna, au aparținut unui grup de judecători ai lumii de dincolo, cunoscuți sub denumirea Anunnaki (*[copiii]* lui Anu și Ki). În timpul celei de-a Treia Dinastii din Ur, panteonul sumerian includea de șaiszeci de ori câte șaiszeci de zeități (adică 3600).

Principale zeități sumeriene sunt următoarele:

- An era zeul cerului, cunoscut mai târziu sub numele de Anu.

El era căsătorit cu Ki, însă în unele credințe mesopotamiene, soția sa se numea Uraš.

- Enlil era cel mai puternic zeu din religia mesopotamiană.

Zeul aerului (de la *Lil* = Aer), divinitate protectoare a cetății Nippur. Soția sa se numea Ninlil, iar copiii săi erau Inanna, Iškur, Nanna-Suen, Nergal, Ninurta, Pabilsag, Nushu, Utu, Uraš Zababa și Ennugi.

- Enki: Zeul apei proaspete, a fertilității masculine și a cunoașterii; zeitate protectoare în Eridu.
- Inanna: Zeiță a iubirii sexuale, fertilității și războiului; zeitate matroană a cetății Uruk.
- Ki: zeița Pământului
- Nanna: (numit și Suen, Nanna-Suen sau Sin) era una dintre zeițele protectoare din Ur. El era unul dintre fiii lui Enlil.
- Ningal: Soția lui Nanna.
- Ninlil: O zeiță a aerului și soția lui Enlil, una dintre zeițele matroane în Nippur, se crede că ea stătea în aceleași temple ca și Enlil.
- Ninurta, Zeul războiului, al agriculturii, unul dintre zeii sumerieni ai vântului, zeitate protectoare a cetății Girsu și una dintre zeițele protectoare a cetății Lagash.
- Utu: (numit ulterior de către semiți și Šamaš sau Sahamash) era zeul soarelui în templul E'barbara din Sippar.

Pe măsură ce locuitorii unui oraș-stat (care avea zei proprii) s-au familiarizat cu zeii altor orașe, ei au început să stabilească relații între aceștia din urmă și zeii lor, exact așa cum au făcut veacuri mai târziu grecii și romanii în miturile lor. Uneori, doi sau mai mulți zei au ajuns să fie percepuți ca o singură divinitate. În cele din urmă, a fost dezvoltată o ordine ierarhică între zei. Anu, un zeu al cerului care la origine fusese zeul patron al orașului Uruk, a ajuns să fie considerat ca cel mai mare dintre toți – zeul cerurilor. Cel mai apropiat rival al

său a fost zeul aerului, cel care coordona furtunile și vânturile, Enlil din Nippur.

Următoarele civilizații mesopotamiene au preluat structura pantheonului sumerian, adaptând în mod sincretic denumirile și atribuțiile divinităților sumeriene la pantheonul propriu.

- Marduk era zeul principal al Babylonului. Oamenii îl preamăreau, pentru ca el să permită evoluția Babylonului de la un mic stat la un mare imperiu.
- Gula, numit și Ninishina, era zeița vindecării. Când cineva era bolnav, ea era una dintre zeițele la care se rugau.
- Nabu era zeul mesopotamian al scrisului. Era foarte înțelept, și foarte lăudat pentru abilitatea sa de a scrie. În unele locuri se credea că el controlează raiul și pământul.
- Iškur (sau Adad) era zeul furtunilor.
- Ninurta era zeul sumerian al războiului și al eroilor.
- Inanna, zeița sumeriană a războiului, era și soția lui Ninurta.
- Pazazu/Pazuzu, numit și Zu, era o zeitățe malefică, ce a furat tabletele destinului lui Enlil, și a fost omorât din acest motiv. Tot el a adus și bolile nevindecabile.

Marii zei erau venerați în lăcașe de cult, destinate acestui scop, templele. Fiecare familie deținea mici figurine din lut care îi reprezentau pe propriii zei casnici, precum și mici case sau firide în zid în care aceste figurine erau adăpostite.

DEMONII

Credința în demoni era o parte importantă a religiei Mesopotamiei antice. Oamenii se temeau de sufletele rele, și de aceea așezau statuete și picturi pentru a speria fantomele nedorite. Asemenea zeilor, existau diferiți demoni, fiecare cu numele său propriu, specializați în diferite acțiuni negative .

RITUALURILE FUNERARE

Arheologii au descoperit sute de morminte în unele părți ale Mesopotamiei. Aceste morminte relevă multe informații legate de ritualurile funerare mesopotamiene. În orașul Ur, majoritatea oamenilor erau îngropați în morminte familiale sub casă. Copiii erau puși în recipiente mari, și duși la capela familiei. Alții erau pur și simplu îngropați în cimitirele orașului. Unii erau înfășurați în covoare și giulgiuri. În majoritatea cazurilor, unele lucruri ale oamenilor îngropați se aflau în morminte. Au fost de asemenea descoperite 17 morminte cu obiecte foarte valoroase, și deci se presupune că aparțineau unor persoane de rang înalt, posibil regi.

ZIGGURATELE

Zigguratele erau temple uriașe construite pentru venerarea zeilor. Erau construite din lut și argilă și aveau trei sau patru secțiuni. Erau construite foarte înalte, pentru a rămâne uscate în timpul inundațiilor. Era nevoie de munca multor oameni pentru a construi un ziggurat. Trebuia săpat lutul, fabricate cărămizile, iar aceste cărămizi trebuiau transportate și îmbinate. Numai zigguratul din Ur a rămas în picioare, deoarece constructorii din epocile mai târzii au învățat că arderea cărămizilor le va face mai rezistente.

ELEMENTE DE MITOLOGIE MESOPOTAMIANĂ: ENUMA ELISH

Unul dintre textele majore ale mitologiei mesopotamiene a fost **Enuma Elish**, cunoscută și ca Geneza sumero-babiloniană. Relatarea descria cu lux de amănunte versiunea babiloniană (care preia originalul sumerian) a Creației universului. Ea s-a răspândit către nord-vest în Asiria, deși asyrienii înlocuiseră

numele zeului babilonian Marduk cu cel al propriului lor zeu prea-înalt, Ashur. Este foarte posibil ca babilonienii să-și fi denumit textul Creației cu un alt termen. Astăzi se folosește expresia *Enuma Elish*, ceea ce înseamnă „când deasupra”, deoarece cu aceste cuvinte începe Geneza babiloniană.

În 1840, în timpul descoperirii arheologice a bibliotecii regelui Ashurbanipal, care stăpânise Asiria în secolul al VII-lea î.e.n., au fost aduse la lumină șapte tăblițe de lut ce purtau înscris textul mitului Enuma Elish. Tăblițele sunt datate în jurul anului 1000 î.e.n., dar relatarea ar putea avea în realitate încă un mileniu și ceva în plus²³.

Enuma Elish sună cam așa...

La început au fost doar masculul Apsu (apele-dulci, cum era numită în vechime apa nesărată a oceanului), femela Tiamat (apele sărate ale oceanului) și fiul lor Mummu (probabil negura care se ridică). Totuși nici măcar ei nu erau diferențiați, amestecați cum erau într-o masă amorfă.

Apsu și Tiamat au conceput două perechi de copii divini. Nu se cunosc foarte multe despre cea dintâi pereche. Dar următoarea, Anshar și Kishar, au avut un fiu numit Anu. Acuma, Anu, zeul cerului, l-a născut pe Ea (numit și Nudimmud sau Enki) și pe mulți alți copii. Zeu plin de forță și înzestrat cu o înțelepciune extraordinară, zeu al apelor dulci subterane și al puternicei magii, Ea a ajuns stăpânul tuturor zeilor, chiar și al părinților săi.

Generațiile mai vechi de zei care nu doreau nimic altceva decât să rămână neclintiți în liniștea și pacea lor, au fost iritați de larva continuă a celor mai tineri. Bătrânii le-au cerut

---

²³ Textul a fost redactat în scrierea cuneiformă probabil cândva în secolul XII î.e.n. după alte analize și a fost publicat pentru prima dată de George Smith în 1876 sub numele de "Geneza caldeeană". Datorită numeroaselor paralele cu relatarea din geneza veterotestamentară, unii istorici au ajuns la concluzia că aceasta din urmă a fost o simplă rescriere a relatării babiloniene.

copiilor să înceteze, dar aceștia nu și-au putut struni exuberanța.

În cele din urmă, Apsu nu a mai rezistat. Susținut de fiul său primordial Mummu, el a pus capăt o dată pentru totdeauna vacarmului, distrugându-și urmașii, în ciuda protestelor lui Tiamat.

Auzind urletele lui Apsu, ceilalți zei s-au alarmat de iminenta distrugere. Dar i-a protejat Ea, aruncând o vrajă asupra aprigului bunic, părintele zeilor.

Vrăjit, Apsu a obținut în sfârșit somnul după care tânjise. Dar în timp ce dormea, Ea i-a smuls splendoarea și vigoarea. I-a luat coroana de pe cap și a pus-o pe al său. A cruțat-o pe Tiamat, care se împotriviuse complotului soțului său, în schimb l-a ucis pe Apsu, iar pe Mummu l-a întemnițat. Astfel, Ea a dobândit puterea asupra zeilor.

Ea a trăit fericit alături de soția sa, Damkina. Cei doi au avut un copil minunat, Marduk. În timp ce sugea la piepturile zeitelor, Marduk a dobândit și mai multă putere și însușiri divine. Chiar de la început, Marduk a inspirat venerație. Până și dinaintea mândrului și fericitului său tată, Ea, copilul Marduk s-a dedublat și i-a arătat două fețe²⁴.

Acuma, Tiamat era furioasă din cauza morții violente a soțului său în mâinile lui Ea. Instigată de o facțiune a altor zei, Tiamat a hotărât să răzbune moartea soțului, declarând război zeilor ce luaseră parte la crimă ori se alăturaseră lui Apsu. Pregătindu-se de luptă, Tiamat a dat naștere la 11 feluri de monștri însetați de sânge, șerpi și dragoni și i-a atras de partea sa pe zeii rebeli.

Tiamat l-a ales partener pe șeful rebel Kingu, ale cărui zvonuri contribuiseră la discordie. Mai mult, ea l-a înzestrat pe

---

²⁴ Numeroși zei și alte creaturi din mitologia orientală (în special sumeriană) sunt prezentați cu două fețe, de obicei acestea semnificând cele două laturi ale profilului lor psihologic, cele două aspecte majore – benefic și malefic. De pildă zeul Usmi (Isimud), însoțitorul lui Enki.

acesta cu „tăblița destinelor”, care avea o formidabilă putere magică, iar posesorul ei stăpânea divinația asupra viitorului. În felul acesta, Tiamat i-a oferit lui Kingu puterea asupra tuturor zeilor, iar acesta și-a atârnat tăblița pe piept, ca semn al noii sale puteri.

Prevenit, Ea a lansat un contraatac soldat cu un eșec total. Anșar, bunicul lui Ea, i-a cerut fiului său, (tatăl lui Ea) să intervină și să o potolească pe Tiamat. Dar Anu s-a prefăcut înfricoșat, știind foarte bine că Tiamat nu putea fi nici convinsă prin diplomație, nici potolită prin vrăji, ci doar violența fizică ar fi putut-o doborî. Iar Anu se temea că, în urma luptei cu preaputernica Tiamat, nu ar fi supraviețuit nimeni.

Perspectivile păreau foarte întunecate pentru zeii cei tineri, dar deodată Anșar și-a amintit de puterea, înțelepciunea și divinitatea supremă pe care le etalase uimitorul său nepot, Marduk, fiul lui Ea. La rugămințile lui Anșar, puternicul și încrezătorul Marduk a acceptat îndată rolul de lider al zeilor. El a făgăduit să-i elibereze de sub cumplita amenințare a lui Tiamat, dar doar dacă ei i-ar fi recunoscut autoritatea supremă peste toți zeii.

Zeii s-au adunat să celebreze, i-au construit lui Marduk un tron, l-au înzestrat cu puterea deplină asupra panteonului și universului și i-au cerut să o nimicească pe Tiamat.

Marduk s-a înarmat cu un arc, o tolbă cu săgeți și o măciucă. Zeu al furtunii, Marduk a provocat fulgere ce i-au fost antemergători. A urzit o plasă pe care i-au purtat-o cele patru vânturi, dăruite de bunicul său, Anu. Și a mai creat uraganul, ciclonul, furtuna-tornadă și alte patru vânturi. Provocând o ploaie torențială care-i anunța venirea, Marduk și-a condus temutul car furtunos către confruntarea cu Tiamat.

La vederea aprigului Marduk, Kingu și toți susținătorii lui Tiamat au prins a tremura îngroziți. Dar Tiamat l-a luat peste picior pe Marduk și l-a lăsat să-i scape un muget terifiant. Indiferent, Marduk a condamnat mârșăvia lui Tiamat și a

provocat-o la duel. Deși uimită de neînfricarea zeului, Tiamat a acceptat provocarea unei singure lupte.

Rapid, Marduk a prins-o în plasă. Când Tiamat a căscat gura să-l devoreze, Marduk i-a trimis înăuntru vântul cel necruțator ca să nu o mai poată închide. Pe măsură ce vânturile furioase îi răvășeau trupul, umflându-l, Marduk a slobozit o săgeată spre gâtulejul ei, care i-a străpuns inima, ucigând-o.

Îngroziți, zeii rebeli au încercat să scape. Dar Marduk, mai iute, i-a înconjurat, le-a luat armele și i-a aruncat în temniță. Apoi a smuls de la gâtul lui Kingu tăblița destinelor și și-a pus-o sieși.

Marduk a crăpat cu ghioaga țeasta cadavrului lui Tiamat, i-a despicat arterele și i-a poruncit vântului de nord să-i poarte sângele cât mai departe. Apoi i-a despicat trupul în două, dintr-o parte făurind cerul, iar din cealaltă pământul.²⁵ Apoi a început să creeze restul universului. Zeilor cei mari ai tăriei le-a stabilit funcții, a desemnat 300 de zei în Cer și 300 pe Pământ și a delegat fiecăruia responsabilități unice. A așezat constelațiile pentru a putea fi organizat calendarul. A înălțat porțile de răsărit și de apus prin care soarele putea intra și ieși din lume în fiecare zi. Și a făurit luna ca veghetor al nopții.

Zeii cei biruitori conduși de Marduk i-au transformat pe rebeli în sclavi, obligându-i să-i hrănească pe cuceritori. Sclavii au implorat îndurare lui Marduk, iar acesta s-a înduplecat să-i elibereze. Dar lui Kingu, cel care o incitase pe Tiamat la revoltă și semănase vrajba printre zei, stăpânul divin i-a rezervat o pedeapsă specială. Tatăl lui Marduk, Ea, l-a ucis, tăindu-i arterele, iar din sângele său a creat omenirea. Apoi

---

²⁵ Și în alte tradiții mitologice orientale universul a luat naștere în urma unui sacrificiu al unei ființe primordiale. În hinduism, *Purușă* ("Omul cosmic") reprezintă "sinele" care invadează universul. Divinitățile vedice sunt considerate conceptualizarea umană a numeroaselor fațete ale lui *Purușă*. Potrivit mitologiei, acesta a fost dezmembrat de zei – mintea sa reprezintă luna, ochii soarele, respirația, vântul.

această nouă stirpe și-a asumat responsabilitatea de care fuseseră iertați zeii eliberați: hrănirea divinităților babiloniene prin ofrande sacrificiale.

Mitul sumerian al Creației are elemente comune cu cele ale babyloienilor, grecilor și romanilor. La început existase doar marea primordială, zeița Nammu. (Această mare primordială, peste ale cărei ape sufla un vânt puternic, precede și Creația din cartea biblică a Genezei). Nammu a dat naștere lui An și Ki, un zeu-cer și o zeiță-pământ (asemenea lui Uranus și Gaia). Din unirea celor doi au apărut „marii zei”, precum Enlil, zeul vegetației, turmelor de vite, uneltelor agricole și al artei civilizației. (Enlil se aseamănă întrucâtva cu zeul roman Saturn, divinitate agricolă, care a adus în Italia civilizația.) Apoi zeii au creat umanitatea pentru a avea cine să-i hrănească și să-i slujească.²⁶

Prezentăm în continuare o versiune a traducerii tăblițelor cu textul genezei sumero-babiloniene:

Tăblița I: Când sus, cerul nu fusese încă numit/ Iar jos, pământul încă nu purta un nume/ Când nu exista decât Apsu primordialul, născătorul lor/ Mummu și Tiamat, cea care le-a dat naștere la toți;/ Ci numai apele lor amestecându-se ca un singur corp,/ Niciun loc de pășune nu fusese format și nici măcar un mărăciniș nu apăruse,/ Când niciunul dintre zei nu fusese adus într-o ființă,/ Când ei încă nu fuseseră pe numele lor chemați și destinele lor încă nu fuseseră fixate,/ În acest timp au fost creați zeii înlăuntrul lor./ Lahmu și Lahamu au fost formați, au căpătat nume./ Chiar mai înainte ca ei să fi crescut și să devină mari;/ Anshar și Kishar au fost creați, depășind pe alții,/ Ei au trăit zile multe, au adăugat la ani;/ Anu a fost succesorul lor, rivalul părinților săi;/ Da, primul născut al lui Anshar, Anu, fu egalul lui./ Și Anu l-a născut pe Nudimmud

---

²⁶ Vezi și Osborn, Kevin., Burgess Dana L., Ghid esențial de mitologie clasică, Paralela 45, Pitești, 2006, pp. 50-55.

după chipul său./ Nudimmud, stăpânul părinților săi, era el./ De o vastă înțelepciune, înțelegere, putere și tărie./ Mult mai puternic decât bunicul său Anshar;/ N-avea niciun rival printre zei, frații lui./ Cereștii frați s-au adunat împreună./ Ei au întărâtat pe Tiamat și au asaltat pe păzitorul lor./ Da, ei au tulburat buna dispoziție a lui Tiamat./ Prin râsul lor în locuința cerului./ Apsu n-a putut să domolească zgomotul lor/ Și Tiamat a rămas mută la purtarea lor;/ Faptele lor erau necuviincioase față de [...]/ Purtarea lor nu era bună, ei au fost obraznici./ Atunci Apsu, născătorul marilor zei,/ A chemat pe Mummu, vizirul său și i-a zis:/ <<Mummu, vizirul meu, care bucură inima mea./ Haidem să mergem la Tiamat.>>/ Ei au mers și au stat jos în fața lui Tiamat;/ S-au sfătuit privitor la zei, primii lor născuți./ Apsu și-a deschis gura/ Și a zis către Tiamat cu voce tare:/ <<Purtarea lor a devenit jignitoare pentru mine./ Ziua eu n-am liniște, noaptea nu pot să dorm;/ Vreau să-i distrug, să termin cu purtările lor./ Ca liniștea să fie refăcută, să putem dormi.>>/ Îndată ce Tiamat a auzit aceasta./ A devenit furioasă și a strigat către soțul ei;/ Ea țipa și răcnea furioasă de una singură./ Ea plămădi răul în inima sa și zise:/ <<Ce? Să distrugem ceea ce noi înșine am creat?/ Purtarea lor, desigur, este supărătoare, dar să-i luăm cu binele!>>/ Mummu luă cuvântul și sfătui pe Apsu;/ [...] și răuvoitor fu sfatul lui Mummu:/ <<Da, tată, distruge purtarea lor jignitoare;/ Atunci tu vei avea liniște ziua și vei dormi noaptea!>>/ Când Apsu auzi, fața lui s-a luminat./ Fiindcă el plănuia cele rele contra zeilor, fiii lui./ Mummu i-a cuprins gâtul/ A îngenuncheat în fața lui și-l sărută./ Tot ceea ce ei plănuiau în adunarea lor/ Era vestit zeilor, primilor lor întâi născuți./ Când zeii au auzit aceasta s-au pus în mișcare;/ Ei au păstrat tăcerea, ei au stat liniștiți./ Cel preaînțelept, desăvârșitul, atotștiutorul/ Ea, cel priceput în toate, a înțeles planul lor./ El a întocmit cu măiestrie un cerc magic contra lui./ El a alcătuit cu iscusință o sfântă și

puternică descântare./ El a rostit-o și a făcut-o să stea peste ape./ El a turnat un somn peste el așa că el a adormit adânc./ Când Apsu, pe care el l-a așezat să se culce, a adormit./ Mummu, sfetnicul lui, n-a mai avut putere să se miște./ El i-a slăbit cingătoarea și i-a scos tiara./ El i-a luat splendoarea și a pus-o peste dânsul./ După ce l-a ferecat astfel pe Apsu, el l-a omorât./ Pe Mummu l-a legat și a zăvorât ușa în fața lui./ Deasupra lui Apsu și-a așezat locuința lui./ Ea l-a înșfăcat pe Mummu, târându-l pe el de frâu./ După ce Ea a înfrânt și supus pe dușmanii lui./ A obținut victoria peste dușmanii lui./ Și s-a odihnit liniștit în locuința sa./ El a numit-o pe ea <<Apsu>> și a destinat-o sanctuarului./ În acest loc să fie așezat al său altar./ Acolo Ea și Damkina, soția lui, locuiesc în splendoare./ În camera soartei, în locuința destinelor./ A fost născut cel mai înțelept și mai capabil dintre zei./ În inima lui Apsu a fost Marduk creat./ În inima lui Apsu s-a născut Marduk./ Cel care l-a născut pe el a fost Ea, tatăl lui;/ Cea care l-a născut pe el a fost Damkina, mama sa./ Pieptul mamei sale l-a supt el./ Doica care l-a hrănit, l-a umplut de o înaltă strălucire./ Ademenitoare era figura sa, atractivă privirea ochilor săi./ Falnică era ținuta lui, un conducător chiar de la început./ Când Ea, tatăl care l-a născut, l-a văzut pe el./ S-a bucurat, a radiat, inima i s-a umplut de bucurie./ L-a dăruit cu perfecțiune și i-a dăruit o dublă divinitate./ Cu mult era deasupra lor, cu mult îi depășea;/ Desăvârșite erau membrele sale, mai presus de orice închipuire./ Deasupra înțelegerii umane, greu de priceput./ Patru erau ochii săi, patru urechile sale;/ Când își mișca buzele, foc scânteiază./ Largi erau toate cele patru organe de auzit/ Și ochii, în același număr, vedeau orice lucru./ Semeț era între zei, depășitoare statura lui;/ Membrele sale erau uriașe, înalt peste măsură./ Mariyutu, Mariyutu./ Fiul zeului-Soare, zeul-Soare al zeilor/ Înconjurat cu nimbul a zece zei, era puternic peste măsură;/ Fiindcă ale lor impunătoare străluciri fuseseră

Îngrămădite peste el./ Anu a creat și a născut împătritul vânt,
Încredințând puterii sale pe conducătorul armatei./ El a produs... și așezat vântul-vârtej./ El a întocmit torente și a tulburat pe Tiamat./ Tulburată e Tiamat, ziua și noaptea ea se frământă./ Zeii n-aveau odihnă suferind ca la furtună./ Inima lor clocise în ea cele rele./ Lui Tiamat, mama lor, ei îi zic:/ <<Când ei au ucis pe Apsu, al tău soț./ Tu nu l-ai ajutat, ci ai stat liniștită./ Când el a creat împătritul vânt uscat./ Forța ta a slăbit și noi nu putem să fim liniștiți./ Să-l ai mereu în minte pe Apsu, soțul tău./ Și pe Mummu, care a fost învins; tu stai singură./ Tu nu ești o mamă, tu nu ne iubești./ [...] tu nu ne iubești./ [...] Ochii noștri sunt grei./ [...] fără tihnă. Să ne odihnim./ [...] la bătălie. Să te răzbuni pe ei/ [...] și prefă-i în vânt>>./ Când Tiamat a auzit cuvântul, s-a bucurat/ Și ea a zis: <<Să facem monștrii/ [...] și pe zei în mijlocul [...]/ [...] să facem război contra zeilor [...]>>./ Ei s-au strâns și au mers de partea lui Tiamat./ Furioși întocmesc planuri ziua și noaptea./ Ei se aliniază pentru lupta, spumegând, răcnind./ Se adună în sfat și se pregătesc de luptă./ Maica Hubur (Tiamat), cea care creează totul./ A adăugat arme groaznice, a produs șerpi-monștrii./ Cu dinții ca briciul, ei nu-și cruță colții./ Cu venin în loc de sânge a umplut ea corpul lor./ Dragoni feroși a înarmat ea cu mânie./ Ea, făcându-i asemenea zeilor, le-a dat aureole/ Așa că cel care i-ar privi să moară de frică./ Așa că cel prins de corpurile lor să nu se poată întoarce./ Ea a creat vipera, dragonul și lahamu (sfinx)/ Leul cel mare, câinele turbat, omul-scorpion./ Puternici demoni cu chip de leu, dragoni zburători, centaurul./ Ce poartă arme necruțătoare, neînfricați în lupte./ Strașnice erau poruncile ei, de necălcăt erau ele./ În total unsprezece de acest soi a adus în linie./ Dintre zei, primii ei născuți, ce formau ceata ei./ Ea l-a ridicat pe Kingu, în mijlocul lor l-a făcut șef./ Să meargă în fruntea armatei, să conducă oștile./ Să ridice armele pentru luptă, să dezlănțuie

atacul./ În bătălie să fie comandant suprem./ Acestea ea le-a încredințat mâinii sale, când ea le-a adus la sfat:/ <<Eu te-am consacrat, te-am făcut mare în sfatul zeilor./ Ți-am dat toată puterea să sfătuiești pe zei./ Cu adevărat tu ești suprem, singurul meu soț ești tu!/ Cuvintele tale vor fi mai presus de toți Anunnaki>>./ Ea i-a înmânat tablele cu soarta, le-a fixat pe pieptul lui:/ <<Porunca ta să fie necontestată, cuvântul tău să fie de neînlocuit>>./ Îndată ce Kingu a fost înălțat, s-a făcut stăpân pe rangul lui Anu./ Ei au hotărât soarta pentru zei, fiii ei:/ <<Cuvântul vostru va face focul să se stingă./ Va smeri pe <<Arma cea puternică>> așa de tare în înconjurul său>>./

LITERATURA MESOPOTAMIANĂ

În opera *The Growth of Literature*, H. Munro Chadwick a plasat literatura sumeriană într-un cadru mai larg, împreună cu alte literaturi. Neagu Djuvara a preluat ideea precizând:

„Literaturile populare, pretutindeni pe unde putem să le studiem în fazele lor inițiale, au urmat o evoluție paralelă și au început toate prin poeme și povestiri eroice... Literatura eroică (poeme epice, în versuri sau în proză) apare în general în cursul a ceea ce am numit vârsta eroică și într-un mediu de semibarbarie. Un mediu de acest gen poate să se prezinte în societățile cele mai diverse, cu condiția ca ele să trăiască sau să fi trăit într-un trecut recent niște aventuri războinice, de preferință cu caracter agresiv. Când se întâmplă ca astfel de societate să reprezinte nucleul unei viitoare civilizații, poemul epic dobândește dimensiuni noi, se propagă la alte grupuri etnice înrudite prin cultură și devine moștenirea comună a unei întregi civilizații, cum a fost cu cazul legendei lui Ghilgameș în Orientul Mijlociu (...)”²⁷

---

²⁷ Djuvara, Neagu *Civilizații și tipare istorice – Un studiu comparat al civilizațiilor*, Humanitas, București, 2008, pp. 283-284.

Se poate constata că:

1. Pretutindenii unde apare o literatură epică, populară ne aflăm în prezența unei societăți care trăiește sau a trăit de curând o epocă eroică;

2. Această literatură prezintă pretutindenii, și fără ca acest lucru să poată fi atribuit unor influențe reciproce, aceleași caracteristici;

3. Evoluția genurilor literare s-a făcut mereu în același sens.

Acestea sunt constatări esențiale pentru morfologia culturilor.

Acolo unde apare o astfel de literatură, ea este circumscrisă în timp, se află în raport și cu circumstanțele povestite în poemul epic, adică cu perioada istorică ale cărei evenimente au inspirat poemul, și cu perioada de redactare.²⁸

Literatura sumeriană inițială fusese orală, dar prin anii 2.600 î.e.n., pe la începutul domniei regelui Mesilim din Kiș²⁹, dorința de a consemna creațiile literare a obținut câștig de cauză. După această dată, în orașul Ur, pe Eufurat, în sudul Sumeriei, la Lagaș și Uruk, apar texte administrative, lirico-religioase, mitologice, istoriografice.³⁰

Una dintre trăsăturile caracteristice ale literaturii sumeriene este faptul că autorii săi insistau în a-și păstra anonimul: „ca artizani, autorii nu se îngrijesc să lase posterității amintirea lor, nu țin să se desprindă de colectivitate, ci, dimpotrivă, să se confunde cu ea. (...) Autorul tinde să se anuleze și să repete vechile modele, în cadrul unei arte solemne

---

²⁸ Djuvara, Neagu *Civilizații și tipare istorice – Un studiu comparat al civilizațiilor*, edit. Humanitas, București, 2008, pp. 283-284.

²⁹ Oraș aflat la 60 km sud-est de viitorul Babylon.

³⁰ Daniel, Constantin. Acsan, Ion *Tăblițele din argilă – Scrieri din Orientul antic*. edit. Minerva, București, 1981, p. 6.

colective, statice și conservatoare.”³¹ Altfel spus, creatorii literaturii sumeriene preferă să se estompeze și să se ascundă în societate, așa cum se obișnuia și în antichitate.

O altă trăsătură este aceea că operele literare sunt orientate spre proslăvirea zeilor și a regalității, ca expresie a voinței administrative a zeilor.

Mai menționăm o trăsătură caracteristică: poezia sumeriană nu se bazează pe rime sau accente, ci pe paralelismul membrilor, adică al părților frazelor, ideile se repetă sau alternează în două-trei strofe, așa cum va face și poezia evreiască de mai târziu.

Primul om care refuză să se mai confunde cu marea masă de creatori literari anonimi este Enheduanna, fiica marelui rege Sargon I (cca. 2350 î.e.n.). Pentru a avea pace în Sumer în timp ce se războia cu alte regate, Sargon a făcut mișcarea dibace de a-și impune fiica, pe prințesa Enheduanna ca mare-preoteasă a cetății Ur. Această prințesă-preoteasă a fost primul autor cunoscut pe nume din întreaga lume, cu certe înclinații spre teologia sistematică, și o poetesă excepțională care a lăsat în urmă un *corpus* de opere literare valoroase, de genul imnurilor și proslăvirilor zeilor.

Creațiile literare sumeriene s-au ivit primele în lume, deoarece din epoca Imperiului Vechi egiptean, anterior deci anilor 2.000 î.e.n., ne-au parvenit mai cu seamă texte magice, sacerdotale și inscripții ale faraonilor. Pare deci mai mult ca sigur că primele opere literare – în înțelesul pe care-l acordăm acestui termen astăzi – au fost concepute de sumerieni poate înainte de domnia regelui akkadian Sargon, așadar înainte de anul 2.350 î.e.n. și înainte de cucerirea semită. Prioritatea operelor sumeriene este vădită de-altfel și prin aceea că cele mai vechi literaturi din Orientul apropiat și din jurul Mesopotamiei

---

³¹ Moscati, Sabatino, *Vechile civilizații semite*, edit. Meridiane, București, 1975, p. 59.

împrumută teme, motive, profiluri de personaje din creațiile literare sumeriene. Dar toate aceste literaturi mai au o serie de caractere comune afară de înrudirea spirituală cu o sursă comună – literatura sumeriană. Toate, sau aproape toate, cu excepția celei ebraice, sunt scrise într-o scriere cuneiformă, redând mai mult sau mai puțin prototipul inițial al sistemului de scriere sumerian, și acest simplu fapt este încă o mărturie a dependenței spirituale a tuturor acestor literaturi de modelele sumeriene. Textele literare ivite în spațiul geografic al Orientului apropiat, cuprins între Golful Persic, Marea Mediterană și Marea Caspică, au crescut toate pe un trunchi comun, acela al literaturii sumeriene de la care au împrumutat, toate, teme, modele și genuri literare.³² În literatura sumeriană găsim *in nuce* toate speciile literare: epopeea teogonică, cosmogonică și eroică, dar și elegia, imnul și psalmul, basmul și apologul etc. Aceste specii, împreună cu scrierea sumeriană au fost adoptate și dezvoltate de babilonieni, assyrieni, elamiți, hitiți, hurriți, canaaniți, greci etc, astfel încât literatura sumeriană a reprezentat strămoșul literaturii universale.

O încercare de sistematizare a operelor literare sumeriene ar trebui să rețină:

- *miturile sumeriene*. Eroii miturilor sumeriene sunt zeitățile. „Mitologia zeilor, așa cum apare în marile poeme epico-religioase, este în esență, o încercare de a lămuri originile și scopurile umanității. Pe de o parte, ea aduce în discuție problema facerii lumii; pe de alta caută să pătrundă în misterele lumii de dincolo.”³³ Miturile tratează următoarele teme:

- Tema creației: Enlil și Ninlil: nașterea zeului-Lună; Crearea cazmalei; Enlil și Ninmah: crearea omului.

- Tema civilizației: Enki și ordinea lumii: organizarea Pământului și a proceselor sale culturale; Innana și Enki: transferul artelor civilizației de la Eridu la Erec.

---

³² Daniel și Acsan, op. cit..

³³ Moscati, op.cit., pp. 59,60.

- Tema vârstei eroice: Enlil și Ninhursag: mitul sumerian al Paradisului.

- Tema căderii omului în păcat: Innana și Șakaletuda: păcatul mortal al grădinarului.

- Tema *descensus ad inferos*: aceasta este bine reprezentată prin rolul major jucat de zeița Inanna/akkadiana Iștar) și zeul Dumuzi (redenumit Tamuz).

- *Povestirile epico-istorice*. La confluența dintre scrierea istorică și literatură se află ale faptelor de vitejie ale lui Sargon din Agade și Ur-Nammu și nouă povestiri epopeice care reflectă relațiile cetăților-state cu vecinii lor, împărțite în trei cicluri epice: două legende despre Enmerkar: *Enmerkar și Stăpânitorul din Aratta și Enmerkar și En-suhgir-ana*; două basme despre Lugal-banda în timpul campaniei lui Enmerkar împotriva cetății Aratta: *Lugal-banda în peșteră; Lugal-banda și pasărea Anzud*; cinci povestiri din ciclul epic avându-l ca protagonist pe Ghilgameș, cel mai cunoscut erou mesopotamian: *Ghilgameș și Huwawa; Ghilgameș, Enkidu și infernul; Ghilgameș și Aga din Kish; Ghilgameș și Taurul Ceresc; Moartea lui Ghilgameș*. Tot la această confluență trebuie să plasăm și „Blestemarea cetății Agade”, fiind o explicație poetică a unor evenimente majore.

- *Lirica sumeriană*.

- Imnurile sumeriene. Acestea sunt extrem de complexe, unele proslăvind zeii și templele, dintre care unele, la origine, probabil că au fost librete pentru drame sacre³⁴, iar altele fiind imnuri regale, o specie literară introdusă de regele Ur-Nammu. Scrierea de imnuri a devenit atât de sofisticată în Sumer, încât a fost așezată în categorii chiar de către poeții antici și multe dintre imnurile existente sunt asociate cu o anumită categorie printr-o subscripție specială, existentă la sfârșitul compoziției.

---

³⁴ Apud Moscati, op. cit., loc. cit.

- Lamentațiile. Există lamentații care deplâng distrugerea cetăților-state, de exemplu *Lamentație pentru nimicirea orașului Lagaș*. În distihurile sale se întâlnește paralelismul membrilor și este foarte probabil că acest text poetic sumerian „a slujit mult mai târziu drept model babilonienilor în plângerile lor pentru nimicirea orașelor Akkad, Ur, Uruk, Nippur și Eridu. Pare verosimil că această străveche lamentație este arhetipul *Plângerilor lui Ieremia*, ca și al plângerilor din Psalmul 137: “La râurile Babilonului, am șezut și am plâns când ne-am adus aminte de Sion”.³⁵ *Moartea zeului Dumuzi* (sau a dușmanilor lui) este alt tip de lamentație.

- Textele cronografice. Nu putem denumi aceste texte „istoriografie”, întrucât ele doar relatează fapte, nu prezintă și aprecieri. Acestea sunt alcătuite din inscripții murale și votive, consemnări militare ale relațiilor interstatale (Lagaș – Umma; vezi mai sus Stela Vulturilor), liste de regi, formule anuale de datare, corespondență regală, documente semnificative detaliate (Tummal). Sumerienii, pașnici în cea mai mare parte a lor, consemnează despre construirea canalelor de irigații și edificarea templelor, și numai pe planul al doilea menționează acțiuni războinice.

- *Specia literară sapiențială* cuprinde colecții de îndrumări, eseuri, fabule, proverbe, ghicitori. Toate aceste specii literare au fost răspândite fiind folosite în școli, unde instruirea cuprindea scrierea, retorica, muzica și alte obiecte de studiu, și unde existau inclusiv examinări. De-aseamenea, cu milenii înainte ca englezii sau olandezii să deprindă moda dezbaterilor (*debates*) și ca grecii să fi elaborat dialectica, în literatura școlară sumeriană este cultivată specia *adamantuge*, „întregerile”, luptele oratorice care oferă un contrast între „Vară și Iarnă”, „Cazma și Plug”, etc. Alte întreceri erau folosite cu scopul de a descrie sistemul școlar (*e.dub.ba* = „casa tăblițelor de lut”).

---

³⁵ Daniel și Acsan, op. cit., VI.

Merită semnalat faptul că în literatura sumeriană există teme precum crearea universului, crearea omului, paradisul, potopul³⁶, rivalitatea de tipul celei dintre Cain și Abel, pământul și organizarea sa, zeul „personal” și relația de „legământ”, lege, etici și morală, retribuire divină, suferință și supunere, moarte și viața de dincolo. Aceste teme apar ulterior și în Biblie³⁷, trecând, mai târziu, în tezaurul literaturii universale. Iată, așadar, că literatura sumerienilor, o populație stinsă în urmă cu patru mii de ani în urmă, s-a perpetuat, dăinuind până în zilele noastre și ajungând să influențeze modurile în care citim sau scriem literatură. Am expus, așadar, câteva dintre modurile în care literatura sumerienilor, o populație stinsă în urmă cu patru mii de ani în urmă, s-a perpetuat, dăinuind până în zilele noastre și ajungând să influențeze modurile în care citim sau scriem literatură.

- *Epopoea lui Gilgamesh*

Scrisă sau, mai exact, inscripționată pe tăblițe cu cel puțin 1300 de ani înainte ca Homer să fi compus Iliada și Odiseea, povestea lui Gilgameș este cea mai veche lucrare de referință a literaturii universale. Ca și Enuma Elish, aceasta a fost descoperită în urma săpăturilor din 1840, la biblioteca regelui asirian Ashurbanipal de la Ninive. Tăblițele care relatează diferite părți ale poveștii sunt datate între 2100 – 627 î.e.n. Avându-și cu siguranță izvorul în tradiția orală sumeriană, istorisirea a fost inscripționată probabil pe la 2100 î.e.n. *Epopoea lui Ghilgameș* este un poem epic aparținând culturii sumero-Babiloniene. Este socotită cea mai veche scriere

---

³⁶ Potopul era cunoscut în traducere sumeriană, dar se pare, totuși, că este de origine literară semită (cf. *Epopoea lui Atrahasis*). În istoriografia timpurie a *Tanakh*-ului (Vechiul Testament), adică în *Genesa*, capitolele 1-11 apar teme asemănătoare.

³⁷ Apud „Sumerian Literature, a General Survey”, *The Bible and the Ancient Near East*, Ernest G. Wright (ed.), Routledge and Kegan Paul, London, Great Britain, 1961, pp. 249-259.

literară păstrată a umanității, datând de la începutul mileniului al III-lea î.e.n. S-a păstrat, lacunar, pe 12 tăblițe de lut, în biblioteca regelui assyrian Ashurbanipal de la Ninive, și povestește faptele eroice ale lui Gilgamesh, legendarul rege al cetății Uruk. Pentru că acest prim erou al literaturii universale, personajul lui Gilgamesh, a avut la bază un rege omonim care a existat în realitate și care a condus orașul-stat Uruk din sudul Mesopotamiei, cândva între 2700 – 2500 î.e.n. Dar așa cum se întâmplă deseori, și în acest caz istoria a cedat locul mitologiei. Nu se știe nimic despre adevăratul Gilgameș; tot ce s-a păstrat este mitul.³⁸

Fiul unei înțelepte zeițe, Ninsun, și al unui erou muritor, Lugalbanda,³⁹ Gilgameș era o treime om și două-treimi zeu. Chiar dinainte de a fi fost conceput, zeii îi fuseseră favorabili:

Nintu, marea Zeiță-Mamă care crease stirpea omenească, făcuse un efort deosebit să-l creeze.

Adad, zeul furtună, îl înzestrase cu un curaj teribil.

Șamaș, zeul soare, îi dăruise o frumusețe răpitoare.

---

³⁸ Ce se știe totuși despre Gilgamesh? Potrivit Listei regale sumeriene, el a fost al cincilea rege din Uruk (Dinasticul timpuriu II, Prima dinastie din Uruk), fiul lui Lugalbandacu zeița Ninsun. Potrivit unui alt document, așa-numita "Istorie a lui Tummal", Gilgameș și fiul său Uruklu au reconstruit sanctuarul zeiței Ninlil din cetatea Nippur. Fragmente dintr-un text epic găsit în Me-Turan (modernul Tell Haddad) informează că după ce a murit Gilgameș a fost înmormântat sub apele unui râu. Oamenii din Uruk au deviat cursul Eufratului care traversa cetatea pentru a-și îngropa regele pe fundul râului. În aprilie 2003, o expediție germană a descoperit ceea ce se consideră a fi cetatea Uruk, inclusiv zona pe unde curgea cândva Eufratul, locul odihnei de veci a regelui Gilgameș. În ciuda dovezilor directe, majoritatea specialiștilor nu resping considerarea acestuia ca o figură istorică, în special după ce au fost descoperite inscripții care confirmă existența istorică a altor personaje asociate cu Gilgamesh: regii Enmebaragesi și Aga din Kiș. Probabil că Gilgameș a domnit prin 2600 î.e.n.. unele dintre primele texte sumeriene îi scriu numele în forma *Bilgamesh*.

³⁹ După Lista regală sumeriană, Lugalbanda a fost al treilea rege din Uruk.

Ea, zeul înțelepciunii, îi dăruise o extraordinară iscusință sapiențială, pentru că nimeni nu a învățat vreodată atât de mult din experiențele sale precum Gilgameș.

Tânăr trufaș, dârz și încăpățânat, Gilgameș disprețuia tradiția și desconsidera întotdeauna consecințele acțiunilor lui asupra celorlalți. (Printre abuzurile sale revoltătoare se numără și dreptul regelui de a poseda orice mireasă în prima noapte a căsătoriei tinerei fete.) Așa că zeii au decis să-l umilească, creându-i o ființă pe potrivă: Enkidu, modelat după forma zeului cer Anu. Dar Enkidu, trezit la viață, s-a dovedit un sălbatic: o bestie omenească păroasă care trăia pe câmpuri, printre animalele sălbatice.

Enkidu își apăra fărtații necuvântători umplând gropile vânătorilor și eliberând animalele din capcane. În cele din urmă, un vânător exasperat a trimis după prostituata unui templu și l-a chemat pe Gilgameș, regele din Uruk.

Fermecat de preoteasă, Enkidu s-a culcat cu ea. Dar pentru că femeia l-a civilizat, învățându-l arta amorului omenească, din acea zi animalele au început să-l ocolească.

Deși s-au cunoscut în urma unei lupte, Enkidu și Gilgameș au ajuns cei mai buni prieteni. La început ei au luptat ca doi tauri, izbindu-se atât de violent de porțile templului lui Anu încât zidurile s-au zguduit. În cele din urmă însă, cei doi s-au recunoscut egali unul cu celălalt și s-au îmbrățișat.⁴⁰

---

⁴⁰ Natura relației dintre Gilgamesh și Enkidu a constituit o problemă centrală încă de la descoperirea epopeii. Deși nu există nici o referință explicită, unii au mers până acolo încât au asemănat-o cu cea de factură homosexuală dintre Ahile și Patrocle sau dintre Ionatan și David din Vechiul Testament. Astfel, într-o variantă a traducerii celebrei epopeii (Stephen Mitchell, *Gilgamesh: A New English Version*, New York 2004), conotațiile homoerotice ale unei iubiri homosexuale între cei doi apar încă din prezentarea unuia celuilalt sub forma unor profesii ale unor femei (mama divină a lui Gilgameș și marea profetesă a iubirii, Șamhat din templul lui Iștar - în cazul lui Enkidu).

După ce s-au legat prieteni, Enkidu și Gilgameș au plănuit să îl nimicească pe uriașul cel cumplit Humbaba și să stârpească răul din țară. Humbaba avea chipul fioros al unui leu, un urlat îngrozitor, dinți de dragon și respirație de foc. Inițial Enkidu nu a crezut că vor putea doborî monstrul, dar Gilgameș, care și-a recunoscut destinul de muritor, și-a convins prietenul să i se alăture pentru a porni în aventură în căutarea gloriei și nemuririi câștigate pe seama faptelor memorabile. Gilgameș chemă să i se alăture toți bărbații din Uruk mânați de aceeași sete de aventuri eroice. Apoi, împreună cu Enkidu și 50 de tineri viteji a purces la drum în căutarea gloriei.

Au mers și-au mers cale lungă să le-ajungă, până ce au atins străfundurile Pădurii de Cedri, acolo unde mugea fiorosul Humbaba. Gilgameș s-a oprit să doboare un copac, pentru a-l atrage în luptă pe monstru. Deși departe de ei, Humbaba i-a auzit și a venit în goană, cu ochii sticlind de furie. Zeul-soare Șamaș, care făgăduise să vegheze asupra celor doi prieteni, l-a înlănțuit pe monstru cu opt vânturi și a prevestit că atâta vreme cât Gilgameș nu îi va îngădui acestuia să se întoarcă în sălașul său, victoria va fi de partea eroilor.

Paralizat de vânturi și privind înfrângerea în față, Humbaba a implorat îndurarea, legându-se să devină slujitorul lui Gilgameș pe Pământ. Enkidu însă l-a avertizat pe prietenul său să nu pună preț pe minciunile dibaciului și primejdiosului vrăjmaș. Din trei lovituri puternice de secure, cei doi prieteni l-au răpus pe uriaș.

Când Gilgameș s-a înapoiat în Uruk, pe dată a atras atenția lui Iștar, zeița supremă a iubirii trupești, fertilității și războiului. Iștar s-a declarat entuziasmată de frumusețea eroului pe care l-a dorit de bărbat. Drept răsplată i-a promis: un car din aur și giuvaieruri, tras de demonii furtunii; mireasma cedrului; tribut de la toți regii Pământului; turme fertile de capre și oi.

În ciuda acestor tentante oferte, Gilgameș a refuzat-o, pentru că știa foarte bine că o asemenea căsătorie l-ar fi putut

ucide. Dar în loc să-i spună simplu nu, Gilgameș a făcut greșeala să-i reproșeze, enumerându-i pe toți partenerii de care zeița abuzase înainte. Printre aceștia se număra soțul ei, Dumuzi, care suspinase ani la rând, după ce zeița îl abandonase, și un păstor pe care îl transformase în lup. (După aceea, chiar fiii păstorului își alungaseră părintele, în timp ce câinii îl mușcau de glezne.)

Profund jignită, Iștar a hotărât să-l ucidă și pe Gilgameș. Și-a implorat tatăl, pe zeul cerului, Anu, să o lase să slobozească Taurul Cerului în cetatea Uruk. Când acesta a ezitat, zeița a amenințat că de o va refuza, ea va fărâma porțile Infernului, lăsând morții să se întoarcă printre cei vii. Cu strângere de inimă, Anu a fost nevoit să încuviințeze. Dar Enkidu și Gilgameș au eliminat fiara fără eforturi. Uciderea taurului sacru a scos-o din minți pe Iștar. Ea a jurat că Enkidu va plăti scump pentru asta. Torturat de zeiță cu vise despre propria-i moarte, Enkidu curând și-a pierdut vlaga și a murit.

Moartea lui Enkidu l-a devastat pe Gilgameș. Suferea de singurătate și, mai ales pentru că devenise conștient de faptul că este muritor. Chiar dacă era două treimi divin, cealaltă treime omenească îi garanta că va muri la fel ca și Enkidu.

Din cauza suprapopulării lumii și a aglomerației asurzitoare a oamenilor, Enlil, stăpânul zeilor, născocise Potopul. Dar Ea, care ținea la oameni și îi învățase agricultura, l-a prevenit pe Utanapiștim. Acesta a construit o arcă și s-a salvat împreună cu familia sa și cu animalele sălbatice și domestice. Acest lucru l-a înfuriat peste măsură pe Enlil, dar Ea l-a convins să-l ierte. Așa se face că Utanapiștim și familia sa nu numai că au fost cruțați, dar Enlil le-a dăruit chiar viața eternă. Utanapiștim este derivat din uta („el a găsit”) și napiștim („viața”). Cuvântul îl descrie clar pe singurul om care a supraviețuit Potopului.

Pornind în căutarea secretului nemuririi, Gilgameș a plănuit să-l găsească pe Utanapiștim, numit și „Cel de la

capătul lumii” – unicul supraviețuitor al Potopului⁴¹.

Dar pentru a-l găsi pe Utanapiștim, Gilgameș a trebuit să treacă pe drum de câteva obstacole:

Cu ajutorul și protecția zeiței Lunii, Sin, el s-a luptat cu doi lei uriași. După ce i-a ucis, i-a jupuit și cu pieile lor și-a acoperit veșmintele zdrențuite.

După aceea, eroul nostru a trebuit să treacă printr-un tunel ce părea fără sfârșit. A mers cale de 60 de km prin beznă, fără să vadă nimic nici dinaintea, nici dinapoia sa. Când în sfârșit a ieșit din tunel, Gilgameș s-a trezit într-o grădină paradisiacă, unde roadele copacilor erau orbitoare giuvaieruri. Și-a dat seama că era în apropierea tărâmului divin.

Relatarea despre o mare revărsare de ape (Potopul) și despre oamenii aleși să-i supraviețuiască are o importanță deosebită în mitologiile multor culturi. Ca și Utanapiștim, Noe a supraviețuit Potopului biblic datorită arcei pe care și-a construit-o pentru sine, familie și câte o pereche de animale din fiecare specie.

Continuându-și călătoria, Gilgameș a ajuns la coliba lui Siduri, nevasta gârbovită a unui pescar. La vederea pieilor de leu pe care le purta eroul, Siduri s-a înspăimântat la început și a fugit din calea lui. Gilgameș i-a câștigat încrederea în cele din urmă și i-a vorbit despre gândul care-l măcina și încotro fusese îndreptat. Înțeleaptă, Siduri l-a sfătuit să-și accepte condiția de muritor, trăindu-și din plin fiecare zi a vieții.

Disprețuind sfatul lui Siduri, Gilgameș a pornit mai departe în căutarea lui Urșanabi, luntrașul lui Utanapiștim. El

---

⁴¹ Mitul babilonian despre Utanapiștim este completat de o versiune sumeriană, legenda lui Ziusudra, un nume cu același sens ca Utanapiștim - "el a văzut viața". Relatarea despre Ziusudra este cunoscută datorită unui fragment de tăbliță publicat în 1914 de Arno Poebel. Legenda lui Utanapiștim/Ziusudra este aproape identică aceleia biblice despre Arca lui Noe, nu numai în structura narațiunii, ci și în anumite fraze.

singur, protejat de statuetele sacre din piatră⁴², putea trece Apele Morții pentru a ajunge la Utanapiștim.

După o călătorie atât de istovitoare și de plină de peripeții, Gilgameș nu mai putea avea răbdare, iar când a descoperit că luntrașul nu se afla lângă reprezentările sacre, plin de furie, le-a distrus cu sălbăticie. Urșanabi a venit în goană și l-a muștrat pentru prostia pe care o făcuse spărgând statuile protectoare. Dar Gilgameș nu avea de gând să permită să fie oprit de două pietroaie, tocmai când se apropiase de ținta sa. A doborât zece duzini de copaci, i-a transformat în bușteni lungi de 30 m și, împreună cu Urșanabi, a traversat Apele Morții.

Când Gilgameș a sosit, a fost salutat de Utanapiștim care i-a povestit despre Potop și despre cum îi acordase Enlil nemurirea. Dar s-a îndoit că zeii ar face același lucru pentru Gilgameș.

Apoi Utanapiștim l-a provocat pe erou să stea treaz șapte nopți și șase zile, pentru a demonstra că are tăria unui zeu și astfel că merită nemurirea. Gilgameș a încercat dar nu a reușit. Umilit a căzut pradă disperării. Făcându-se parcă ecou al sfatului lui Siduri, Utanapiștim l-a îndemnat să nu se mai lamenteze atâta din cauza darului pe care zeii nu i l-au dat, ci mai degrabă să se bucure de darurile cu care ei îl înzestraseră: Forța inegalabilă; Eroismul dovedit; Puterea regală neștirbită; Înțelepciunea datorită căreia ajunsese conducătorul poporului său.

---

⁴² Statuetele de piatră, numite "Obiecte din piatră" le-au fost atribuite diferite semnificații. Au fost pe rând considerați idoli, amulete magice, piloni de la țărnul apelor care serveau pentru legarea funiilor ambarcațiunilor ("șerpii Urnu"), sau roci magnetice pentru navigație. Deși înțelesul lor încă nu este descifrat, versiunea hittită a mitului (tablă I, vezi H. Otten, p. 306 "Die erste Tafel des hethitischen Gilgameš-Epos", *Istanbul Mitteilungen* 8 (1958), pp. 93-125 și Tigay, "Evolution of the Gilgamesh epic", pp 304-307) oferă un indiciu de departe în cuvintele lui Urșanabi care le numește "acele două imagini în piatră care m-au purtat mereu peste ape".

Înainte ca Gilgameș să plece, Utanapiștim i-a dat o plantă magică. Deși aceasta nu îl făcea nemuritor, îi dădea în schimb tinerețea veșnică în viața muritoare. În timp ce se înapoia acasă, Gilgameș s-a oprit lângă un lac cu apă proaspătă pentru a lua o înghițitură. Din nefericire, în timp ce se scălda, un șarpe s-a furișat pe malul lacului și a furat planta magică. Întorcându-se înapoi în apă, reptila și-a schimbat pielea, fiind acoperit de una nouă și tânără. Din acea zi șerpii își schimbă pielea și se regenerează.

Gilgameș și-a acceptat condiția de muritor și și-a propus să recupereze timpul pierdut. Regele s-a întors în Uruk unde și-a condus poporul cu înțelepciune mulți ani, îmbătrânind frumos.

- Călătoria zeiței Inanna în Infern

Poate cea mai cunoscută poveste sumeriană despre Inanna (sau aceea în varianta akkadiană despre Iștar) este legată de coborârea ei în Lumea de Dincolo (sau în Infern). Se prea poate ca Inanna să fi făcut această descindere în speranța că își va impune supremația asupra Lumii de Dincolo, dar rămâne un mister motivul pentru care și-a asumat o călătorie atât de primejdioasă.)

Inanna a coborât în Infern prin șapte porți⁴³. La fiecare poartă, zeița a trebuit să-și lase un obiect vestimentar și un giuvaier, astfel încât atunci când a ajuns în Lumea de Dincolo

---

⁴³ Numărul șapte are în toate tradițiile mitologică-religioase o semnificație profundă, legată de diverse aspecte ale sacrului (ex.: în Biblie - ziua în care Dumnezeu s-a odihnit, de câte ori va fi pedepsit Cain pentru uciderea fratelui său Abel, numărul națiilor despre care Dumnezeu le-a spus evreilor că le vor alunga când vor veni în Israel, numărul celor șapte păcate mortale; în Egipt – numărul palmelor din cubitul sacru; în Noul Testament – numărul capetelor Fiarei din cartea Revelației (Apocalipsa), dar și al unor monștri precum hidra grecească; în concepția taoistă yin-yang – simbolul numeric minor al lui yang; în tradiția islamică – numărul cerurilor, pământurilor, etc.)

și s-a confruntat cu sora ei Ereškigal, care stăpânea acolo, ea era complet dezbrăcată – și deci lipsită de toate puterile simbolizate de podoabele sale. Deși vlăguită, Inanna pretinse totuși cu trufie tronul lui Ereškigal, iar aceasta a condamnat-o la moarte și i-a atârnat trupul pe un perete.

Din fericire, cea mai înțeleaptă dintre zeițe prevăzuse pericolele ce ar fi putut apărea. Așa că încă înainte să pornească spre Infern, își instruisese cel mai de încredere sfetnic, pe Ninșubur, ca în cazul în care ea nu s-ar fi întors, acesta să solicite ajutorul a trei zeități. Zis și făcut: Ninșubur a mers mai întâi la Enki, zeul înțelepciunii.

Îndată Enki a făurit din murdăria de sub unghiile sale două creaturi asexuate. După ce le-a înzestrat cu viață, zeul le-a trimis sub pământ pentru a o salva pe Inanna. Cele două ființe au reușit s-o aducă în simțiri, dar Ereškigal s-a învoit să-i dea drumul surorii sale doar dacă aceasta accepta să lase în loc pe cineva.

Demoni înfricoșători au escortat-o apoi pe Inanna până la ieșirea din Infern. Drept înlocuitor, zeița l-a ales pe Dumuzi, soțul său, zeul fertilității. Când Dumuzi a plecat spre Tărâmul de Dincolo, pe Pământ plantele și grânele s-au veștejit și au murit. Astfel că Dumuzi s-a înțeles cu sora lui Geștina, „Stăpâna Vinului din Struguri”, să îl înlocuiască periodic pe Tărâmul de Dincolo. De atunci înainte fiecare petrece o jumătate de an în Lumea Cealaltă.

Mitul despre Inanna în Infern explica modificările ciclului vegetativ de-a lungul anotimpurilor. În fiecare an, pe măsură ce se apropia sezonul canicular, mesopotamienii tânguiau plecarea lui Dumuzi. Iar întoarcerea sa era fără îndoială sărbătorită printr-un vesel rit primăvărat.

9. PERSONALITĂȚI MESOPOTAMIENE

Sargon I

Sargon I (zis și "cel Mare") a fost suveranul Imperiului Akkadian (aprox. 2371 î.e.n. - 2315 î.e.n.). După ce uzurpă puterea lui Ur-Zababa din Kish și îl înfrânge pe Lugalzaggisi din Umma, Sargon unifică întregul Sumer punând bazele unui imperiu de la Golful Persic la Marea Mediterană care domină aproape două secole Orientul Mijlociu. Sargon I s-a născut în jurul anului 2390 î.e.n. El era fiul unei preotese și făcea parte dintr-o familie modestă. O legendă spune că mama sa l-a abandonat în apele fluviului Eufrat, unde a fost găsit și crescut de un grădinar. Zeița Inanna/ Iștar l-a îndrăgit și el a ajuns paharnicul regelui Ur-Zababa din Kiș la curtea căruia, mai târziu, a organizat o răscoală și pe care l-a detronat. El devine rege în jurul anului 2371 î.e.n. și din acel moment începe o perioadă de cuceriri importante. El supune întreg Sumerul și alte părți din Mesopotamia, extinzându-și regatul până la țărmurile Mării Mediterane. Pentru a cuceri un teritoriu atât de vast el a avut nevoie de 34 de campanii militare, intitulându-se „rege al celor patru zări ale lumii și zeu al Akkadului”. Având în stăpânire un teritoriu imens, de la Marea Mediterană până la Golful Persic, aproape toată Siria septentrională, Regatul Mari, Elamul și Sumerul (pe care l-a cucerit învingându-l pe regele Lugalzagizzi), el și-a consolidat foarte bine statul. Acesta a reușit să-și creeze un corp de diplomați bine disciplinați care au îndeplinit toate dorințele lui Sargon, apoi a creat o armată stabilă care a devenit, probabil, prima armată permanentă importantă din istorie (fiind compusă din 5400 de militari "care

mâncau în prezența sa"). Totuși, Sargon nu a reușit să evite războaiele interne care au cauzat o mare problemă în ultimii ani ai domniei. Mulți funcționari erau nemulțumiți de birurile prea mari pe care el le-a pus, astfel încât s-au răsculat. Sargon reușit până la urmă să pună capăt revoltelor. Astfel, el a demonstrat că este un conducător abil care a reușit să conducă un teritoriu imens timp de 56 de ani. Sargon a murit cu aproximație în anul 2315 î.e.n. Politica sa externă va fi continuată de urmașii săi, în special de Naram-Sin.

Sargon I

Gudea din Lagash

Conducător al orașului Lagash din Sumer (2144 î.e.n. - 2124 î.e.n.). Probabil nu a fost născut în orașul Lagash, intrând în familia regală prin căsătoria lui cu Ninalla, fiica regelui Urbaba (2164 î.e.n. - 2144 î.e.n.). Succesorul său a fost Ur-Ningirsu, fiul lui. În pofida numelui și al aspectului său, se pare că nu era sumerian, ci semit, adică akkadian, amorit sau

chaldeean. Inscripțiile menționează temple construite de Gudea în Ur, Nippur, Adad și Bad-Tibira. Aceasta indică creșterea influenței lui Gudea în Sumer.

Regele Gudea din Lagash-statui

Assurbanipal

Assurbanipal (*akkadiană*: Assur-bani-apli), 685 î.e.n. - cca. 627 î.e.n.), alte denumiri: **Ashurbanipal**, **Sardanapal** sau **Ashshurbanipal**) a fost fiul lui Assarhaddon și ultimul mare rege al Imperiului Neo-Asirian (668 î.e.n. - cca. 627 î.e.n.). El a înființat prima bibliotecă sistematic organizată din Orientul Mijlociu antic, *Biblioteca lui Ashurbanipal*, din care supraviețuiește o parte și astăzi la Ninive. În Biblie (Vechiul Testament, Ezra 4:10) este numit **Asenappar**. Grecii l-au numit *Sardanapalos*, iar romanii *Sardanapalus*.

Ridicând cruzimea și brutalitatea campaniilor militare la rang de armă politică, Assurbanipal impune dominația asiriană în Siria de Nord; reconstruiește orașul Kalakh pe care îl transformă în reședință regală. Acesta a adus plante din Orient și a făcut celebra bibliotecă cu scrieri și cronicile din Sumer și Babilon. Fiecare din cele câteva zeci de mii de plăcuțe de lut din biblioteca din Ninive avea imprimat pe ea sigiliul cu

inscripția: "*Palatul lui Assurbanipal, împăratul Universului, suveranul Assyriei*" și, pentru textele întinse pe mai multe plăcuțe, fiecare "pagină" nouă începea cu cuvintele cu care se încheia cea precedentă.

Între anii 666 și 663 î.e.n. a întreprins campanii de pedepsire în Egipt. Tulburările politice au grăbit sfârșitul imperiului său (el fiind ultimul mare reprezentant al Noului Regat Assyrian). Domnia lui Assurbanipal a reprezentat ultima perioadă de înflorire a culturii și artei assyriene, cu principalul centru în cetatea Ninive. După moartea sa, Regatul Babylon s-a emancipat de sub suzeranitatea Assyriei.

Nabuchodonosor al II-lea

Nabuchodonosor al II-lea, în ebraică: נְבוּכַדְנֶצַּר (Nəbūkadnešsar) (Nebucadnețar); în greacă: *Ναβουχοδονόσορ* (Nabucodonosor), fiul lui Nabopolassar, a domnit între anii 605–562 î.e.n. I-a învins pe egipteni la Karkemish (605 î.e.n.) și la Hamat și a anexat Syria la regatul Babylonului. A cucerit Iudeea în 587 î.e.n. În 586 î.e.n., a cucerit capitala evreiască, a distrus Templul, palatul regal și zidurile de apărare. Mulți evrei, în special meseriași și oameni de cultură, au fost deportați în Babylon. A reconstruit regatul Babylonului, devenind un mare imperiu prin cuceririle teritoriale: Assyria, Syria, Fenicia și Iudeea. Este, de asemenea, cunoscut pentru construirea Grădinilor Suspendate din Babylon. Conform legendei, el a construit aceste grădini pentru a o înveseli pe soția sa mediană, căreia îi era dor de priveliștile de acasă.

10. ILUSTRĂȚII

Unul dintre cele mai vechi exemple de scriere cuneiformă din piatră decorată Lagash (Al Hiba) Perioada Dinasticului Timpuriu I, 2700 î.e.n. Muzeul arheologic din Istanbul. Foto Renata Tatomir

Tăbliță economică din terracotta, în limba sumeriană înscris pe o kespede cu șase rânduri de text în care sunt menționate diferite cantități de orz, făină, pâine și bere. Shuruppak, Perioada Veche Sumeriană, cca. 2500 î.e.n. Muzeul arheologic din Istanbul. Foto Renata Tatomir

Stelă votivă oferită de Gudea templului lui NIN GIRSU. Muzeul arheologic din Istanbul. Foto Renata Tatomir

Statuia lui LUGAL-DALU. În inscripția de pe umăr, acesta se prezintă ca “REGE AL ADAB-ului” și spune că statuia este oferită lui ESAR, marele zeu al ADAB-ului. La Adab (actualul Bismaya), aflat la 20 km nord-est de Fara, săpăturile au fost conduse de E. J. Banks între 1903-1904. Muzeul de arheologie din Istanbul. Foto Renata Tatimir

Statuie din calcar, cu inscripție, a lui Gudea, guvernatorul din Lagash, datată cca. 2141-2122 î.e.n., descoperită la Girsu (Tello). Muzeul arheologic din Istanbul. Foto Renata Tatimir

Statuie din bronz, cu inscripție, a lui Puzur-Ishtar, guvernatorul orașului-stat Mari, perioada Veche Babyloniană, 1894-1594 î.e.n., Mari (Tell Hariri). Statuia a fost adusă în perioada Neo-babiloniană din orașul Mari în Babylon ca pradă de război. Babylon (din muzeul palatului lui Nebuchadnezzar al II-lea). Muzeul de arheologie din Istanbul. Foto Renata Tatmir

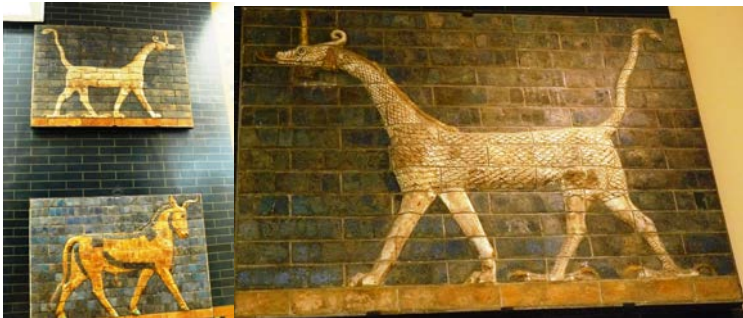
Panou în relief din marmură, dintr-un perete, înfățișând un geniu în poziție ridicată. Provine din palatul de nord-vest al regelui Assurnasirpal al II-lea. Perioada lui Assurnasirpal al II-lea, 883-859 î.e.n. Kalhu (Nimrud). Muzeul de arheologie din Istanbul. Foto Renata Tatmir

Statuie din bazalt a regelui Shalmanassar al II-lea, 858-824 î.e.n., perioada Neo-assyriană, Assur (Qala't Sharqat). Muzeul de arheologie din Istanbul. Foto Renata Tatmir

Cap de statuie din marmură al unui Lamassu. Provine din poarta vechiului palat. Perioada Neo-assyriană. Sec. al VIII-lea î.e.n. Assur (Qala t Sharqat).
 Lamassu este o creatură mitică fabuloasă, mixtă om-taur și vultur.
 În Perioada Neo-assyriană statui masive ale acestor creaturi au fost plasate la intrări pe post de gardieni, pentru a proteja construcțiile de toate tipurile de rău, precum și de spiritele malefice.
 Muzeul de arheologie din Istanbul. Foto Renata Tatomir

Aurochi (*Bos primigenius*) și dragoni pe Poarta Zeiței Ishtar. Muzeul de arheologie din Istanbul. Foto Renata Tatomir

11. BIBLIOGRAFIE

- Bertman, Stephen, *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, New York, 2003.
- Breasted, James Henry, *Ancient Times, A History of the Early World: An Introduction to the Study of Ancient History and the Career of Early Man*, Boston, Ginn., 1916.
- Childe, Gordon V., *Man Makes Himself*, London, Watts & Co., 1936.
- Childe, Gordon V., *What Happened in History*, Harmondsworth, Penguin Books, 1942.
- Daniel, Constantin, Acsan, Ion *Tăblițele din argilă – Scrieri din Orientul antic*. edit. Minerva, București, 1981.
- Guissepi, Robert (Ed.), “The Rise Of Civilization In The Middle East And Africa”, *History World International*, 1998, http://history-world.org/rise_of_civilization_in_the_midd.htm
- Hamori, Albert, “The origin of the Sumerians and the great flood”, 16 August 2004, <http://users.cwnet.com/millenia/Sumer-origins.htm>
- Kramer, Samuel Noah, *History Begins at Sumer: Thirty-nine Firsts in Recorded History*, University of Pennsylvania Press, 3rd Revised edition edition, 1988.
- Kuiper, Kathleen, 2011 – *Mesopotamia: The World's Earliest Civilization*. The Britannica Guide to Ancient Civilizations, Britannica Educational Publishing in association with Rosen Educational Services, New York.
- Moscatti, Sabatino, *Vechile civilizații semite*, edit. Meridiane, București, 1975.
- Osborn, Kevin., Burgess Dana L., Ghid esențial de mitologie clasică, Paralela 45, Pitești, 2006.
- Djuvara, Neagu *Civilizații și tipare istorice – Un studiu comparat al civilizațiilor*, Humanitas, București, 2008.
- Mitchell, Stephen *Gilgamesh: A New English Version*, New York 2004.

- Robinson, James Harvey, Breasted, James Henry, Beard, Charles A.,
Outlines of European History. Vol. 1, Boston, 1914.
- Schneider Wolf, *Babylon is Everywhere. The City as Man's Fate*,
Hodder & Stoughton Ltd, 1963.
- Wright, Ernest G. (ed.), „Sumerian Literature, a General Survey”,
The Bible and the Ancient Near East, Routledge and Kegan
Paul, London, Great Britain, 1961.

12. INDEX

Akkad, akkadian	13, 17, 18, 19, 20, 37, 38, 43, 49, 50, 51, 52, 56, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 72, 74, 78, 82, 88, 89, 90, 94, 97, 111, 113, 114, 122, 124, 125, 126
Assur, Assyria, Assyrian, assyrologie	14, 15, 17, 18, 28, 30, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 52, 62, 63, 65, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 88, 92, 94, 100, 112, 127, 130, 131
Assurbanipal	56, 68, 72, 73, 126, 127
amorit	19, 32, 38, 39, 43, 52, 63, 65, 66, 67, 125
aramean	39
Babylon, babylonian	9, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 28, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 48, 58, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 88, 92, 94, 99, 101, 105, 110, 112, 115, 127, 130, 134
Baghdad	23, 24, 28, 30, 34, 58
Canaan	32, 38, 52, 66, 76, 97, 112
Chaldea, chaldean	13, 39, 41, 60, 71, 76, 77, 78, 126
cuneus, cuneiform	9, 14, 19, 20, 22, 24, 35, 39, 41, 48, 49, 50, 56, 70, 72, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 101, 112, 128
Dumuzi	113, 114, 119, 123

El Obeid/Ubaid, obeidian/ubaidian	36, 45, 50, 51, 89
Elam	18, 32, 42, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 78, 89, 94, 112, 124
Enlil	18, 56, 97, 98, 99, 105, 112, 113, 121
Enmebaragesi	116
Enuma-Elish	100, 101, 115
Eridu	17, 42, 44, 45, 46, 47, 52, 56, 57, 82, 98, 112, 114
Eshnunna	15, 22
Euphrat	11, 13, 16, 17, 18, 19, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 37, 42, 53, 57, 58, 59, 62, 66, 67, 69, 72, 79, 89, 90, 110, 116, 124
Gilgamesh	20, 40, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 133
Gudea	64, 125, 126, 128
gutti	32, 43, 63, 64,
Hammurabi	22, 23, 41, 52, 67, 68, 74
Inanna	97, 98, 99, 113, 122, 123, 124
Irak	11, 15, 23, 25, 28, 30, 31, 32, 35, 38
Ishbierra	66
Ishtar	82, 84, 130, 131
Isin	19, 43, 57, 65, 66, 67, 70,
kassit	39, 43, 68, 69, 70, 71, 74
kudurru	70, 71
Lagash	14, 17, 44, 56, 57, 60, 61, 64, 85, 98, 110, 114, 125, 126, 128, 129
Lamassu	131
Larsa	17, 19, 43, 52, 57, 65, 66
Marduk	67, 77, 99, 101, 102, 103, 104, 107

Mari	18, 19, 57, 66, 68, 124, 130
Mesopotamia, mesopotamian	9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 550, 53, 57, 59, 61, 2, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 96, 98, 99, 100, 109, 113, 124, 133
Nabonassar	14
Nabucodonossor	9, 69, 71, 78, 79, 80, 127
Nebuchadnezzar	9, 127, 130
Ninive	14, 16, 20, 24, 30, 41, 44, 68, 76, 77, 82, 115, 116, 126, 127
Nippur	18, 44, 52, 56, 57, 98, 99, 114, 116, 126
potop	15, 58, 60, 81, 97, 115, 119, 120, 121
Sargon	41, 62, 63, 73, 75, 82, 111, 113, 124, 125
Semiluna fertilă	11, 12, 25
Subartu	72
Sumer, sumerian	10, 14, 17, 18, 19, 20, 26, 29, 30, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 72, 74, 82, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 105, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 120, 124, 125, 126, 128, 133, 134
Syria	28, 40, 55, 62, 65, 75, 76, 78, 92, 126, 127

Tiamat	101, 102, 103, 104, 105, 106, 108
Tiglathpilassar	39, 73
Tigru	11, 13, 16, 18, 25, 28, 29, 30, 32, 35, 37, 42, 57, 58, 62, 63, 66, 71, 72, 79, 89, 90
Umma	18, 52, 56, 57, 60, 61, 114, 124
Ur	17, 23, 24, 38, 39, 43, 44, 48, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 81, 95, 97, 98, 100, 110, 111, 114, 126
Ur-Nammu	22, 59, 65, 113
Urartu	32, 73, 76
Uruk	16, 17, 24, 45, 47, 48, 52, 53, 56, 57, 58, 60, 61, 65, 81, 93, 98, 110, 114, 116, 117, 118, 119, 122
Utanapištīm	119, 120, 121, 122
Zagros	11, 18, 28, 32, 63, 65, 69, 72
ziggurat	16, 54, 55, 59, 64, 100

